

זְרֻתּוֹת חֲרוֹנִיקָה

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 131 • ΜΑΤΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1994 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ 5754

«ΓΙΑ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΘΑ ΜΙΛΑΜΕ ΤΩΡΑ;»

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΡΙΤΟΥ

Επιτέλους, μέσα στις «υποχρεώσεις» και τις σύγχρονης τέχνης – αν βέβαια δεχθούμε ότι περιέχονται και τέτοιοι όροι στις προϋποθέσεις της – είναι να βγάζει από τον άνθρωπο τα, αναποφεύκτως εν υπνώσει, καλύτερα κορμάτια του μέσα του κόσμου. Δεν είναι ντροπή να επιζητάμε από τους σκοπούς και την θητική σκοπιμότητα, όχι τις εκδοχές του αφελούς διδακτισμού αλλά από τα μέσα και τις δυνατότητες της τέχνης, της οποίας ο αριστοτελικός ορισμός είναι παντοτινά σύγχρονος, ακλόνητος στην οριστικότητά του.

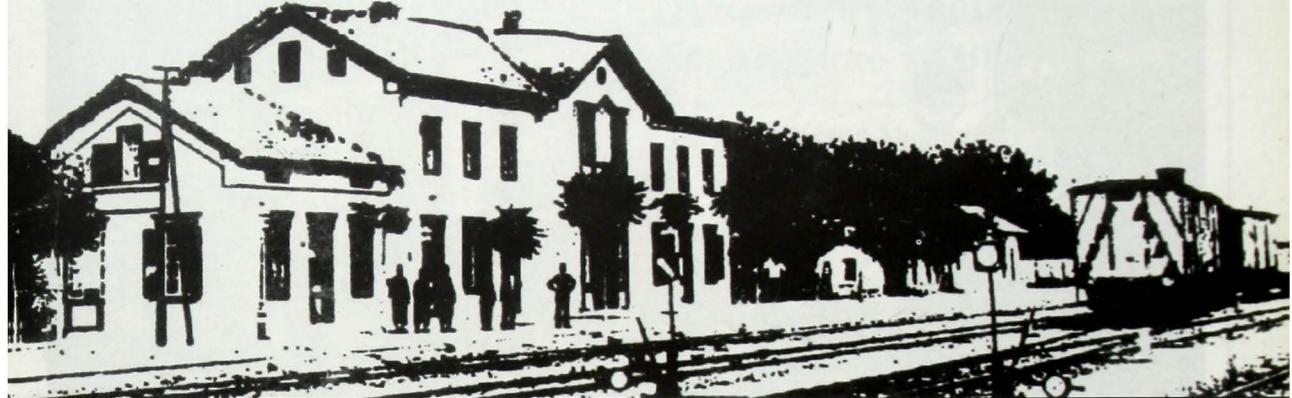
Δεν είναι ντροπή, είναι αντίθετα κατανοητό, που ένας εβραϊκής καταγωγής Αμερικανός σκηνοθέτης, που κάθε άλλο παρά «κουλτουριάρχης» το έχει παίξει μέχρι σήμερα, όντας ο πιο εμπορικός σκηνοθέτης στην ιστορία του κινηματογράφου, θέλησε να γυρίσει τη μνήμη μας (ανάλογα με την ηλικία καθ' ενός μας) μισόν αιώνα πιστού σ' ένα από τα πιο φριχτά εγκλήματα που (θα) βαραίνουν εσαεί τη συνειδηση της πολιτισμένης ανθρωπότητας, το Ολοκαύτωμα των Εβραίων από τη χιτλερική Γερμανία. Όχι, δεν πειράζει να επανέρχεται ξανά και ξανά στην επικαιρότητα – κυρίως με πρωτοβουλία της τέχνης – η εβραϊκή τραγωδία. Και δεν υπάρχουν συμψηφίσμοι του είδους: Ε, τι να κάνουμε· εκείνοι οι δύστυχοι Εβραίοι πάθανε ό,τι πάθανε, αλλά είδες τι απαράδεκτα πράγματα κάνουν οι σημερινοί στους δύστυχους Πλαδαιτίνιους! Τραγική κουτοπονηριά αυτό το σόφισμα. Τα έξι εκατομμύρια που εξοντώθηκαν στους γερμανικούς φούρνους και στις ομαδικές εκτελέσεις πριν από τη φυλετική τους προέλευση ή το θρήσκευμά τους ήταν ανθρώπινα πλάσματα του ίδιου δημιουργού, άσχετα από το όνομά του. Δεν ήταν στρατός που νικήθηκε, δεν ήταν μερμήγκια ή καταφρίδες. Βρέφη, γέροι, γυναικόπαιδα και ανυπεράσπιστοι, ανυποψίαστοι άντρες ήταν. Έξι εκατομμύρια ψυχές. Καλοί, λοιπόν, Εβραίοι εκείνοι, συν. Κακοί Εβραίοι

επούτοι, πλην, ίσον μηδέν. Όχι. Το ασύλληπτο για κάθε δίκαιο άνθρωπο του πλανήτη μας μαζικό έγκλημα έγινε και δεν χωρεί κανενός είδους λήθη. Το τι γίνεται σήμερα στη Γη της Επαγγελίας είναι μια άλλη ιστορία και κρίνεται γι' αυτό το ιστορικό «προτοές» του παρόντος χρόνου, όχι του παρελθόντος, σ' αυτόν της καθημερινά διαμορφούμενης πραγματικότητας. Και ο καθείς με τις ευθύνες του όπως αυτές προκύπτουν τώρα, σήμερα. Εκείνοι δεν είναι επούτοι. Τέτοιες χρεωπιστώσεις είναι φασιστικός ρατσισμός. Η μοναδικότητα της ανθρώπινης ζωής είναι αδιατίμητη.

Αυτά για κάποιους Έλληνες κινηματογραφικούς και (δυστυχώς) άλλους επώνυμους σχολιαστές που επέπεσαν λαύροι στην ταινία του Σπιλμπεργκ, κυρίως αυτοί των νεοτέρων ηλικιακών κλάσεων, με μεμψιμούριο μεγεθυντικό φακό και «αφ' υψηλού» θεώρηση, ποιοι, αυτοί που δεν έχουν δει τον τρόμο παρά στα εφρέ και το παραμορφωτικό μακιγιάζ των κινηματογραφικών ταινιών τρόμου, αυτοί που δεν είδαν να τρέχει το αίμα απ' τα γερμανικά καμιόνια που μετέφεραν, ανήμερα Πρωτομαγιά, τους εκτελεσμένους της Καισαριανής, που δεν τους μύρισαν οι καιόμενες σάρκες απ' τα ολοκαυτώματα των Καλαβρύτων, του Διστόμου ή του Δοξάτου, δεν βρέθηκαν στο μπλόκο της Καλογρέζας, δεν αντίκρυσαν τους κρεμασμένους στα ελαιόδεντρα στο Πικέρμι. Τώρα υπάρχουν, βέβαια, άλλα «ολοκαυτώματα» που κερδίζουν την οργισμένη τους προτεραιότητα. Λέγονται «Loft-Loft», «Mercedes», «Wildrose», «Αυτοκίνηση» και ωράριο Παπαθεμελή. Για Εβραίους θα μιλάμε τώρα;

ΙΟ Κ. ΔΗΜΗΤΡΟΣ ΧΑΡΙΤΟΣ είναι αντιπρόδερος του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου. Έχει διατελέσει διευθυντής της Εθνικής Τραπέζης. Κινηματογραφικός κριτικός της «Νέας Εστίας». Το απόσπασμα που δημοσιεύεται προέρχεται από ευρύτερη κριτική που δημοσιεύτηκε στη «Νέα Εστία», τ. 1604, της 1ης Μαΐου 1994.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Άποψη της Εβραϊκής συνοικίας της Βέροιας, όπως είναι σήμερα

Ο Εμπορικός Σταθμός της Θεσσαλονίκης, απ' όπου φύγανε τα τρένα για τα στρατόπεδα του Θανάτου.

Στις 4.1.1994
στο Παρίσι,
στην αίθουσα
τελετών
του Ινστιτούτου
Ανατολικών Γλωσσών
και Πολιτισμών,
έγινε η υποστήριξη
της διδακτορικής
διατριβής
«Ιστορία
των σχέσεων
μεταξύ Ελλήνων
και Εβραίων»
από τον Γάλλο
επιστήμονα
Bernard Pierron.

Πατρόνος
της διατριβής ήταν
ο φίλος καθηγητής
Henri Tonnet,
που και προήδορευσε
της αριτικής επιτροπής,
στην οποία
μετείχε και ο
Σπύρος Ασδραχάς.

Πώς ζούσαν μαζί Έλληνες και Εβραίοι

Του κ. Ηλία Πετρόπουλου

Hδιατριβή του Pierron είναι ένα δίτομο σύγγραμμα (συνολικώς χιλίων σελίδων) όπου εξετάζεται διεξοδικώς το δύσκολο θέμα της συμβίωσης Εβραίων και Ελλήνων στον ελλαδικό χώρο, κατά την περίοδο από την Επανάσταση του 1821 ως το Ολοκαύτωμα.

Είχα την κρυψή ελπίδα πως θα βρισκότανέ ένας Έλληνας φοιτητής για να κάνει μια μελέτη πάνω σ' αυτό το θέμα, μα οι Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού περί αλλοι τυρβάζουν. Ο Pierron επωμίσθηκε το βαρύ φορτίο να διερευνήσει το θέμα του, αναζητώντας από δυσπρόσιτες πηγές κάποιες αμφίβολες πληροφορίες που ήταν θαμμένες επιμελώς από το ελληνικό κράτος και λησμονημένες επιπολαί-

ως από τον ελληνικό λαό. Και προς αποφυγήν παρεξηγήσεων θα τονίσω: Ο Pierron δε ν είναι Εβραίος.

Στη διατριβή του Pierron παρουσιάζονται τα εξής ζητήματα: Ο ελληνικός εθνοκεντρισμός / Η εικόνα του Εβραίου στην ελληνική λαϊκή παράδοση / Οι εβραϊκές κοινότητες πριν από το 1821 / Η Επανάσταση του 1821 και οι άγριες σφαγές των Εβραίων στην Πελοπόννησο / Η διαβόητη υπόθεση του Πατσίφικο / Οι Εβραίοι στα Επάντησα και στην Κρήτη / Το πογκρόμ της Κέρκυρας / Η Θεσσαλονίκη του 1912 / Η πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης το 1917 / Η μεγάλη εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης / Τα Τρία Έψιλον / Το πογκρόμ του Κάμπελ / Η καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου της

Ο κινηματογράφος «Παλλάς» στην παραλία, ακριβώς στην ίδια θέση με τον σημερινό ομώνυμο. Διακρίνεται η επωνυμία γραμμένη στα εβραϊκά, καθώς και ότι προβάλλεται ένα έργο του Σαρλώ. Ο κινηματογράφος ανήκε στον Σαμ Αλλαλούφ. (Από το βιβλίο «Ενθύμιαν από τη ζωή της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης 1897 - 1917» του Γ. Μέγα).

Θεσσαλονίκης/ Το μυστήριο της φιλοεβραϊκής στάσης του Μεταξά/ Η γερμανική κατοχή και το Ολοκαύτωμα.

Μερικά από τα κεφάλαια της διατριβής είναι εξαιρετικώς διαφωτιστικά, αφού ο Pierron αποκαλύπτει αφενός τον αντιεβραϊκό ρόλο που έπαιξαν γνωστότατες ελληνικές εφημερίδες και αφ' ετέρου τη σκανδαλώδη συμπεριφορά της Δικαιοσύνης, που πάντα αθώωνε τους φασίστες τριψιλίτες. Είναι πολύ εύκολο και βολικό να χαρακτηρίσει κανείς τον Pierron σαν **ανθέλληνα**. Όμως, ο Γάλλος συγγραφέας αναπτύσσει το θέμα του με προσοχή. Έτσι, στην περίπτωση της ιστορίας του Πατοϊφικού δεν τάσσεται με το μέρος αυτού του Εβραίου αλήτη, που τόσο ακριβά κόστισε στην Ελλάδα.

Με ανάλογη ευσυνειδησία εξετάζονται οι περιπτώσεις των πογκρόμ της Κέρκυρας και του Κάμπελ. Το πογκρόμ της Κέρκυρας έγινε αιτία να πει επιτέλους ο Παπαδιαμάντης μια γλυκιά κουβέντα για τους Εβραίους, που σε όλη την ζωή τους μισούσε. Αυτό είναι κάπι που ο Pierron δεν το ξέρει. Εξάλλου, μια από τις αδυναμίες της διατριβής είναι η εκ μέρους του Pierron άγνοια των αντιεβραϊκών ανα-

φορών στη νεοελληνική λογοτεχνία. Η εξέταση αυτών των αναφορών είναι καθηκον τάποιου Έλληνα. Μιλώνεται στικά γιατί ξέρω ότι οι Έλληνες δεν πολυγονούσταρουν να βλέπουν τη φάτσα τους στον καθρέφτη.

Σήμερα, μισόν αιώνα μετά το Ολοκαύτωμα, οι Σαλονικιοί όχι μόνο δεν διατήρησαν τη μνήμη της μεγάλης εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, αλλά δεν ξέρουν πού βρισκότανε ο συνοικισμός του Κάμπελ. Γι' αυτό είναι χρήσιμες οι μελέτες σαν τη διατριβή του Pierron. Στη διάρκεια της πολύωρης προφορικής εξέτασης του Pierron ο Ασδραχάς εξέφρασε ορισμένες αιτιάσεις. Ο Ασδραχάς είχε δίκιο. Την άνοιξη του 1943 ζούσα στη Θεσσαλονίκη και είδα με τα μάτια μου τους δυστυχείς Εβραίους να φεύγουν για το αγύριστο ταξίδι. Η στάση των Σαλονικιών ήταν αρκετά ανθρώπινη. Βέβαια, δεν λείψανε τα γουρουνιά που βρίζανε τους Εβραίους, ούτε τα ειρωνικά σχόλια, ούτε τα χυδαία τραγούδια. Εύχομαι να βρεθεί κάποιος εκδότης που θα τολμήσει να δημοσιεύσει το βιβλίο του Pierron. Η αλήθεια είναι ευεργετική.

[Από την *Ελευθεροτυπία*,
15.4.1994]

Στη μητέρα μας Μύρια!

Στο Ισραήλ η μητέρα είναι γνωστή με το εβραϊκό της όνομα, Μύρια. Αλλά υπογράφει τα έργα ζωγραφικής της με το «χριστιανικό» της όνομα, Μαρί, που φαίνεται να την εκφράζει περισσότερο. Το εβραϊκό όνομα Μύρια μπορεί να σημαίνει απλώς γιατί είναι πιο εξυπηρετικό εδώ στο Ισραήλ. Στην πόλη που γεννήθηκε, ήταν γνωστή ως Μαντάμ Μαρί και έχαιρε σεβασμού για λόγους που θα γίνουν γνωστοί διαβάζοντας τα όσα γράφονται εδώ.

'Οποιος έχει την τύχη να την γνωρίζει, αντιλαμβάνεται ότι έχει να κάνει με μια καλόκαρδη, ευχάριστη γιαγιά, που καταφέρνει προσθέτοντας κάτι τι στο παρουσιαστικό της, να απομακρύνει από το πρόσωπό της εκείνο το γκρίζο που είναι τόσο συνηθισμένο στις γυναίκες της ηλικίας της. Η υπεράνθρωπη ενεργητικότητά της, η πιστή και η αισιοδοξία της εντυπωσιάζουν, αλλά όπως συνήθως συμβαίνει στις ευαισθητες ψυχές, οι δυνάμεις του κακού την σημάδεψαν. Αυτή είναι η ιστορία της όπως την διηγήθηκε η ίδια λέξη προς λέξη.

(Η εισαγωγή γράφτηκε από τη νύφη της Sheila, σύζυγο του γιου της Josef.)

Τα χρόνια της Κατοχής

(Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια)

Της καζ Μύρια Μορδεχάι

Μαρί - Τα χρόνια του πολέμου

Γεννήθηκα το 1911 στην Ελλάδα, σε μια πόλη που λέγεται Βέροια κοντά στη Θεσσαλονίκη. Το όνομα Βέροια προέρχεται από την βασιλισσα Βεργίνα της Ελλάδος που ζούσε εκεί πριν και 2.000 χρόνια. Κοντά στο σπίτι μας υπήρχε μια υπόγεια διάβαση που είχε ανοιχθεί πριν πολλά χρόνια και χρησιμεύει για κρυψώνα ή για δρόμο διαφυγής από τους Ρωμαίους κατακτητές. Σήμερα είσοδο της διάβασης υπήρχε μια πηγή που για χρόνια προμήθευε πόσιμο νερό στους κατοίκους της περιοχής και που είχε κι αυτή πάρει το όνομά της από τη βασιλίσσα Βεργίνα.

Παρ' ότι το σπίτι μας ήταν αρκετά εύπορο, οι γονείς μας φρόντισαν όλα τα παιδιά τους – ακόμη και τα κοριτσιά – εκτός από τη μόρφωσή τους να μάθουν και μια τέχνη, ούτως ώστε να είναι οικονομικά ανεξάρτητα όταν ενηλικιωθούν. Εγώ έμαθα κοπική - ραπτική. Αργότερα μάθαινα στα κοριτσιά του χωριού να ράβουν και διηύθυνα το δικό μου εργαστήριο ραπτικής. Ανάμεσα στις μαθήτριές μου υπήρχαν και φτωχές κοπέλες, Χριστιανές, που δεν μπορούσαν να πληρώνουν τα μαθήματά τους. Μια απ' αυτές ήταν και η Ευθυμία, που ήταν πολύ φτωχή. Όταν είδα τη δυστυχία της, αποφάσισα να της δώσω μαθήματα δωρεάν για να την βοηθήσω.

Στο σπίτι είχαμε υπηρεσίες, ανάμεσά τους και μερικές πολύ φτωχές, που είχαν έφθει στην Ελλάδα από την Τουρκία με την ανταλλαγή των πληθυσμών. Οι μισθοί τους ήταν χαμηλοί, έτσι εγώ, χωρίς να το γνωρίζουν οι γονείς μου, συνήθιζα να τους χαρί-

ζω τρόφιμα και ρούχα. Μια απ' αυτές τις γυναίκες που ήταν συνομήλική μου, λεγόταν Ευλαμπία. Αργότερα, όταν ξέσπασε ο πόλεμος, η Ευλαμπία ζούσε και εργάζόταν στο σχολείο της Γειτονιάς.

Εκείνο τον καιρό η Γερμανία θεωρείτο η πιο πολιτισμένη, φωτισμένη και προοδευμένη χώρα της Ευρώπης και πολλοί Εβραίοι της Κοινότητος μας πήγαιναν εκεί για να σπουδάσουν και να αναπτύξουν τις επιχειρήσεις τους.

Ο πόλεμος μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδος

Την 28η Οκτωβρίου 1940 ξέσπασε ο πόλεμος. Στις 4 το πρωί οι Ιταλοί βύθισαν το πλοίο «Έλλη» κι έτσι μας κήρυξαν τον πόλεμο. Οι Ιταλοί ζήτησαν από την ελληνική κυβέρνηση να τους επιτρέψει να περάσουν ελεύθερα από την Ελλάδα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς είπε «Όχι». Εμείς μάθαμε τα νέα από τον Ρουμάνο γαλατά.

Τους Ρουμάνους που ζούσαν στην περιοχή μας τους λέγαμε «βλάχους». Αυτοί μάθαιναν πάντα πρώτο τα νέα. Γενικά, δεν είχαν πατριωτικά αισθήματα και πολλοί απ' αυτούς ήταν πληροφοριοδότες, λαθρέμποροι, ακόμη και κατάσκοποι. Τα νέα μάς άφησαν κατάπληκτους, γιατί το προηγουμένω βράδυ γιορτάζόταν η απελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Τούρκους και Ιταλοί διπλωμάτες είχαν παρευρεθεί στον παραδοσιακό χορό.

Κάθε ικανός άνδρας επιστρατεύθηκε αμέσως. Ο άνδρας μου και οι δύο αδελφοί μου έφυγαν για το αλβανικό μέτωπο. Σε λίγο άρχισαν να φθάνουν τα νέα από το μέτωπο. Η πληροφορία ότι ο πρώτος στόχος που θα βομβάρδιζαν οι Ιταλοί ήταν η Εβραϊκή γειτονιά, μας ανησύχησε

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραιάς
από τη Βέροια

πολύ. Οι περισσότεροι Εβραίοι που είχαν οικονομική ευχέρεια, άρχισαν να φτιάχνουν καταφύγια στα γύρω χωριά, νοικιάσαν σπίτια ή δωμάτια σε απόμακρες περιοχές και αποθήκευσαν τρόφιμα, χρυσά νομίσματα και κοσμήματα που θα τους βοηθούσαν σε ώρα ανάγκης να δωροδοκήσουν για να σωθούν.

Έτσι βρέθηκα σε ένα σπίτι με 13 δωμάτια μόνη με τέσσερα μικρά παιδιά – ανάμεσά τους κι ένα κοριτσάκι 8 μηνών. Η Σάρα είχε γεννηθεί τον Αύγουστο του 1933, ο Ασέρ το Δεκέμβριο του 1935, ο Σαμουήλ, ο Θεός να τον συγχωρέσει, είχε γεννηθεί το Σαβουνότ του 1938 και η Ραχήλ, που ήταν τότε 8 μηνών, είχε γεννηθεί το Μάρτιο του 1940.

'Όποτε ακούγαμε το συναγερμό, μάζευα τα τέσσερα παιδιά μου κι έτρεχα στην υπόγεια διάβαση της Βεργίνας. Η διάβαση ήταν βαθιά και χρησίμευε σαν καταφύγιο για πολύ κόσμο. 'Οταν σήμανε η λήξη του συναγερμού, γινόταν συνωστισμός. Ο κόδμος βιάζόταν να βγει έξω, γιατί δεν υπήρχε αρκετός αέρας και για να προλάβει να κάνει τις δουλειές του πριν αρχίσει ο επόμενος συναγερμός.

Θυμάμαι μια γυναίκα που κρατούσε το μωρό της τυλιγμένο σε μια κουβέρτα. Μέσα στο συνωστισμό το μωρό γλιστρήσε από την αγκαλιά της δύστυχης μητέρας χωρίς εκείνη να το νιώσει. 'Οταν αντιλήφθηκε ότι έλειπε τα παιδιά της, ξέσπασε σε φωτείες κραυγές.

Τότε αποφάσισα να αλλάξω καταφύγιο. Για να μεταφέρω τα παιδιά μου με ασφάλεια, έραψα θήκες με χερούλια που τα κρέμαγα στους ώμους μου και έβαζα μέσα τα δύο μικρότερα. Η Σάρα και ο Ασέρ με κρατούσαν από τα χέρια κι έτσι τρέχαιμε να καλυφθούμε.

Κάτω από το σπίτι μας υπήρχε ένα ποταμάκι, στις όχθες του οποίου υπήρχαν μεγάλα βράχια όπου κρυβόταν στανάν άρχιζαν οι αεροπορικές επιδρομές. Τα αεροπλάνα απογειώνονταν από μια βάση στην Αλβανία, επομένως είχαμε μόνο 4 λεπτά από τη στιγμή που άρχιζε ο συναγερμός μέχρι που τα αεροπλάνα βρίσκονταν ήδη πάνω από την πόλη μας. Στα σύντομα χρονικά διαστήματα που μεσολαβούσαν από τη μα επιδρομή στην άλλη, έτρεπε να περιποιήθω τα μωρά μου, να ξασφαλίσω τρόφιμα, να πλύνω τα ρούχα τους και πολλά άλλα. Επομένως, ήταν αναπόφευκτο μερικές από τις δουλειές να πέφτουν στους ώμους της Σάρας. Έτσι η 7χρονη κόρη μου επωμίσθηκε τις ευθύνες της μάνας πριν ακόμη χαρεί την παιδική ζωή.

Η Βέροια έμεινε σχεδόν ανέπαφη από τους βομβαρδισμούς. Μέρικοι έλεγαν ότι η ύπαρξη πολλών εκκλησιών – 80 τον αριθμό – προστάτευαν την πόλη από την καταστροφή.

Πολλοί πρόσφυγες από τις γύρω περιοχές που υπέφεραν από τους βομβαρδισμούς κατέκλυσαν τη Βέροια και εγκαταστάθηκαν όπου υπήρχε ακόμη και ένα εκατοστό ελεύθερου

χώρου. Αυτό δυσκόλευε τα πράγματα ακόμη περισσότερο.

Τις μέρες εκείνες με επισκέφθηκε κάποιος Χριστιανός φίλος που είδε τη δυστυχία μας και μας πήρε στο σπίτι του, που γειτόνευε με μια εκκλησία λαξευμένη σε ένα βράχο, η οποία αποτελούσε θαυμάσιο καταφύγιο. Η κυρία του σπιτιού, η κυρία Βάσω, μαγείρευε για όλους μας, έκανε τα ψώνια και μας βοηθούσε με κάθε τρόπο. Όσο για μένα, έπλεκα μάλλινα καπέλα και γάντια για τους στρατιώτες που πολεμούσαν στο μέτωπο. Η κυρία Βάσω είχε δύο γιους, τον Απόλλωνα, αξιωματικό και φίλο του αδελφού μου, και τον Διονύση, που δεν είχε επιστρατευθεί. Ο Διονύσης με βοηθούσε να μεταφέρω τα παιδιά στο καταφύγιο και έκανε ό,τι μπορούσε για μας. Η οικογένεια αυτή γνώριζε την κακή οικονομική μας κατάσταση διότι λόγω του πολέμου αφ' ενός και διότι έπρεπε να φροντίζω τα παιδιά μου αφ' ετέρου, είχα αναγκαστεί να κλείσω τον οίκο ραπτικής. Επομένως, η καλοσύνη τους δεν μπορούσε να προέρχεται από τυχόν βλέψεις σε κάποια υλική ανταπόδοση.

Τον Δεκέμβριο του 1940 η κυβέρνηση της Ελλάδος αποφάσισε να απολύσει τους στρατιώτες που είχαν 4 ή περισσότερα παιδιά. Μετάξυ τους ήταν και ο άντρας μου, ο οποίος κατάφερε να γρύσει από το αλβανικό μέτωπο με τα πόδια. Βρήκε άδειο το σπίτι διότι εμείς μέναμε στην κυρία Βάσω Αυτοί που τον συνάντησαν δεν τον αναγνώρισαν. Ήταν ένας κινούμενος σκελετός. Μας μίλησε για την κόλαση του πολέμου, για τους φίλους και τους συγγενείς που σκοτώθηκαν ή έμειναν ανάποροι, για το φοβερό δρόμο της επιστροφής από το μέτωπο. Δεκάδες χιλιόμετρα με τα πόδια στο χιόνι, στη βροχή, στη λάσπη, με μοναδικό σύντροφο την πείνα που ανάγκαζε τους στρατιώτες να τρώνε ο, πδήποτε έβρισκαν. Έφθασε στο σπίτι άρρωστος και εξοντωμένος σωματικά και ψυχικά και έκτοτε στάθηκε αδύνατον να ορθοποδήσει.

Γερμανική Κατοχή στην Ελλάδα

Ο πρωθυπουργός της Ελλάδος Μεταξάς, που είχε γίνει γνωστός λόγω του περιφρημού ΟΧΙ που απάντησε στους Ιταλούς, αντέδρασε τελείως διαφορετικά στους Γερμανούς. Ήταν θαυμαστής της Γερμανίας και των Ναζί και τον Μάρτιο του 1941 παραδόθηκε εθελοντικά στη Γερμανία, χωρίς να προβάλει στρατιωτική αντίσταση. Ο βασιλεύς των Ελλήνων, ο οποίος ήταν αντίθετος με την πράξη του αυτής, δραπέτευσε στην Αγγλία. Πολλοί πατριώτες αξιωματικοί και στρατιώτες που αισθάνθηκαν προσβεβλημένοι από την ανάρμοστη συμπεριφορά του Μεταξά, εγκατέλειψαν το στρατό και πήγαν με τους αντάρτες που είχαν ήδη δραστηριοποιηθεί εναντίον των Γερμανών.

Την κατοχή διαδέχθηκε μεγάλη ανησυχία,

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραίας
από τη Βέροια

ειδικά στους εβραϊκούς κύκλους. Αφ' ενός έφθαναν στα αυτά μας φήμες για φρικαλεότητες και από την άλλη γινόταν προσπάθεια να καταλαγιάσουν οι φόροι μας με πληροφορίες που μίλαγαν για άνετα στρατόπεδα εργασίας, όπου συγκέντρωναν τους Εβραίους. Οι Γερμανοί τότε εξαπέλυναν προπαγανδιστική εκστρατεία προκειμένου να αποκρύψουν τις πράξεις τους, πράγμα που πετύχαιναν με τη βοήθεια Εβραίων συνεργατών τους. Ο Αρχιραββίνος της Θεσσαλονίκης Δρ. Κόρετζ, που με την άνοδο του Χίτλερ είχε διαφύγει από τη Γερμανία, επεφύλαξε πομπώδη υποδοχή στους Γερμανούς αξιωματικούς όταν αυτοί μπήκαν στη Θεσσαλονίκη. Καυχόταν ότι ο Γερμανός διοικητής ήταν φίλος του και ότι οι φήμες για διωγμούς των Εβραίων ήταν αναλθείσει. Κάλεσε όλους τους Εβραίους να εγκαταλείψουν τις κρυψώνες τους και τους διαβεβαίωσε ότι δε θα πάθουν κακό. Τους συμβούλευσε να μην ακολουθήσουν ή βοηθήσουν με οποιοδήποτε τρόπο τους αντάρτες, διότι ήταν κορμουνιστές. Υπήρχε μεγάλη διαφορά μεταξύ αυτών που έλεγε ο Ραββίνος και της προσωπικής τους ιστορίας. Εάν όντως οι Γερμανοί ήταν τόσο καλοί, τότε εκείνος γιατί απέδρασε από τον Χίτλερ; Όμως, οι περισσότεροι Εβραίοι προτίμησαν να αγνοήσουν τα σήματα κινδύνου. Η εφησυχαστική επήρεια της προπαγάνδας έφθασε και μέχρι την πόλη μας και μας έπεισε να εγκαταλείψουμε το καταφύγιό μας στο σπίτι της κυρίας Βάσως και να γυρίσουμε στο σπίτι μας.

Οι Γερμανοί επέβαλαν αυστηρή λογοκρίσια στην αλληλογραφία. Ένα ζευγάρι συγγενών μας που είχαν στο παρελθόν επισκεφθεί την Γερμανία και κρατήθηκαν εκεί λόγω του πολέμου, μας έγραψαν και μας μίλησαν καθαρά για τη συμπεριφορά των Γερμανών. Μεταξύ άλλων μας έγραψαν: «Εδώ ζούμε πολύ καλά, αλλά η γιαγιά και ο παππούς είναι πολύ καλύτερα εκεί που βρίσκονται», μόνο που ο παππούς και γιαγιά μας είχαν πεθάνει προ πολλού και βρίσκονταν θαμμένοι στη Θεσσαλονίκη. Άλλο σημάδι που προσώπιζε δυσάρεστα, ήταν το γεγονός ότι αμέσως μετά που ο Ραββίνος της Βέροιας μας είπε πως δεν υπάρχει τίποτε να φοβόμαστε – φανταζόμαστε ότι οι Γερμανοί τον διέταξαν να μας πει έτσι – την επόμενη μέρα εξαφανίστηκε.

Γεννιέται ο Josef

Μέσα σε όλα αυτά, την πείνα που υπήρχε σε Μόλις την Ελλάδα και τη φωτεία μας, αντιλήφθηκα ότι περίμενα παιδι. Παρά τα εβραϊκά μου πιστεών, αποφάσισα ότι δεν υπήρχε άλλη λύση από την έκτρωση. Κατάφερα να πείσω μέχρι και την μητέρα μου γι' αυτό. Αφήσα τα παιδιά μου σ' εκείνη να τα φροντίζει και ξεκίνησα για την κλινική. Στο δρόμο συνάντησα μια Χριστιανή φίλη μου και της μίλησα για την

απόφασή μου. Εκείνη έκπληκτη μου είπε: «Πώς είναι δυνατόν εσύ, μια Εβραία, να κάνεις έκτρωση; Πώς μπορείς να κάνεις τέτοιο έγκλημα?». Της εξήγησα ότι τα τρόφιμα δεν φτάνουν για τα τέσσερα παιδιά που ήδη είχα και πως δεν είχα ιδέα τι θα γινόμασταν στα χέρια των Γερμανών. Πώς μπορώ με αυτές τις συνθήκες να φέρω στον κόσμο κι άλλο παιδι; Η γυναίκα έκανε κάθε προσπάθεια να με μεταπεισεί. Ανάμεσα στα άλλα μου είπε, πως στην Βιβλο γράφει ότι κάθε ψυχή που γεννιέται φέρνει μαζί και την τύχη της. Κι αν αυτό το μωρό που θα γεννηθεί είναι ο Μεσσίας; Πρέπει να ομολογήσω ότι τα λόγια της ήταν λίγο προφητικά. Αργότερα αυτό το μωρό μας έσωσε όλους από βέβαιο θάνατο. Έτσι, αντί να κάνω έκτρωση, στις 7 Αυγούστου 1942 γέννησα το πέμπτο παιδι μου, τον Josef.

Ο χλοιός σφίγγει

Στην αρχή, όταν ο γερμανικός στρατός μπήκε στην πόλη, ασχολήθηκε με τους αντάρτες και δεν έδωσε καμιά σημασία στους Εβραίους. Το σπίτι μας, που ήταν ιδιαίτερα μεγάλο, επισκέφθηκε μια ομάδα Γερμανών αξιωματικών, οι οποίοι ευγενικά ζήτησαν την άδεια να χρησιμοποιούν το στόγιο. Τότε το εκκενώσαμε και μεταφερθήκαμε επάνω. Μόνο αργότερα ήρθε ο στρατός και κατέλαβαν την πόλη τα SS. Στη συνέχεια άρχισαν οι περιορισμοί για τους Εβραίους, όπως να φορούν υποχρεωτικά το κίτρινο άστρο. Υπήρχαν επίσης ρητές διαταγές να μην κρύβει κανείς αντάρτες ή Εβραίους. Εν τω μεταξύ η πείνα χειροτέρευε. Όλο και περισσότεροι πρόσφυγες έφθαναν στην περιοχή μας, που ήταν γνωστή για την πλούσια αγροτική παραγωγή της. Μόνο που το μεγαλύτερο μέρος των αγροτικών προϊόντων είχε κατασχεθεί από το γερμανικό στρατό και ό,τι απέμεινε έπρεπε να μοιράζεται ανάμεσα στους κατοίκους και τους πρόσφυγες. Έτσι, με την επιδειξη της ταυτότητας μοιράζαν συσσίτιο.

Οι πρόσφυγες πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι και ζητιάνευν τροφή και ρούχα. Έμεναν σε σχολεία, εκκλησίες, δημόσια κτίρια και βεβαιώς άδεια σπίτια. Μια γυναίκα πρόσφυγας που ήρθε από την Αθήνα με πέντε παιδιά, μου ζήτησε να τη βοηθήσω. Δεν είχα τροφή να της δώσω, αλλά βρήκα τρόπο να ντύσω τα παιδιά της, ούτως ώστε να αντιμετωπίσουν το κρύο του χειμώνα. Μάζεψα κομμάτια ύφασμα, έβγαλα τις κουρτίνες και τα καλύμματα των κρεβατιών, τα έκοψα και έραψα ρούχα. Η γυναίκα είδε πόσο δύσκολα ήταν τα πράγματα για μας. Ο Josef, που λιμοκτονούσε κυριολεκτικά, έμενε ξαπλωμένος χωρίς να κινείται γιατί από καιρό δεν είχα γάλα να τον θηλάσω και η υγεία μου ήταν κακή. Εκείνο που της έκανε εντύπωση ήταν, ότι παρά την δύσκολη

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραιάς
από τη Βέροια

Θέση μας είχα βρει έναν τρόπο να την βοηθήσω. Έμενε στο σχολείο της γειτονιάς μας, όπου έμενε και εργάζοταν και η Ευλαμπία, που πριν χρόνια ήταν υπηρεσία στο σπίτι μας. Η Ευλαμπία είχε τότε γεννήσει ένα κοριτσάκι που το θήλαζε. Η γυναίκα είπε στην Ευλαμπία ότι το μωρό – ο Josef – σίγουρα θα πέθαινε, γιατί δεν είχα γάλα να το θηλάσω και μάλιστα πρόσθεσε πως ήταν πρόθυμη να μου δώσει την ταυτότητά της για να φτάξω μια πλαστή για μένα και να κυκλοφορώ ως Χριστιανή.

Η Ευλαμπία συγκινήθηκε από τα λόγια της και ήρθε να δει ποια ήταν αυτή η Εβραία γυναίκα. Όταν είδε πως ήμουν εγώ, πήρε στα χέρια της τον Josef κι άρχισε να τον θηλάζει. Προσφέρθηκε να τον πάρει και να τον προσέχει μέχρι να αλλάξει η κατάσταση. Εγώ όμως αρνήθηκα να αποχωριστώ το παιδί μου από φύση μήπως δεν το ξανάβλεπα.

'Αλλες Χριστιανές γυναίκες που ήταν μαθήτριές μου στο παρελθόν, ανάμεσά τους και η Ευθυμία, προσφέρθηκαν να πάρουν ένα από τα παιδιά μου για να το σώσουν, αλλά εγώ φοβήθηκα να τα αφήσω να φύγουν. Η Ευλαμπία ερχόταν και θήλαζε τον Josef κι έτσι τον έσωσε.

Κρύψιμο στο σπίτι του Νίκου

Η Ευλαμπία, που εν τω μεταξύ αγάπησε πολύ το μωρό μου, επιστρέψει όλη της την οικογένεια για να μας βοηθήσει. Ο αδελφός της Νίκος, που ήταν επιπλοπούς, ανέλαβε την επικινδυνή αποστολή να μας προμηθεύσει πλαστές ταυτότητες. Κανόνισε να πάει στη Θεσσαλονίκη και να δωριδοκήσει Ιταλούς αξιωματικούς για να υπογράψουν τα ψεύτικα χαρτιά. Δεν ξέραμε ακόμη ότι στη Θεσσαλονίκη είχαν ήδη αρχίσει οι αποστολές θανάτου στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Ο Νίκος περπάτησε όλη τη νύχτα – εκτός δρόμου για να μη γίνει αντιληπτός – μέχρι που έφθασε στη Θεσσαλονίκη. Εκεί ανακάλυψε ότι δεν είχε απομείνει κανένας που να μπορούσε να τον βοηθήσει και ότι πολλοί Εβραίοι είχαν ήδη εκτοπισθεί. 'Ακουσε ότι η τελευταία αποστολή θα έφευγε σε λίγες μέρες με τους υπόλοιπους Εβραίους. Τότε γύρισε πίσω για να μας ενημερώσει σχετικά και αποφάσισε να μας μεταφέρει σε κάποια κρυψώνα όπου θα μέναμε αρκετές ημέρες μέχρι να φύγει η αποστολή, όποτε θα είμαστε ασφαλείς. Έν τω μεταξύ θα προσπαθούσε να μας φτιάξει τα πλαστά χαρτιά μας.

Στα παιδιά δώσαμε χριστιανικά ονόματα. Τη Σάρα την φωνάζαμε 'Αννα, τον Ασέρ Μανώλη, τον Σαμουήλ Γιαννάκη, την Ραχήλ Χρυσούλα και τον Josef Μπούλη. Εμένα με φώναζαν Μαρί, που είναι και χριστιανικό όνομα. Στα παιδιά δώσαμε οδηγίες να μην χρησιμοποιούν ποτέ το εβραϊκό τους όνομα ή να λένε πως είναι Εβραίοι.

Οι Γερμανοί έψαχναν συνήθως για Εβραίους και αντάρτες τη νύχτα. Σε κάθε πόρτα έπρεπε να υπάρχει κατάσταση των ονομάτων των κατοίκων του σπιτιού. Την ίδια εκείνη μέρα κυκλοφόρησαν στην πόλη οδηγίες, ότι όποιος κρύβει Εβραίους θα καιγόταν μαζί με το σπίτι του και την οικογένειά του. Ήταν φανέρο πώς οι έρευνες θα ξεκινούσαν από σημείο σε σημείο. Ο Νίκος και μερικοί συγγενείς του ήρθαν εκείνη τη νύχτα να μας μεταφέρουν στην καινούρια μας κρυψώνα. Ο άντρας μου που κρύβοταν στο σπίτι ενός φίλου του από τον στρατό, ήρθε ξαφνικά να πάρει κάτι ρούχα. Είδε το Νίκο και τους άλλους και ρώτησε τι συμβαίνει. Ο Νίκος του εξήγησε ότι είχαν έλθει να μας πάρουν, γιατί οι Γερμανοί σχεδιάζαν μια αποστολή εκτόπισης σύντομα. Ο άντρας μου νόμισε ότι δεν είχαν ακούσει τις προειδοποιήσεις των Γερμανών και τους είπε ότι έβαζαν σε κίνδυνο τη ζωή τους. Μείναμε όλοι κατάπληκτοι. Άλλα ο Νίκος δήλωσε ότι ήταν έτοιμοι να διακινδυνεύσουν τη ζωή τους προκειμένου να σώσουν τη Μαρί και τα παιδιά. Επειδή όμως φοβήθηκαμε μήπως μας ανακαλύψουν, αναβάλλαμε την μεταφορά μας για την επόμενη νύχτα.

Εκατό μέτρα από το σπίτι μας υπήρχε ένα τζαμί. Στο κτίριο αυτό έμεναν ο Νίκος και η οικογένειά του. Όλη την επόμενη μέρα εργάσθηκαν πυρετώδως για να φτιάξουν ένα ξύλινο πατάρι κάτω από το ταβάνι. Το αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτής ήταν ένα ράφι χωρίς φως και αέρα. Το βράδυ της ίδιας μέρας μεταφερθήκαμε στην κρυψώνα που μας είχαν ετοιμάσει. Ήταν λίγες μέρες πριν από το Εβραϊκό Πάσχα.

Η αποστολή

Οι περισσότεροι από τους Εβραίους έμοιαζαν να αισηφούν τους κακούς οιωνούς. Συνέχιζαν τη ζωή τους σαν να μην επρόκειτο να τους συμβεί κανένα κακό. Ετοιμάζονταν πυρετώδως για το Εβραϊκό Πάσχα, όπως έκαναν πάντα. Επίσης, ετοιμάζαν φαγητά για το ταξίδι στα στρατόπεδα εργασίας. Υπήρχαν μερικοί νέοι που πίστευαν ότι η συγκέντρωση των Εβραίων στα στρατόπεδα εργασίας ήταν μια καλή ιδέα και προσπαθούσαν να πείσουν τους άλλους ότι δεν υπήρχε κανένας φόβος. 'Έτσι οι περισσότεροι συγγενείς μας έμειναν στα σπίτια τους. Μία μέρα ο άντρας μου, που ήξερε την κρυψώνα μας, ήρθε και με βρήκε και προσπάθησε να με πείσει να επιστρέψω στο σπίτι και να ετοιμαστώ για το Πάσχα, όπως όλοι οι άλλοι. Τρομοκρατήθηκα. Φοβήθηκα μήπως οι προστάτες μας τον άκουγαν και αποφάσιζαν ότι έπρεπε να φύγουμε.

Έδω πρέπει να αναφέρω, ότι από τη σημείωση που μπήκαμε στην κρυψώνα μας οι συνθήκες ήταν ανυπόφορες περισσότερο από ό,τι μπο-

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραϊκής από τη Βέροια

Αναλούς, λίγο μετά το 1938. Εβραία σε παγκάκι με την επιγραφή «Μόνο για Εβραιούς», από το Βιβλίο «The World must know». Holocaust Memorial Museum - USA.

ρούσαμε να φανταστούμε. Οι άνθρωποι που μας έκρυβαν επωμίσθηκαν μεγάλο βάρος, εκτός από τον κινδυνό που διέτρεχαν. Εξάλλου έβλεπαν πώς συμπεριφέρονταν οι άλλοι Εβραίοι και άρχισαν να σκέπτονται ότι ίσως διακινδύνευαν άδικα. Ικέτευσα τον άντρα μου να σταματήσει και να φύγει αμέσως. Έτσι και έκανε.

Εγώ έβλεπα καθαρά τον κινδυνό. Είχα αποφασίσει να μη δώσω σημασία στην ναζιστική προπαγάνδα. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζαμε στην κρυψώνα μας ήταν πολλές. Όλα τα απαραίτητα αγαθά, τρόφιμα, σαπούνι κ.λπ., ήταν με το δελτίο. Εμείς βεβαίως δεν παιρναμε τίποτε. Έτσι οι άνθρωποι που μας έκρυβαν έπερπε να μοιράζονται τις μερίδες τους μαζί μας. Καθημερινές συνήθειες, τόσο απλές κάτω από ομαλές συνθήκες, έγιναν περίπλοκες. Τα παιδιά, που ήταν ακόμη πολύ μικρά, έβρεχαν τα ρούχα τους το βράδυ και ο Josef που ήταν ακόμη μωρό, λερωνόταν και την ημέρα. Κάθε βράδυ άφηνα μια σακούλα με βρώμικα ρούχα για να πλυθούν στο ποτάμι και γύριζα πιών βισσοπικά. Έπειτα υπήρχε το πρόβλημα πώς να στεγνώσουμε τα ρούχα εγκαίρως για να τα έχουμε έτοιμα να ξαναλάξουμε τα βρώμικα.

Μια νύχτα, ενώ ήμουν στο ποτάμι, μας πλησίασε μια ομάδα από οπλισμένους άντρες. Τρομοκρατήθηκα γιατί νόμιζα πώς ήταν Γερμανοί, αλλά όταν έφθασαν κοντά μας διεπιστώσασα πώς ήταν Έλληνες. Ήταν αντάρτες. Τους είπα την ιστορία μου και μετά έφυγαν.

Η βραδιά του Εβραϊκού Πάσχα πέρασε χωρίς ιδιαίτερα περιστατικά, αλλά αμέσως μετά

οι Γερμανοί άρχισαν την καταδίωξη και τον βασανισμό των Εβραίων, ειδικά των πλουσιών, προκειμένου να τους αναγκάσουν να μαρτυρήσουν πού έκρυψαν τα πλούτη τους. Η Ευλαμπία μου είπε ότι ένα από τα μαρτύρια που εφάρμοσαν, ήταν να βάζουν στις μασχάλες βραστά αυγά, να δένουν τα χέρια του θύματος και να το χτυπούν σε όλο το κορμό. Άκουγα από την κρυψώνα μου τις κραυγές των βασανισμένων.

Την ημέρα που έφευγε η αποστολή, κρυφοκοιτάζοντας από μια χαραμάδα είδα μια έγκυο γυναίκα που άρχιζε να γεννά, ενώ οι Γερμανοί την έσπρωχναν και τη χτυπούσαν. Εκείνη στριγγάλιζε. Το όνομά της ήταν Μπουένα Πιπανό, γυναίκα του Αζαρία. Αυτή ήταν η πρώτη εγκυμοσύνη της (όταν πρωτοπαντρεύτηκε έζησε μαζί με τον άντρα της στο σπίτι μας για ένα χρονικό διάστημα). Ο Ασέρ κρυφοκοίταζε από μια άλλη χαραμάδα προς την κατεύθυνση της Συναγωγής και είδε δύο άντρες να πηδούν στο κενό από το μπαλκόνι.

Την τελευταία ημέρα του Εβραϊκού Πάσχα, παραμονή Πρωτομαγιάς 1943, πώς θα μπορούσα να ξεχάσω την τραγωδία της μέρας εκείνης; Μετά τον βασανισμό που τα ναζιστικά κτήνη είχαν επιβάλει στους Εβραιούς της πόλης μας και στην οικογένειά μου βεβαίως, είδα να σέρνουν από το κρεβάτι της την αγαπημένη μου μητέρα που ήταν άρρωστη, και να παιρνούν τις τέσσερις αδελφές μου, μία απ' αυτές ήταν παντρεμένη με πέντε παιδιά. Κι εγώ άκουγα τις κραυγές τους και δεν μπορούσα να κάνω τίποτα. Με έπιασε υπερία και άρχισα να

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραίας
από τη Βέροια

φωνάζω «σώστε τη μητέρα μου», αλλά βεβαιώς τίποτε δεν μπορούσε να γίνει. Οι ναζί τους έβαλαν καυτά αυγά κάτω από τις μασχάλες, τους έδεσαν τα χέρια και τους έδειραν αλύπητα. Περισσότερο βασάνισαν τον θείο μου, που ήταν πρόεδρος της Κοινότητος και πολύ πλούσιος. Οι ναζί προσπαθούσαν να τον κάνουν να μαρτυρήσει το συντομότερο δυνατόν που έκρυψε τα χρήματα, γιατί τα τρένα θα έφευγαν σύντομα.

Κάθε χρόνο, την Πρωτομαγιά, δεν μένω ποτέ μόνη. Φεύγω, πηγαίνω οπουδήποτε και προσπαθώ να ξεχάσω. Και παρ' όλο που 45 χρόνια έχουν περάσει από τότε, οι αναμνήσεις είναι ζωντανές και δεν με αφήνουν να ξεχάσω.

Ο θάνατος του Σαμουήλ

Όταν πρωτοπήγαμε στην κρυψώνα μας, νομίζαμε ότι θα μέναμε εκεί για λίγες μέρες μόνο, αλλά τελικά μείναμε περισσότερο από ένα χρόνο. Παρ' ότι η πόλη είχε αδειάσει από Εβραίους, οι Γερμανοί παρέμεναν κι εμείς αναγκαστικά συνεχίζαμε να κρυψόμαστε. Οι πρώτες μέρες μάλιστα ήταν ιδιαίτερα δύσκολες. Σιγά - σιγά όμως η υπαρξή μας έγινε γνωστή και μάλιστα μερικοί μας έστελναν και τρόφιμα. Ορισμένοι πλησιάζαν προσεκτικά, άφηναν κοντά στην πόρτα δέματα κι αμέσως εξαφανίζονταν έτσι ώστε να μην ξέρουμε ποιοι ήταν.

Η Ευλαμπία συνέχιζε να θηλάζει τον Josef μέχρι που έγινε 9 μηνών. Ξαφνικά ένιωσα ότι είχα πάλι γάλα και προσπάθησα να θηλάσω το μωρό. Τα κατάφερα! Από τότε συνέχισα να το θηλάζω μέχρι τον Απρίλιο του 1945 κι έτσι αυτή ήταν πλέον η κυριότερη πηγή τροφής για τον Josef μέχρι που έγινε 2 χρονών και 8 μηνών. Εξάλλου τα παδικά δοντάκια του έπεσαν αμέσως κι έτοι δεν είχα πρόβλημα να τον θηλάζω.

Όταν σταμάτησαν οι συχνές έρευνες, επιτρέπαμε στον εαυτό μας να κατέβει μέχρι το κάτω δωμάτιο κατά τη διάρκεια της νύμερας. Έφερνε ο Nikos μια σκάλα, που την κρατούσε κρυμμένη. Το βράδυ σκαρφαλώναμε στην κρυψώνα μας και κλείναμε το άνοιγμα γιατί ο Γερμανοί έφαγαν συνήθως τη νύχτα. Εάν πάλι έρχόταν στο σπίτι κάποιος ύποπτος, τρέχαμε να κρυφτούμε και ο Nikos εξαφάνιζε τη σκάλα. Η Ραχήλ και ο Josef που ήταν ακόμη μικροί, δεν μπορούσαν να ανεβοκατεβαίνουν μόνοι τους και για να αποφεύγονται τυχόν καθυστερήσεις απλώς έμεναν επάνω στην κρυψώνα.

Μια μέρα η Ραχήλ αποφάσισε ότι ήταν αρκετά μεγάλη για να κατέβει από τη σκάλα μόνη της και χωρίς να ωρτησε κανέναν προχώρησε. Εμείς κοιτάζαμε κρατώντας την αναπνοή μας. Όταν τελικά έφθασε κάτω ήταν τόσο υπερήφανη για το κατόρθωμά της που κανείς

δεν σκέφθηκε να τη μαλώσει. Μερικές μέρες αργότερα, ενώ ανέβαινε τη σκάλα, γλιστρήσα και άρχισε να πέφτει. Ευτυχώς όμως πιάστηκε από το γόνατο σε ένα καρφί που εξείχε και έμεινε εκεί μέχρι να την κατεβάσουμε. Δεν έβγαλε άχνα, παρ' ότι πρέπει να πόνεσε πολύ.

Περνώντας ο καιρός, η υγεία μας όλο και χειροτέρευε. Ο Σαμουήλ μάλιστα είχε τόσο αδυνατίσιε, που δεν είχε δύναμη να κατέβει τη σκάλα. Ήνα βράδυ ενώ ετοιμαζόμασταν να ανεβούμε στην κρυψώνα μας, με κοίταξε επιμονα στα μάτια. Δεν είχε ούτε σωματική αλλά ούτε και ψυχική δύναμη να γυρίσει στο σκοτεινό πατάρι που βρωμούσε ιδρώτα και κλεισούρα. Δεν τολμούσα ούτε καν να το σκεφτώ να τον αφήσω να μείνει κάτω. Τα ξανθά μαλλιά του, το ανοιχτόχρωμο δέρμα του και τα γαλανά μάτια του ερχόντουσαν σε μεγάλη αντίθεση με τα σκούρα πρόσωπα των ανθρώπων που μας προστάτευαν. Έτσι, σε περίπτωση έρευνας η παρουσία του κάτω θα αποτελούσε καταστροφή για όλους μας. Ο Nikos όμως συνέλαβε το βλέμμα του και τον πήρε στο κρεβάτι του. Από τότε ο Σαμουήλ δεν ξανανέβηκε μαζί μας επάνω.

Εγώ έπαθα μια σοβαρή μόλυνση στο κεφάλι μου. Είχα υψηλό πυρετό, το στόμα μου πρήστηκε και δεν μπορούσα να καταπιά ούτε γουλιά νερό. Η ζωή μου κινδύνευε. Οι προστάτες μου συμβούλευθήκαν κάποιον γιατρό, ο οποίος από τις περιγραφές τους κατέληξε ότι πρέπει να εγχειρισθώ και βεβαίως να μεταφερθώ στην κλινική του. Επίσης τους είπε ότι ήταν επιτακτική ανάγκη να μας βγάλουν έξω στον ήλιο και τον καθαρό αέρα, γιατί αλλιώς κινδυνεύαμε να πεθάνουμε.

Τα μεσάνυχτα άρχισα να ετοιμάζομαι για το γιατρό. Ξαφνικά άνοιξε μια τρύπα στο σαγύνι μου και από κει άρχισε να τρέχει υγρό που γέμισε έναν κουβά. Δυσοσμία πληρυμένη σε το σπίτι, αλλά δεν υπήρχε πια λόγος να διακινδυνεύω να βγω έξω για να πάω στο γιατρό. Τότε έχασα και όλα τα δόντια μου. Η κατάσταση του Σαμουήλ χειροτέρευε συνεχώς.

Η Ευθυμία, που διατηρούσε επαφή μαζί μας, είδε την θλιβερή κατάστασή μας. Οργάνωσε τότε όλη τη γειτονιά, έτσι που να μη μας προδώσει κανείς και μας μετέφερε στην αυλή του σπιτιού της για να παίρνουμε καθαρό αέρα. Αυτή και ο αδελφός της Μαθαίος είχαν γίνει μοναχοί μετά το θάνατο της μητέρας τους. Το σπίτι τους βρισκόταν στην άκρη της πόλης. Μας έβαλαν στο ένα και μοναδικό δωμάτιο που είχαν. Κοιμόμασταν στο πάτωμα, αλλά είχαμε τοίχους και ταβάνι πάνω από τα κεφάλια μας και κάπου κάπου είχαμε τη δυνατότητα να καθόμαστε στον ήλιο και στον αέρα. Βεβαιώς διατρέχαμε πάντοτε τον κινδυνό να αναγνωρισθούμε ως Εβραίοι, ειδικά ο Ασέρ που μερικές φορές έτρεχε στον δρόμο. Η Ευθυμία και οι συγγενείς της, παρ' ότι γνώριζαν τον

Πολωνία 1942: μεταφορά παιδιών εβραϊκού ορφανοτροφείου στο στρατόπεδο εξοντώσεως του Σελμνό. (Φωτογραφία από το Εβραϊκό Ιστορικό Ινστιτούτο της Βαρσοβίας).

τεράστιο κίνδυνο, έκαναν τα πάντα για μας. Μείναμε στο σπίτι τους μέχρι την ημέρα που μας πρόδωσαν.

Εν τω μεταξύ η κατάσταση του Σαμουήλ χειροτέρευε συνεχώς. Μια μέρα ήρθε μια Χριστιανή γυναίκα. Έψαχνε για άρρωστα και υποσιτισμένα παιδιά με σκοπό να τα βοηθήσει. Παρ' ότι ήξερε ότι ο Σαμουήλ ήταν Εβραίος, ήθελε να κάνει κάπι γι' αυτόν και προσφέρθηκε να τον πάει στο νοσοκομείο. Του εξηγήσαμε πώς ήταν τα πράγματα και τότε εκείνος είπε τα λόγια που δεν θα ξεχάσω ποτέ: «Μαμά, εάν υπάρχει πιθανότητα να μου δώσουν ένα κομμάτι ψωμιού και κάπι νόστιμο να φάω, τότε ευχαριστώνα να πάω». Με δυσκολία τον αποχωρίστηκα. Η Σάρα τον συνόδευσε και έισενε μαζί του μέρα και νύχτα. Ένα πρωί ξύπνησε και είδε ότι ο Σαμουήλ δεν ήταν στο κρεβάτι του. Της είπαν ότι πέθανε. Ήρθε στο σπίτι κλαίγοντας. Τότε ντυθήκα τσιγγάνα και πήγα έξω από το νοσοκομείο. Είδα το κορμάκι του μαζί με άλλα πτώματα. Κοίτανταν με τα μάτια ανοιχτά, έτσι που νόμιζα ότι ήταν ακόμη ζωντανός. Δεν μπορούσα να καταλάβω τι είχε προκαλέσει τον θάνατό του. Ίσως κάποιος είχε ανακαλύψει ότι ήταν Εβραίος και φρόντισε να μη μείνει ζωντανός. Όταν πέθανε, ο Σαμουήλ ήταν 6 χρονών.

Η προδοσία

Μετά από λίγο καιρό ήρθαν και μας βρήκαν δύο Εβραίοι νέοι. Μας είπαν ότι τους είχαν συλλάβει οι Γερμανοί μαζί με τις οικογένειες τους, ότι κρέμασαν και έκαψαν όλα τα

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

μέλη της οικογένειάς τους και ότι άφησαν μόνο αυτούς τους δύο ζωντανούς. Πιστεύω ότι οι ναζί τους έστειλαν σε μας, και ότι ήταν αυτοί που πρόδωσαν την ύπαρξή μας στους Γερμανούς.

Αμέσως μετά όλη η γειτονιά γέμισε ναζί. Ήμουν στην αυλή και έπαιρνα νερό. Ένας από αυτούς με πλησίασε και με ρώτησε αν ξέρω σε ποιο σπίτι κρύβονται οι Εβραίοι. Του απάντησα ότι δεν γνώριζα κανέναν σ' αυτό το μέρος και ότι είχα έρθει από μια πόλη που είχε βομβαρδιστεί από τους Γερμανούς και ότι με έβαλαν να μείνω σ' αυτή την αυλή. Έτρεξα στο σπίτι να τους πω πώς η γειτονιά ήταν γεμάτη Γερμανούς και αποφασίσαμε να το σκάσουμε. Τότε έγινε σύγχυση. Ο Ασέρ και η Σάρα εξαφανίστηκαν. Δεν κατάλαβα καλά τι είχε συμβεί. Πήρα την Ραχήλ και τον Josef μαζί μου και μέσα από στενά έφυγα μακριά από τη γειτονιά. Περπατούσα χωρίς να ξέρω πού πηγαίνω μέχρι που έφθασα σε γνώριμη περιοχή. Θυμόμουν ότι υπήρχε μια γυναίκα που μας έφερνε το ψωμί κάθε Κυριακή. Μας έλεγε ότι πριν έρθει σε μας πήγαινε στην εκκλησία να προσευχήθει για μας, να μη μας βρουν και μας συλλάβουν. Σκέφτηκα μήπως μπορούσα να βρω καταφύγιο κοντά της.

Περπατώντας πέρασα από το δικαστήριο που φρουρείτο από δύο Έλληνες αστυνομικούς. Όταν με είδαν, με πλησίασαν προσεκτικά και μου ψιθύρισαν ότι πρέπει να φύγω από την περιοχή γρήγορα διότι η παρουσία μου έβαζε σε κίνδυνο όλη την πόλη και ότι όλοι γνώριζαν για μένα. Έφθασα στο σπίτι της

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραίας
από τη Βέροια

γυναικας και την ικέτευσα να μας κρύψει διότι οι Γερμανοί μας κυνηγούσαν. Μου εξήγησε ότι στον πρώτο όροφο του σπιτιού της υπήρχαν Ρουμάνοι που δούλευαν για τους Γερμανούς και μπορεί να μας πρόδιδαν στην Γκεστάπο. Εκείνη δεν μπορούσε να μας δεχθεί, αλλά προτείνε να κρυφτούμε στην εκκλησία. Όταν έφυγα από το σπίτι της άκουσα κάποιον να με φωνάζει με το όνομά μου και να μου μιλάει "ladino" (ισπανοεβραϊκή γλώσσα). Γύρισα κατάπληκτη! Ποιος τολμούσε να μιλάει τη γλώσσα των Εβραίων σε ένα μέρος τόσο επικίνδυνο! Ο ανθρωπος που μιλούσε ήταν Ρουμάνος, φιλοναζί βεβαίως, αλλά με γνώρισε γιατί όταν ήμαστε παιδιά, ήμαστε γείτονες και παιζαμε μαζί. Με ρώτησε πώς ήμουν και μου είπε πως δεν έπρεπε να φοβάμαι. Μου είπε επίσης, ότι ο αδελφός του που ήταν αρχιγκεσταπίτης γνώριζε πού κρύβομαι και μου έστελνε και τρόφιμα. Ο Ρουμάνος αυτός μου είπε να τον περιμένω, γιατί θα γύριζε σε λίγα λεπτά. Νόμισα ότι αυτό ήταν το τέλος μου. Ξαφνικά γύρισε με ένα καλάθι που είχε φωμί και τυρί και προσπάθησε ξανά να με καθησυχάσει λέγοντάς μου ότι δεν έπρεπε να φοβάμαι.

Θα μπορούσα να γεμίσω σελίδες και σελίδες με τα σάσα συνέβησαν εκείνη την ημέα. Όχι μόνο δεν βρήκα μέρος να μείνω με τα δύο μωρά μου, αλλά ήμουν σχεδόν βέβαιη ότι τα δύο μεγαλύτερα παιδιά μου που είχαν εξαφανισθεί, είχαν πέσει στα χέρια των ναζί.

Εψαχνα για μια εκκλησία να κρυφτώ. Στο δρόμο συνάντησα μια Χριστιανή που γνώριζα, η οποία άνοιξε την πόρτα του σπιτιού της και μου είπε να μπω μέσα γρήγορα, πριν συμβει τίποτε τρομερό, γιατί όλη την ημέρα οι Γερμανοί δολοφονούσαν και όλοι ήταν τρομοκρατημένοι. Ήταν θλιμένη γιατί δεν ήξερε τι είχε απογίνει ο αδελφός της που είχε συλληφθεί από τους Γερμανούς και είχε σταλεί στις φυλακές της Θεσσαλονίκης. Με έκρυψε στο υπόγειο του σπιτιού της, όπου πέρασα τη νύχτα.

Εκείνο το βράδυ με κυνηγούσαν όλα όσα είχαν συμβεί κατά τη διάρκεια της ημέρας. Φώναζα: «Σάρα, Ασέρ, πού είστε; Τι σας κάνουν;». Μέσα στην αγωνία μου τραβούσα τα μαλλιά μου. Θέε μου, στείλε μου τον άγγελο του θανάτου γιατί δεν μπορώ να αντέξω άλλη λύπη. Θυμάμαι πως ο Josef, που ήταν τόσο πεινασμένος, ρουφούσε το στεγνωμένο στήθος μου με όλη του τη δύναμη κι εγώ αισθανόμουν ότι ρουφούσε όλο μου το ειναι, ακόμη και τα μάτια μου.

Όταν ξέμερωσε, η σπιτονοικοκυρά βγήκε να μάθει νέα για τον αδελφό της. Εγώ πήγα στο σπίτι μιας γυναικάς που εργαζόταν κάποτε στο σπίτι μας σαν παραμάνα. Κρύφτηκα εκεί όλη μέρα, αλλά το βράδυ έπρεπε να φύγω. Για να είμαι ειλικρινής, ήμουν αποφασισμένη να απαλλαγώ από τη ζωή μου – τι καλό είχε

εξάλλου να μου προσφέρει; Αποφάσισα να γυρίσω στο σπίτι μου, να ξαπλώσω στο δωμάτιό μου και να περιμένω μέχρι να έλθουν οι Γερμανοί να μας συλλάβουν. Παρ' ότι τα μωρά ήταν πολύ αδύνατα, τα αισθανόμουν σαν δύο βαρίδια στα χέρια μου. Το κοριτσί μου είχε διπλωθεί σε σημείο που τα χέρια μου άγγιζαν το έδαφος.

Την στιγμή που φεύγαμε από το σπίτι, ποιον φαντάζεστε ότι συναντήσαμε; Τον Κατσακόρ, τον χειρότερο συνεργάτη των ναζί. Άκουσα την γυναικά να λέει: «Τώρα είμαστε χαμένοι». Εγώ, από την άλλη πλευρά, σκεπτόμουν ότι βρισκόμουν αντιμέτωπη με τον χειρότερο άνθρωπο του κόσμου, περίφημο για τις κακές του πράξεις. Ο Θεός άκουσε τις προσευχές μου και έστειλε τον άγγελο του θανάτου να με απαλλάξει από τα βάσανά μου. Προς μεγάλη μου κατάπληξη έβγαλε από τις τσέπες του φρούτα και γλυκά και με το χαρόγελο στα χείλη μου τα έδωσε και εξαφανίσθηκε.

Έφθασα στο σπίτι μου. Το βρήκα γεμάτο πρόσφυγες, που μας κοίταζαν έκπληκτοι και φοβισμένοι. Ανάμεσά τους ήταν μια γυναικά που δούλευε κάποτε σε μας. Αυτή και όλοι οι άλλοι φοβόντουσαν μην προδωθούν στους Γερμανούς, εάν μας άφηναν να μείνουμε εκεί. Την παρακάλεσα τουλάχιστον να μάθει τι είχαν απογίνει από την προηγούμενη μέρα η Σάρα και ο Ασέρ. Βγήκε έξω να ρωτήσει για τα παιδιά και να δει εάν υπήρχε κανείς να με βιωθήσει. Τελικά μια γυναικά συμφώνησε να με πάρει στο σπίτι της κι έτσι ξεκινήσαμε το ψάξιμο των παιδιών. Ο Ασέρ βρέθηκε κρυμμένος κάτω από ένα βράχο. Είχε μείνει εκεί από την ημέρα που εξαφανίσθηκε. Αργότερα ανακάλυψα ότι οι συγγενείς της Ευθυμίας είχαν βάλει τη Σάρα σε μια μεγάλη σακούλα, την σκέπασαν με άχυρα, την πήραν κάπου μακριά και την εξαφάνισαν. Αργότερα κάποιος την βρήκε και μας την ξανάφερε. Έτσι βρέθηκα ξανά με τα τέσσερα παιδιά μου. Όμως κανείς δεν μπορούσε πια να διακινδυνεύσει να μας κρύψει. Η μόνη εναλλακτική λύση για μας ήταν να εγκαταλείψουμε την πόλη, αλλά οι δρόμοι που οδηγούσαν έξω ήταν ήδη καλά φυλαγμένοι από τους Γερμανούς.

Ψυχική δυστυχία

Λιγότερο μετά, ενώ κρυβόμασταν στους φώναρά λόφους, ξανάφερα στο μυαλό μου τα όσα είχαν συμβεί. Εάν δεν είχα στείλει τον Σαμουήλ στο νοσοκομείο, ίσως να τον είχα σώσει. Έβρισκα λιγή παρηγοριά στην σκέψη ότι ο θάνατός του μας βοήθησε να σωθούμε. Ήταν τόσο αδύναμος, που δεν θα μπορούσε πια να περπατήσει μόνος του. Εάν ήταν στο σπίτι όταν ήλθαν οι Γερμανοί, δεν θα είχα την δύναμη να κουβαλήσω τρία παιδιά και βεβαι-

ως δεν θα μου περνούσε από το μυαλό να εγκαταλείψω ένα από αυτά. Έτσι θα έμενα. Εάν ο Σαμουήλ έμενε ζωντανός με τη Σάρα στο πλάι του, δεν θα σκεπτόμουν ποτέ να φύγω από την πόλη χωρίς αυτούς. Έτσι ή αλλιώς θα μας έπιαναν όλους και θα μας οδηγύουσαν στο θάνατο.

Αυτός λοιπόν ήταν ο τρομερός τρόπος που ο Θεός διάλεξε για να μας σώσει, παίρνοντας τον Σαμουήλ κοντά του. Ξανά και ξανά βλέπω τον Σαμουήλ με τα μάτια της ψυχής μου και όλο το είναι μου γερμίζει πόνο. Για να παρηγορήσω τα παιδιά, ειδικά την Σάρα που τόσο τον αγαπούσε, της έλεγα: «Είσαι ακόμη παιδι. 'Όταν μεγαλώσεις θα παντρευτείς και θα κάνεις δικά σου θητεία. Έτσι θα μπορέσεις να ξεχάσεις τον Σαμουήλ. Αλλά για μένα αυτό είναι το παιδί μου και ο πόνος μου ποτέ δεν θα επουλωθεί». Σαράντα πέντε χρόνια έχουν περάσει. Σήμερα που κάθομαι με τα παιδιά μου και διηγούμαι αυτά, είμαι 77 χρονών και τα παιδιά μου δεν είναι πια τόσο νέα. Η Σάρα ανοίγει ένα μικρό παράθυρο της καρδιάς της και για πρώτη φορά μας λέει τι αισθάνθηκε τότε: «'Ημουν διπλά στον Σαμουήλ. 'Ήταν νύχτα και το νοσοκομείο ήταν τυλιγμένο στο σκοτάδι. Φανταζόμουν δαιμόνες κρυμμένους σε κάθε γωνιά. Ο Σαμουήλ άρχισε να κλαίει και να ζητά την μαμά, αλλά εγώ έμενα ακίνητη, καρφωμένη από τον φόβο μου. Μου ήταν εντελώς αδύνατο να πάω έξω στο σκοτάδι. Δεν ήμουν σιγουρη ότι θα έβρισκα το δρόμο για το σπίτι της Ευθυμίας. Το μόνο που θυμόμουν ήταν ότι με είχαν φέρει εκεί μέσα από στενά δρομάκια. Έμεινα στο πλευρό του και προσάθησα να τον ηρεμήσω. 'Όταν ξύπνησα το επόμενο πρωί δεν ήταν στο κρεβάτι του. Τον έψαξα παντού και στο τέλος τον βρήκα σκεπασμένο με ένα άσπρο σεντόνι. Ξέποσα σε κλάματα και έτρεξα να το πα στη μαμά. Για χρόνια δεν μπορούσα να συγχωρήσω τον εαυτό μου που δεν φώναξα την μητέρα, όπως μου είχε ζητησει. Νόμιμα πως αν είχε έρθει εκείνη, ισως να τον είχε σώσει. Όταν μου είπε πως θα τον ξεχνούσα όταν μεγάλωνα, ένιωσα πληγωμένη μέχρι τα βάθη της ψυχής μου. Πώς μπορούσε να πει κάτι τέτοιο για τον πολυαγαπημένο μου αδελφό; Ή μητέρα συνήθιζε να μας λέει ότι οι άγγελοι των πήγαν σε έναν πολύ όμορφο τόπο, στον ουρανό. Θυμάμαι ότι τον έψαχνα στα σχήματα που έφειαν τα άσπρα σύννεφα. Αυτή η εικόνα με συντρόφευε πάντα, μέχρι πριν λίγα χρόνια.

Την ημέρα που μας πρόδωσαν, δύο από τους συγγενείς της Ευθυμίας ήρθαν και μας είπαν ότι πρέπει να φύγουμε αμέσως. Με έβαλαν σε μια σακούλα και με έβαλαν επάνω σε ένα κάρο. Σχεδόν έσκασα. Φύγαμε από την πόλη και φθάσαμε σε έναν αγρό με σιτάρια. Μου έδειξαν πού να ξαπλώσω και εκείνοι ξάπλωσαν κάπου πιο μακριά. Φαντάζομαι ότι

σκέφθηκαν ότι αν μας έπιαναν, θα αρνιόντουσαν κάθε σχέση μαζί μου. Έπεισε η νύχτα κι εγώ φοβόμουν πολύ. Δεν μπορούσα να κοιμηθώ, έκλεινα τα μάτια μου σφιχτά γιατί η θέα των σταριών που κουνιόντουσαν στον αέρα με έκανε να φαντάζομαι στρατιώτες που ερχόντουσαν να με πάσουν.

Την άλλη μέρα το πρωί τους παρακάλεσα να με φέρουν πίσω στη μητέρα μου. Με γύρισαν στην πόλη και με έβαλαν να ορκιστώ ότι δεν θα πήγαινα ξανά στην Ευθυμία και έφυγαν. Άρχισα να τριγυρίζω χωρίς να ξέρω πού να πάω. Ξαφνικά είδα σε κάποια απόσταση το σπίτι της αγαπημένης μου θείας Σαρίνας. Πριν από τον πόλεμο μου άρεσε να την επισκέπτομαι. Είχε ένα μεγάλο, όμορφο σπίτι και όποτε πήγαινα με υποδεχόταν με μια μεγάλη αγκαλιά και μου πρόσφερε γλυκά και κάτι να πιω. Στο σπίτι της υπήρχαν πολλά παιχνίδια. Αγαπούσα πολύ τη θεία Σαρίνα κι εκείνη με αγαπούσε πολύ. Η πραγματικότητα ανακατεύόταν με τη φαντασία στο μυαλό μου. Πλησίαζω το σπίτι και φαντάζομαι πως η θεία μου είναι μέσα. Θα πάω εκεί, η θεία μου θα με σηκώσει στην αγκαλιά της, θα μου δώσει νόστιμα γλυκά και γάλα και μετά θα κοιμηθώ στο μαλακό κρεβάτι. Αποφάσισα να τρέχω για να φθάσω όσο γίνεται πιο γρήγορα, αλλά σύντομα σταμάτησα για να μην εγείρω υποψίες στις δυνάμεις του κακού γύρω μου. Όταν έφθασα κοντά στο σπίτι, παράξενοι άνθρωποι μπαινότρεψαν. Το όνειρο είχε τελειώσει. Τότε ένας ξένος με πλησίασε, με πήρε από το χέρι και με έφερε εκεί που κρυβόταν η μητέρα μου».

Ο ασέρ μας λέει πώς πέρασε εκείνος την ημέρα αυτή: «'Ημουν στο δρόμο του γυρισμού για το σπίτι της Ευθυμίας όταν ξαφνικά είδα ακριβώς μπροστά μου μια ομάδα Γερμανών και μερικούς Έλληνες. 'Ακουσα έναν από τους Έλληνες να φωνάζει: «Να ο Μανώλης, ο γιος του Μεντές!». Άρχισα να τρέχω με όλη μου τη δύναμη. Σκέφθηκα πως δεν έπρεπε να τρέχω προς την κατεύθυνση της κρυψώνας για να μην τους οδηγήσω στο μέρος που βρίσκονταν οι άλλοι. Έτσι έτρεξα προς την αντίθετη κατεύθυνση και κρύφηκα πίσω από ένα λόφο μέχρι τα μεσάνυχτα. Μετά πήγα στο σπίτι του Νίκου, που κρυβόμασταν πριν.

Ανάμεσα στους πυροβολισμούς

Τη νύχτα μια ομάδα κανόνισε να μας βγάλει από την πόλη. Περπατήσαμε από δευτερεύοντες δρόμους. Στο δρόμο μας έπρεπε να διασχίσουμε ένα ποτάμι και μας σηκώσαν στα χέρια αυτοί που μας οδηγούσαν. Συνεχίσαμε μέχρι που φθάσαμε σε ένα έρημο κτήριο στην άκρη ενός αχλαδόκηπου. Αποφασίσαμε να κρυφτούμε εκεί.

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μας Εβραίας
από τη Βέροια

Κάθε μέρα ερχόταν κάποιος και μας ἐφέρενε κάτι σημαντικό, φαγητό, κουβέρτες ή ρούχα. Κάποτε μας ἐφέραν ένα δοχείο που το γεμίζαμε πόσιμο νερό από το ποτάμι. Αυτή ήταν δουλειά της Σάρας. Μόνο που μέχρι να μας το φέρει, δεν είχε μείνει σχεδόν καθόλου νερό γιατί της ἐπέφερε στο δρόμο.

Κοντά μας ζούσε ένας χωρικός που ἐφτιάχνει πλίνινα στάμνια. 'Οταν είδε τη Σάρα να κουβαλάει το νερό, την λυπήθηκε και της χάρισε μια στάμνα με στενό στόμιο. Αυτό μας ευχαρίστησε πολύ. 'Ομως μια μέρα, ενώ η Σάρα είχε σχεδόν φθάσει σε μας με το νερό, γλιστρήσε, ἐπεσε και ἐσπασε τη στάμνα. Η Σάρα στενοχωρήθηκε πολύ, αλλά είχε και μια ιδέα. Πήρε στο χέρι της ένα κομμάτι από την σπασμένη στάμνα και ἀρχισε να περπατάει πάνω κάτω μπροστά στο εργαστήριο του χωρικού μέχρι που εκείνος την πρόσεξε. Για τύχη μας καλή της χάρισε μια ἀλλή στάμνα.

Τα αχλάδια στο περιβόλι ἤταν ξερά σαν πέτρες. Για να τα μαλακώσουμε σε βράζαμε σε νερό με ζαχαρίνη που μας ἔδιναν οι αντάρτες.

Εκεί μείναμε για μια εβδομάδα περίπου, όταν ξέσπασε μάχη μεταξύ των Γερμανών και των ανταρτών. Κάποιες σφαίρες χτύπησαν τους τοίχους του κτηρίου που μέναμε, αλλά ευτυχώς κανείς δεν χτύπησε. Ο Josef είχε υψηλό πυρετό και ἀρχισε να κλαίει δυνατά. Δεν μπορούσαμε να τον ησυχάσουμε με τίποτα. Οι Γερμανοί βρισκόνταν γύρω γύρω πολύ κοντά μας, ακούγαμε τις φωνές τους. Φοβόμαστε ότι θα ακούσουν το κλάμα του. Μείναμε καρφωμένοι στις θέσεις μας. Ο άντρας μου πλησίασε το παιδί με σκοπό να το πνίξει για να σώσει όλους εμάς. Η Σάρα, που κατάλαβε τι επρόκειτο να συμβεί, πήδηξε από τη θέση της, ἀρπάξε το μωρό και προσπάθησε να το ησυχάσει τη στιγμή ακριβώς που μια σφαίρα τρύπησε τον τοίχο και καρφώθηκε ακριβώς στη θέση που βρισκόταν πριν ένα μόλις λεπτό.

Το χοιροστάσιο

Μετά τη μάχη αυτή οι αντάρτες αποφάσισαν να μας μεταφέρουν σε πιο ασφαλές μέρος στα βουνά. 'Οταν βράδιασε, μερικοί από αυτούς ήρθαν με ένα κουτσό γαϊδούρι. Βάλαμε πάνω τα δύο μικρότερα παιδιά κι αρχίσαμε να ανεβαίνουμε με τα πόδια. Θυμάματι το υπέροχο συναίσθημα να αναπνέουμε καθαρό βουνίσιο αέρα που μέμοιαζε να μας επηρεάζει σαν ελιξίριο. 'Όλη εκείνη τη νύχτα περπατούσαμε και το πρωί φθάσαμε στην κορυφή του βουνού, κοντά σε ένα χωριό που λέγεται Τσόρνοβα. Στη μια πλευρά του βουνού απλωνόταν το κοιμητήριο, δίπλα σε μια εκλογή όπου γινόντουσαν κηδείες και μνημόσυνα. Από την άλλη πλευρά υπήρχε ένα έρημο χοιροστάσιο, το οποίο ανήκε σε κάποιον από το γειτονικό χωριό. Οι αντάρτες συμ-

φώνησαν μαζί του να μείνουμε εκεί.

Παρ' ότι ήμαστε χαρούμενοι που βρήκαμε ένα καταφύγιο, μόλις μπήκαμε μέσα γεμίσαμε μέλισσες και τσιμπούρια που ἀρχισαν να πίνουν ότι είχε απομείνει από το αίμα μας. Τρέξαμε έξω και αναγκαστήκαμε να μείνουμε εκεί. Ευτυχώς δεν έκανε πολύ κρύο.

Οι οικογένειες των πεθαμένων στα μνημόσυνα ετοίμαζαν και μοίραζαν τρόφιμα σ' εκείνους που ήταν γύρω από την εκκλησία. Σε κάθε τέτοια ευκαιρία τα παιδιά περίμεναν κοντά και έπαιρναν λίγο φαγητό. Ο Ασέρ περίμενε μέχρι το τέλος της λειτουργίας κι έτσι μπορούσε να μαζεψει τα περισσεύματα των γλυκών. Έτσι δεν μας έμενε παρά να ελπίζουμε σε παρόμοιες τελετές.

Μερικές φορές οι καμπάνες του χωριού χτυπούσαν για να μας ειδοποιήσουν ότι οι Γερμανοί έκαναν έρευνες. Τότε τρέχαμε να κρυφούμε στους θάμνους και τις σπηλιές μαρκριά από το χοιροστάσιο. 'Οταν περνούσε ο κινδύνος, γυρίζαμε πίσω.

Κάθε μέρα πήγαινα με τη Σάρα στο ποτάμι με τα βρώμικα ρούχα και με ένα δοχείο για νερό. Ενώ πλέναμε τα ρούχα, έβαζα το δοχείο κάτω από τον βράχο που έσταζε κι έτσι μέχρι που να τελεώσουμε το πλύσιμο, το δοχείο είχε γεμίσει καθαρό νερό.

Μια μέρα που η Σάρα πήγε στο ποτάμι μόνη της, την περικύλωσε μια ομάδα αγοριών που προσπάθησαν να την βιάσουν. Ευτυχώς, κατάφερε να ξεφύγει. Από τότε και για πολλά χρόνια, ο Ασέρ την είχε υπό την απόλυτη επιτήρησή του, όπως και την Ραχήλ όταν μεγάλωσε.

Ο Ασέρ έκανε διάφορα θελήματα στο κοντινό χωριό. Ήθελε να μιλάει ακριβώς όπως οι χωρικοί και ήταν ίδιος με τα χωριατόπουλα. Ήθελε να βρίσκεται και να μας φέρνει κάθε είδους χρήσιμο αντικείμενο. Κάποτε του έδωσε κάποιος ένα μεγάλο σκυλί, που το κουβάλαγε σαν άλογο και ανέβαζε και τα μικρότερα αδέλφια του σ' αυτό. Αργότερα οι αντάρτες πήραν το σκυλί αυτό.

'Ένα βράδυ ακούστηκαν οι καμπάνες του χωριού. Κατεβήκαμε αμέσως το στενό μονοπάτι και περάσαμε το ποταμάκι. Συνεχίσαμε και περάσαμε και δεύτερο ποταμάκι. Αφού διασχίσαμε πολλά τέτοια ποταμάκια, καταλάβαμε ότι διασχίζαμε το ίδιο και το ίδιο ποτάμι. Είχαμε χαθεί. Ήμαστε τελείως εξαντλημένοι και αποφασίσαμε να περάσουμε την υπόλοιπη νύχτα στο σημείο αυτό και να αποφασίσουμε την επομένη τι θα κάνουμε. Το πρωί αντιληφθήκαμε ότι βρισκόμαστε στην άκρη ενός χωραφίου με πράσινα φασολάκια. Δεν είχαμε ιδέα πού είμαστε και πώς να γυρίσουμε στο χοιροστάσιο μας. Υπήρχαν αρδευτικά κανάλια απ' όπου ήπαμε νερό, παρ' ότι είχε μέσα διάφορα ζωντανά.

Μετά από ένα μήνα ήρθε ο ιδιοκτήτης του χωραφίου. Με κατάληξη είδε ότι όλα τα φασο-

λάκια είχαν χαθεί. Μας πλησίασε και μας είπε: «Θα το καταλάβαινα εάν είχατε φάει μερικά, αλλά τα καταβροχθίσατε όλα; Δεν μου αφήσατε τίποτε και αυτά είναι η ζωή μου». Δεν μπορούσε να καταλάβει πόση είναι η πείνα μας. Του εξηγήσαμε πώς είμαστε Εβραιοί που κρυφόμαστε από τους ναζί και πώς είχαμε χαθεί και δεν μπορούσαμε να βρούμε το δρόμο για το μέρος που κρυψόμαστε.

'Οταν άκουσε πώς είμαστε Εβραιοί, μας είπε ότι κάποιες των βοήθησε ένας Εβραιος που τον έλεγαν Παππού Γιόνα. Του είχε δώσει ένα μεγάλο δάνειο με το οποίο είχε καταφέρει να φτιάξει τη ζωή του. Αυτό ήταν το όνομα του παππού μου, που ήξερα πώς δάνειζε χρήματα στους χωρικούς της περιοχής. Άφού άκουσαν και άλλες λεπτομέρειες από τον χωρικό, είχα πια πεισθεί πώς επρόκειτο για τον παππού μου. 'Οταν το είπα στον χωρικό, είπε πώς ήταν θέλημα Θεού να μας δείξει αυτός τον δρόμο. Φαντάζομαι ότι θα το είπε και σε άλλους χωρικούς στην περιοχή, που άρχισαν να μας επισκέπτονται και να μας φέρνουν τρόφιμα. Ήταν μάθημα ότι το όνομα του παππού Γιόνα έχαιρε σεβασμού ανάμεσα στους χωρικούς. Μερικές φορές μάλιστα, όταν ένιωθα το κουράγιο, έμπαινα στο χωριό και πήγαινα εκεί που έφτιαχναν ψωμί ή άλλα τρόφιμα και τους έλεγα ότι είμαι η εγγονή του παππού Γιόνα. Τότε εκείνοι έδειχναν κατανόηση και μου έδιναν λίγο από ό, πι κι αν έφτιαχναν.

Μια μέρα συνάντησα στο χωριό μια γυναικα που ήταν συμμαθητριά μου και που τώρα ήταν δασκάλα. Αυτή αποφάσισε να μας συμπαρασταθεί φυλάγοντας ένα αυγό κάθε μέρα για τον Josef. Κάθε πρωί η Σάρα έπαιρνε τον Josef στους ώμους και πήγαινε στο σπίτι της δασκάλας για να πάρει το αυγό.

Κάποια φορά στο δρόμο συνάντησε μια ομάδα ανταρτών που είχε έρθει στο χωριό για να βρει τρόφιμα. Μεταξύ τους ανεγνώρισε έναν Εβραιο που ήταν γείτονάς μας. Κι αυτός αναγνώρισε την Σάρα και την ρώτησε για μας. Η Σάρα γύρισε πίσω τρέχοντας και μι φώναξε γεμάτη ενθουσιασμό να δω τον Εβραιο (το όνομά του ήταν Γιοσέφ Ταμπόχ). Σήμερα ζει στην πόλη Μπερεσόβα. Μας είπε ότι ζούσε με την οικογένειά του σε ένα μέρος που λεγόταν Κουκλίνα με χριστιανική ταυτότητα, ότι είχαν ανοιξεί ένα μαγαζί εκεί και ότι ζούσαν χωρις φόβο. Άλλα τον αδελφό του τον είχαν σκοτώσει. Ήρθαν να μας επισκεφθούν και τρόμαξαν από τις συνθήκες της ζωής μας. Μας έφεραν διάφορα αγαθά και ένα αρνί σφαγμένο. Ενθουσιαστήκαμε. Αποφασίσαμε να ψήσουμε το αρνί την επόμενη μέρα. Έν τω μεταξύ το κρεμάσαμε σε ένα ψηλό κλαδί ενός δέντρου για να μη χαλάσει. Την επόμενη όμως βρήκαμε μόνο τα κόκκαλα. Τα ζώα το είχαν κατασπάραξει κατά τη διάρκεια της νύχτας.

'Οταν ο καιρός κρύωσε, αποφασίσαμε να

κοιμόμαστε μέσα στο χοιροστάσιο. Ανακαλύψαμε ότι τα τοιμπούρια είχαν φύγει αφού δεν υπήρχαν πια ζώα στην περιοχή. Μέσα φτιάχαμε ένα τζάκι που το διατηρούσαμε πάντα αναμένον. Η φωτιά ήταν απαραίτητη για πολλούς λόγους: για να ανάβουμε ένα κλαδί που χρησίμευε για να μας φωτίζει το δρόμο τη νύχτα, για να στεγνώνουμε τα ρούχα και για να ψήνουμε κάστανα, που είχα βρει σε μια από τις διαδρομές μου στο ποτάμι. Υπήρχε ένα δέντρο που έπρεπε να ανήκει σε κάποιον, αλλά παρ' όλα αυτά αποφάσισα να κόψω τα κάστανα. Για να μη με ανακαλύψουν μάλιστα, έραψα μεγάλα μανίκια που στένευαν στον καρπό. Έμπαινα στο νερό και μάζευα τα κάστανα που είχαν πέσει από το δέντρο και τα μάζευα στα μανίκια μου.

'Όλοι μας μαζεύαμε κλαδιά και τροφοδοτούσαμε τη φωτιά για να ζεσταίνόμαστε, γιατί ο χειμώνας στα βουνά της Ελλάδος είναι βαρύς. Κάποια φορά τα κλαδιά έπιασαν φωτιά και κάηκε το χοιροστάσιο μας.

Μια μέρα, μια ομάδα ανταρτών μάς άφησε λίγη ζάχαρη. Μέχρι το ξημέρωμα την είχαμε φάει όλη και διψάγαμε πολύ. Ξαφνικά ακούσαμε τις καμπάνες του χωριού και φύγαμε γρήγορα. Δεν πρόλαβαμε να πούμε νερό και η δίψα μας έγινε καταπιεστική. Κατά το βράδυ φθάσαμε σε μια συστάδα δέντρων. Ακούσαμε φωνές, αλλά δεν μπορούσαμε να διακρίνουμε εάν ήταν από Γερμανούς ή Έλληνες. Από την κούραση και την δίψα δεν μπορούσαμε ούτε να κινηθούμε. Όταν πλησίασαν, καταλάβαμε ότι ήταν αντάρτες. Ο αντράς μου τους πλησίασε και τους ρώτησε τι συμβαίνει. Του είπαν ότι είχαν συναντήσει πολλούς Γερμανούς, αλλά ότι η περιοχή αυτή ήταν ελεύθερη. Με τις τελευταίες δυνάμεις που μας είχαν απομείνει γυρίσαμε στο χοιροστάσιο μας.

Ο χειμώνας ήρθε και μαζί του τα χιόνια, οι βροχές και οι λάσπες. Ήταν αδύνατον να συνεχίσουμε να ζούμε υπολόγτοι, όπως κάναμε μέχρι τότε. Έραψα πάνινα παπούτσια από κουρέλια. Η λάσπη κολλούσε επάνω τους και κάθε μέρα πρόσθετα ένα άλλο κομμάτι υφασμάτων. Με την χοντρή στρώση από λάσπη, που γινόταν ασκληρή σαν σόλα και με τα κοκκαλιάρικα ποδαράκια τους, τα παιδιά έμοιαζαν σαν κοτόπουλα. Πρέπει να σας πω, ότι τα ραπτικά μου τα είχα πάντοτε μαζί μου, όπου κι αν πηγαίναμε, και ότι με εξυπηρέτησαν πάρα πολύ στην κατάστασή μας. Κάθε κομμάτι κουρέλι που έπεφτε στα χέρια μου, ή θα το χρησιμοποιούσα ή θα το φύλαγα. Μερικές γυναίκες στο χωριό άκουσαν ότι είμαι μοδιστρά και μου έφερναν τρόφιμα σαν αμοιβή για ρούχα που τους έφαβα. Οι αντάρτες μας προμήθευαν κουβέρτες, που ήταν όμως γεμάτες ψείρες, κάθε ψείρα σαν κόκκος ρυζιού. Δεν μπορούσαμε να απαλλαγούμε απ' αυτές και το κορμί μας ήταν γεμάτο εκδορές από το ξύσιμο.

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραιάς
από τη Βέροια

Το τέλος του πολέμου φθάνει

Μια μέρα τεύσερις γυναίκες, σύζυγοι κατέβει από τα βουνά γιατί το κρύο ήταν αφόρτο. Ήταν μια ηλιόλουστη, κρύα μέρα και όλη η περιοχή ήταν σκεπασμένη με χιόνι. Παραπονίστηκαν για τον κρύο χειμώνα και για τις δυσολίες που αντιμετώπιζαν. Ξαφνικά ακούσαμε τις καμπάνες από τα γύρω χωριά. Τρομοκρατηθήκαμε, νομίσαμε ότι ερχόντουσαν οι Γερμανοί. Δεν ξέραμε πώς να φύγουμε με τόσο χιόνι. Είδαμε κόσμο να έρχεται από μακριά και ακούσαμε τους αντάρτες να τραγουδούν. Δεν καταλαβαίναμε τι συνέβαινε. Οι αντάρτες ήρθαν κοντύτερα και φώναζαν με χαρά: «Πετάξαμε τους Γερμανούς έξω, ο πόλεμος τελείωσε, ο καθένας μπορεί να γυρίσει σπίτι του».

Μας φαίνοταν απιστευτό. Οι αισθήσεις μας δεν ήταν σε θέση να συλλάβουν ότι τα βάσανά μας είχαν οριστικά τελειώσει. Νόμισα πώς ονειρευόμουν. Εκείνο το απόγευμα, παρά το χιόνι, ξεκίνησαμε για την Βέροια. Το βραδάκι φάσαμε στο χωριό Κουκλίνα. Βρήκαμε θέση να κοιμηθούμε σε ένα σπίτι που ήταν προσωρινά εγκαταλειμμένο. Αμέσως ψάχαμε για τρόφιμα. Βρήκαμε μια αποθήκη γεμάτη μήλα. Φάγαμε μέχρι που χορτάσαμε.

Την επόμενη μέρα ακολουθήσαμε μια ομάδα χωρικών που πήγαινε στην Βέροια για να πουλήσει τα προϊόντα της. Φθάσαμε στην πλατεία της πόλης και βρήκαμε τον πατέρα του άντρα μου, που μάζι με την γυναίκα του είχαν σωθεί. Η πλατεία άρχισε να γερίζει από Εβραιούς που έβγαιναν από τις κρυψώνες τους. Ανάμεσα σ' αυτούς που επέζησαν ήταν ένας αδελφός μου και η οικογένειά του. Ελπίζαμε ότι με τον καιρό θα βρίσκαμε κι άλλους συγγενείς, αλλά άδικα ελπίζαμε. Είχαν όλοι χαθεί.

'Ολα τα εβραϊκά σπίτια – και το δικό μας – ήταν γεμάτα Χριστιανούς πρόσφυγες. Την πρώτη νύχτα την περάσαμε στη σκάλα, το μόνο ελεύθερο σημείο που βρήκαμε. Έχω χιονίζε. Όποιος μάς συνάντησε έμεινε κατάπληκτος που καταφέραμε να επιβιώσουμε με τόσα μικρά παιδιά. Η ιστορία μας είναι πραγματικά ασυνθίστητη. Ανάμεσα στους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στο σπίτι μας ήταν ένας δικαστής από την Αθήνα με την οικογένειά του. Αυτοί είχαν καταλάβει δύο δωμάτια. Την επόμενη μέρα άδειασε το ένα για μας.

Μια από τις πρώτες κινήσεις των ανταρτών μετά τον πόλεμο ήταν να παγιδεύσουν τους συνεργάτες των ναζι, ειδικά τους πλέον σαδιστικούς, ανάμεσα στους οποίους τον Κατσακόρη, που ήταν ο χειρότερος. Δεν υπήρχε οικογένεια ή σπίτι που να μην είχε υποφέρει απ' αυτόν. Όταν τον συνέλαβαν, τον έδεσαν, τον έσυραν στους δρόμους και ρωτούσαν πις οικο-

γένειες ποια τιμωρία να του επιβάλλουν. Κοιτάζα από το παράθυρο και είδα ότι του είχαν κόψει την μύτη και τα αυτιά.

Έπαινος και ευχαριστίες στους 'Ελληνες

Επιθυμώ να αφιερώσω λίγες γραμμές στο οιμαντικό σημείο αυτής της εμπειρίας: Να εκφράσω τις ευχαριστίες μου και τους επαίνους μου στους Έλληνες. Σε εκείνους που με κίνδυνο της δικής τους ζωής κι εκείνης των οικογενειών τους, έσωσαν εμένα και τα παιδιά μου, μια οικογένεια 7 ατόμων.

Πρώτα πρώτα ευχαριστώ την Ευλαμπία και το Νίκο και τα αδέλφια τους Πέτρο και Μακρίνα. Την Ευθυμία και τον αδελφό της Μαθαίο και τις αδελφές τους Βηθλεέμ και Μελπομένη. Αυτούς που για πολλούς μήνες μας έκρυψαν στα σπίτια τους, αυτούς που μοιράστηκαν μαζί μας αυτό που την εποχή εκείνη ήταν το σπανιότερο αγαθό, την τροφή, από το λίγο που είχαν, που δεν έφθανε να συντηρήσει τους ίδιους. Αυτούς που μας περιποιήθηκαν όταν αρρωστήσαμε βαριά, λόγω του μακροχρόνιου καταραμένου ναζιστικού πολέμου. Τους μημηθήκαν πολλοί άλλοι Έλληνες από την Βέροια και τα γύρω χωριά, που μας βοήθησαν με διάφορους τρόπους παρά τον κίνδυνο που διέτρεχαν.

Εγώ πιστεύω στον Θεό και στους θαυμάσιους ανθρώπους της Ελλάδος με την καθάρια πίστη και θρησκευτικότητα και τις ζεστές καρδιές. Αυτοί οι άνθρωποι προσέφεραν τόσα πολλά στην ιστορία της ανθρωπότητας, με τα έργα και την γενναιότητά τους, στα γράμματα, την επιστήμη και τις κοινωνικές και θητικές αξίες. Είμαι ευτυχής που γεννήθηκα Ελληνίδα και είμαι περήφανη γι' αυτό.

Ίσως το πιο οιμαντικό πράγμα που έμαθα στο σχολείο είναι ότι αυτό που γράφεται στη Βίβλο πρέπει και να εφαρμοζεται και όχι μόνο να μαθαίνεται προς χάριν της γνώσης. Θυμάμαι την δασκάλα μου, την κυρία Ευανθία, στο χριστιανικό σχολείο που πήγαινα, να μας λέει με μεγάλη συγκίνηση γιατί ο Χριστός ονόμαζε τον μαθητή του «Πέτρο» (που στα ελληνικά προέρχεται από τη λέξη πέτρα), γιατί η πίστη του ήταν σκληρή σαν πέτρα.

Ο μεγαλύτερος αδελφός μου, ο Μορδεχαί, είχε έναν Χριστιανό φίλο, τον Κήρο, που ήταν διευθυντής του υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος στη Βέροια. Ο Κήρος μου είπε μετά τον πόλεμο ότι προσπάθησε να σώσει τον αδελφό μου, τη γυναίκα του και τα πέντε παιδιά του μαζί με τη μητέρα μου και τις τρεις από τις αδελφές μου – έντεκα άτομα – παρά τον τεράστιο κίνδυνο. Τους βρήκε κρυψώνα στο χωριό, ετοίμασε τρόφιμα, συνεννοήθηκε με τους αντάρτες που θα τους μετέφεραν, αλλά την τελευταία στιγμή το σχέδιο προδόθη-

Πολωνία - Λοτζ 1944: Εβραιοί στο γκέττο του Λοτζ.

κε κι ἔτσι ἐψυχαν με την αποστολὴ θανάτου. Ο Κήρος μου εἶπε επίσης, ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου γνώριζε πού κρυβόμασταν και μας ἔστελνε διάφορες προμήθειες. 'Οταν επέστρεψε στη Βέροια, μετά το τέλος του πολέμου, εμείς ήμαστε ἀποροι. Τότε μας ἐφερε ρούχα και μια ραπτομηχανή σαν «πρώτη βοήθεια», για να μας δώσει την ευκαιρία να αρχίσουμε τη ζωή μας ξανά.

Οι Χριστιανοί κάθε χρόνο χιορτάζουν την Σταύρωση του Χριστού, την Παρασκευή πριν από το Πάσχα, που την λένε «Μαύρη Παρασκευή». Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα περισσότερα από τα βάσανα που υπέφεραν οι Εβραιοί στα 2.000 χρόνια ήταν αποτέλεσμα της καταδίκης τους ως υπεύθυνων για την Σταύρωση του Χριστού. Αυτή είναι η ρίζα των φοβερών συκοφαντιών, όπως ότι οι Εβραιοί σκοτώνουν ἑνα χριστιανόπουλο κάθε χρόνο, πριν το εβραϊκό Πάσχα, για να χρησιμοποιήσουν το αἷμα του προκειμένου να φτιάξουν τα ἄζυμα (Matzot). Αυτή είναι η ρίζα των διωμάτων και των μαζικών εγκλημάτων και αυτή είναι η ρίζα που τελικά οδήγησε το φοβερότερο θηριό όλων των εποχών, τη ναζιστική Γερμανία, τη χώρα που κατασκεύασε ἑνα ολόκληρο σύστημα, ἑνα στρατό χιλιάδων αξιωματικών, στρατιωτών, μηχανικών και εργατών, που μοναδικό σκοπό είχαν να δολοφονήσουν όλους τους Εβραίους: ἀνδρες, γυναικες, μωρά και γέρους.

Σύμφωνα με την εβραϊκή μου πίστη, οι Ρωμαίοι σταύρωσαν τον Χριστό διότι αναγνώρισαν στο πρόσωπό του ἑνα σοφό Εβραίο, ο οποίος επηρέαζε τα πλήθη των ειδωλολατρών να τον ακολουθήσουν και ἔτσι θα εμπόδιζε τα

ρωμαϊκά συμφέροντα. 'Οπως κι αν ἔχουν τα πράγματα, θα μπορούσε ποτέ ο Χριστός με την διδασκαλία του και τις προσευχές του να υπονοεί τα ὄσα φοβερά συνέβησαν;

Εδώ θέλω να προσθέσω κάτι που μου είπε ο Νίκος, όταν επέστρεψε από την εκκλησία την Μεγάλη Παρασκευή, λίγες μέρες μετά που μας είχε φέρει στο σπίτι του για να μας κρύψει. Μου είπε: «Όταν ήμουν παιδί και άκουγα στην εκκλησία για την σταύρωση του Χριστού από τους Εβραιούς, πληγωνόμουν βαθιά και ήθελα να εκδικηθώ. Μια φορά έτρεξα στο σπίτι, πήρα το όπλο του πατέρα μου και αποφάσισα να σκοτώσω τον πρώτο Εβραίο που θα συναντούσα. Σήμερα το θυμήθηκα αυτό ενώ προσευχόμουν στην εκκλησία και σκέφτηκα: εδώ κάνω ακριβώς το αντίθετο από ό,πι ήθελα να κάνω όταν ήμουν παιδί – διακινδυνεύω τη ζωή μου για να σώσω Εβραίους».

Πιστεύω ότι εάν οι επικεφαλής της εκκλησίας, ειδικά ο Πάπας, καταλάβαιναν τι αισθάνονταν και τι σκεπτόταν ο Νίκος, ο ξυλουργός από τη Βέροια, θα είχαν σώσει τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων.

Αυτοί είναι οι Έλληνες. Τους αξιζει να είναι υπερήφανοι.

Εις μνήμην

- ✓ Της μητέρας μου Σάρας, κόρης του Μορδεχάι Σαρφαττή.
- ✓ Του αδελφού μου Μορδεχάι, της γυναικας του Κλάρας και των πέντε παιδιών τους: Πέρλα, Σάρα, Σαμουήλ, Ραχήλ, Δανιήλ.
- ✓ Της αδελφής μου Εσθήρ και των συζύγου της Μωσέ και των πέντε παιδιών τους: Σιμχα, Ριφκα, Γιοσέφ και δύο νεογνών.

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραίας
από τη Βέροια

- ✓ Της αδελφής μου Φλώρας και του συζύγου της.
- ✓ Των αδελφών μου Μπέλλα και Νταιζη.

Εις μνήμην των συγγενών του συζύγου μου

- ✓ Της αδελφής του Νιουντού και του συζύγου της Ασέρ και των δύο θυγατέρων τους Ρήνα και Ραχήλ.
- ✓ Της αδελφής του Φουρτούνα, του συζύγου της Σαμουήλ και του γιου τους Αζαρία.
- ✓ Της αδελφής του Μπέλλα, του συζύγου της Ααρών και του γιου τους Γιοσέφ.

Εις μνήμην των αδελφών του πατέρα μου

- ✓ Του Σολομών, του παντρεμένου γιού του και της γυναίκας του, του δεύτερου γιου του και της κόρης του.
- ✓ Του Αλμπέρτου, της γυναίκας του Νιουντού, της παντρεμένης κόρης τους Μαΐρη και του συζύγου της, της παντρεμένης κόρης τους Νταιζη και του συζύγου της.
- ✓ Του Ισαάκ.
- ✓ Του Ασέρ, της συζύγου του Ντόνα και των τριών παντρεμένων γιών τους και των συζύγων τους.
- ✓ Του Γιοσέφ, της συζύγου του Μπέλλα και των τριών παιδιών τους: του Μαρσέλ και της συζύγου του, της Μαΐρης και του συζύγου της και της Φλώρας.
- ✓ Της Σάρας και του συζύγου της Σολομών.
- ✓ Της Εσθήρ, της συζύγου της Ασέρ και των πέντε παιδιών τους: Μερικά από αυτά ήταν παντρεμένα και των συζύγων τους.

Εις μνήμην των αδελφών της μητέρας μου

- ✓ Του Σαμουήλ, της συζύγου του Χάνα και του γιου τους Μορδεχάι (Μεντέζ).
- ✓ Της Νίνας, της κόρης Εσμεράλδα και του συζύγου της Χαϊμ.
- ✓ Του εξαδέλφου μου Γιόνα που γύρισε από το Αλβανικό μέτωπο χωρίς πόδια.

75 αθώες ψυχές μεταφέρθηκαν στο 'Αουσβίτς και δεν επέστρεψαν ποτέ

- ✓ Εις μνήμην του πολυαγαπημένου μου

γιου Σαμουήλ, που πέθανε σε ηλικία 6 ετών από σοβαρή ασθένεια που προήλθε από την ναζιστική διώξη.

Τέλος

Τα βάσανα μας δεν τελειώνουν εδώ. Η προσπάθεια μετανάστευσης στο Ισραήλ, η παράνομη μεταφορά μας με το πλοιο «Henrietta Szold», η εκτόπισή μας από το Βρετανικό Στρατό σε στρατόπεδο προσφύγων της Κύπρου και η προσπάθειά μας να επιβιώσουμε στη Γη του Ισραήλ, όταν πια καταφέραμε να φτάσουμε στον προορισμό μας. Ο άντρας μου, που ήταν πολύ άρρωστος, όταν φτάσαμε στο Ισραήλ μπήκε στο νοσοκομείο και πέθανε έξι χρόνια αργότερα από φυματίωση. Για πολλά χρόνια, μέχρις ότου τα παιδιά μου έγιναν ανεξάρτητα, υποχρεώθηκα να εργάζομαι σκληρά για να συντηρώ την οικογένειά μου και να αντιμετωπίζω τις αρρώστιες που είχαν προέλθει από τον πόλεμο. Άλλα αυτό είναι μια άλλη ιστορία, που θα την διηγηθώ άλλη φορά.

Θέλω να κλείσω αυτό το κεφάλαιο της ζωής μου με μια σύντομη απάντηση σε ερωτήματα που έθεσα στον εαυτό μου και σε ερωτήματα που μου έθεσαν άλλοι. Πώς εξηγώ το γεγονός ότι κατέφερα κάτω από τέτοιες τρομερές συνθήκες να επιζήω και να σώσω τα παιδιά μου τόσο σωματικό όσο και πνευματικά.

Εν συντομίᾳ: Η καλοσύνη της καρδιάς και η διάθεση να βοηθώ τους άλλους, Εβραίους και μη, είναι το σποιχείο εκείνο που μαλάκωνε τις καρδιές ακόμα και των πιο σκληρών. Η συνεχής πίστη στο Θεό ακόμα και κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες. Και όσον αφορά την πνευματική κατάσταση των παιδιών μου: η θέση μου ήταν να αναφέρομαι όσο γινόταν λιγότερο στα ούσα τρομακτικά συνέβαιναν, προκειμένου να πληγώνω όσο το δυνατόν λιγότερο τις τρυφερές ψυχές τους. Ακόμα και τα χειρότερα συμβάντα προσπαθούσα να τα απαλύνω με μια ευχάριστη ιστορία και ένα καλό τέλος. Δεν τους μίλαγα για τα φοβερά συμβάντα μέχρι που μεγάλωσαν και μερικά απ' αυτά δεν τα έμαθαν ποτέ.

«Το Νταχάου δεν πρέπει να λησμονηθεί, λέει: είναι το τρομερό κάτοπτρο, όπου θα χρειάζεται από καιρό σε καιρό να καθηεφτίζεται η ποίησή μας, η φιλοσοφία μας, η τέχνη μας, το πνεύμα μας όλο, η ψυχή μας όλη, για να μπορούμε να ζυγιάζουμε στη σωστή ζυγαριά την πρόοδο του πολιτισμού. Ένας τόπος που έχει στα σπλάχνα του το Νταχάου θα πρέπει πολύ να συλλογιστεί πριν καυχηθεί για την Ενάτη του Μπετόβεν ή για την έκταση του Ρίλκε».

I.M. Παναγιωτόπουλος

ΑΚΤΙΣ ΦΩΤΟΣ

Ο καταδιωγμός των Εβραιών εν τη ιστορίᾳ

Σκέψεις του ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΒΙΤΣΙΑΝΟΥ, το 1891

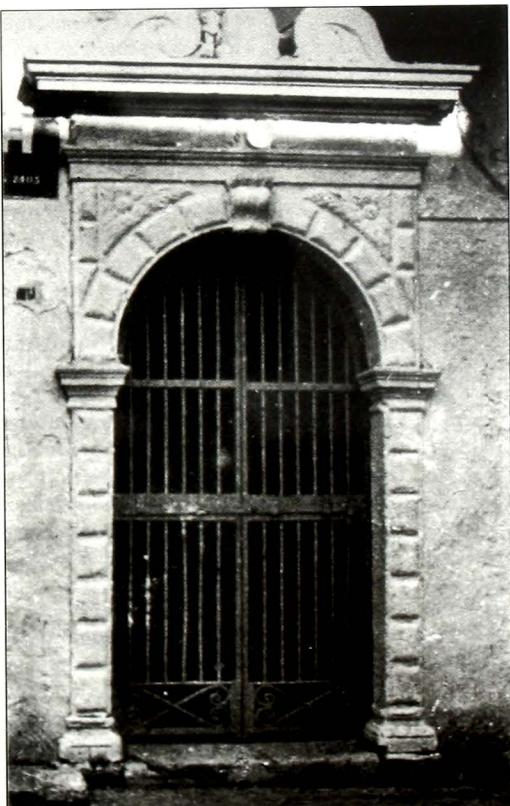
Επίλογή - σχόλια: ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΟΥΜΠΟΣ

Το 1809 στην Κέρκυρα, επί γαλλικής κατοχής, καταδικάστηκε σε θάνατο ο Ισραηλίτης **Κοέν**, σαν φονιάς, τη νύχτα της 13ης Απριλίου, Ε.Ν., του 18χρονου Χριστιανού **Κωνσταντίνου Ζαμπέλη** από τη Λευκάδα, υπηρέτη στο καφενείο Γρηγορίου Βουτσινά. Άλλα το έγκλημα εκείνο, για το οποίο ο φονιάς καταδικάστηκε, αποτελεί κοινό έγκλημα, γιατί ο Κοέν, όπως φαίνεται από την απόφαση που βρίσκεται στο Αρχειοφυλακείο Κέρκυρας με αριθμ. 167 και χρόνο 4/16 Μαΐου 1809, ήταν χαρτοπαίκτης και προεβή στο φόνο αυτό με σκοπό την κλοπή και ο κύριος μάρτυρας στον οποίο στηρίχθηκε η κατηγορία ήταν ο ίδιος ο πατέρας του φονιά, σφαγέας της Ισραηλίτικής Κοινότητας, ο οποίος αναγώρισε το ακόντι που χρησιμοποίησε ο γιος του, σφαγέας επίσης της κοινότητας. Επομένως, η διαγώγη του φονιά, ή κατάθεση του πατέρα και τα νομίσματα που βρέθηκαν στην κατοχή του κακούγονου, αποδεικνύουν την κλοπή και αποκλείουν την ιδέα της θυσίας για θρη-

σκευτικό σκοπό.

Το 1881 αναφέρθηκε στην ιστορία άλλο γεγονός που προξένησε αίσθηση και στην Κέρκυρα, επειδή η δίκη τελείωσε εδώ. Στις 6/18 Μάρτη εκείνης της χρονιάς, ένα Ελληνόπουλο 8 - 9 χρονών με το όνομα **Ευάγγελος Φορναφάκης** εξαφανίστηκε στην Αλε-

ξάνδρεια και το πτώμα του βρέθηκε μετά λίγες μέρες από κάποιο βαριάρη στη θάλασσα. Ο λαός κατηγόρησε στους Ισραηλίτες και μάλιστα την οικογένεια της Βαρούκ, κοντά στην οποία εμφανιζόταν συχνά το παιδί, ότι το σκότωσαν για να χωνισμοποιήσουν το αίμα του για θρησκευτικό σκοπό. Η μανία του ελληνικού λαού κατά των Ισραηλιτών ήταν τέτοια, ώστε και η παρέμβαση των κυβερνητικών δυνάμεων πολύ λίγο συνετέλεσε στην κατεύνασή της. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση, περισσότερο για να

Η αυλόπορτα του Εβραϊκού Σχολείου της Κέρκυρας
(εβραϊκή συνοικία)

Το βιβλίο του Γεώργιου Ζαβιτσιάνου **Ακτίς φωτός, ο καταδιωγμός των Εβραιών εν τη ιστορίᾳ**, τυπώθηκε στην Κέρκυρα το 1891 στο τυπογραφείο N. Πετσάλη. Είχαν ήδη συμβεί τα γεγονότα του Απριλίου 1891, τα οποία άλλωστε μνημονεύει στην εισαγωγή της εργασίας του. Το βιβλίο αυτό είναι σήμερα δυσεύρετο. Δεν υπάρχει στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Κέρκυρας, ούτε στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας (σύμφωνα με πληροφορίες του ΚΙΣ).

Στην Κέρκυρα επισημάνωμε την ύπαρξη δύο αντιτύπων, το ένα στην Αναγνωστική Εταιρεία (από τους καταλόγους της) και το άλλο σε ιδιωτική βιβλιοθήκη το οποίο και χρησιμοποιήσαμε.

Από τις 400 περίπου σελίδες του σημείωσαμε όπι αφορά έμμεσα ή άμεσα την Κέρκυρα και το παρουσιάζουμε εδώ. Παρά την αντίθετη άποψή μας, είμαστε αναγκασμένοι να μεταφέρουμε το κείμενο σε καθομιλουμένη γλώσσα ώστε να είναι κατανοητό στις νέες ηλικίες οι οποίες δεν είχαν επαφή με την καθαρεύουσα.

Γ.Ζ.

Ακτίς φωτός. Ο καταδιωγμός των Εβραίων εν τη ιστορίᾳ

K. Vacher, γενικού εισαγγελέα των μεικτών δικαστηρίων, διεθνή επιτροπή αποτελούμενη από επτά μέλη, δύο διορισμένων από τον πρόξενο και τον πατριάρχη των Ελλήνων, δύο από την αιγυπτιακή κυβέρνηση και άλλους τέσσερις από τους προξένους Ιταλίας, Αγγλίας, Αυστρίας και Πρωσίας που επιφρονίστηκαν να κάνουν τις ανακρίσεις για το γεγονός. Η επιτροπή αυτή είχε σαν οδηγία έκθεση που έγινε από γιατρούς διαφόρων εθνικοτήτων, οι οποίοι είχαν εξετάσει το πτώμα όταν βρέθηκε και οι οποίοι την επόμενη μέρα είχαν προβεί σε αυτοψία. Οι επιστήμονες αυτοί, δεκάτεσσερις για την πρώτη εξέταση και είκοσι τρεις για τη δεύτερη, δήλωσαν παμφηφεί ότι το παιδί ζούσε όταν έπεσε στο νερό και πέθανε από ασφυξία καθώς βούλιαζε. Μάλιστα στα πνευμόνια του είχαν βρεθεί κόκκινο άμμου. Το πτώμα δεν είχε κανένα τραύμα που να εγείρει υποψία εγκλήματος, καμιά δε ένδειξη δηλητηρίασης βεβαιώθηκε από τους έμπειρους χημικούς. Απεναντίας, όλα έδειχναν ότι βρίσκονταν απέναντι σε τυχαίο συμβάν. Η Διεθνής Επιτροπή, θέλοντας να φωτίσει το ζήτημα αυτό, δεν περιορίστηκε στις έγγραφες αυτές μαρτυρίες, αλλά εξέτασε τους κυνώτερους γιατρούς που επισκέφθηκαν το παιδί, άκουσε πολλούς μάρτυρες, προέβη σε αντιπαραστάσεις, συνέταξε πολλά πρακτικά των καταθέσεων που έγιναν. Μετά από ώρα μετά την εξέταση εξέδωκε την έκθεση της, με την οποία συμπέραν ότι κατ' αυτήν ο Ευάγγελος Φορναράκης ήταν θύμα τυχαίου συμβάντος και ότι αν υπήρχε έγκλημα, τίτιντα δεν αποδεικνύει ότι το διέπραξε η οικογένεια Βαρούνη.

Η αιγυπτιακή κυβέρνηση μετά την επίσημη αυτή γνώμη ελευθέρωσε τους Ισραηλίτες υπτηρίους της. Άλλα δύο μέλη της επιτροπής, επειδή ο **Δρ Οικονομόπουλος** διατεινόταν ότι το παιδί φαινόταν να πέθανε μάλλον από στραγγαλισμό παρά από τον καταπόντισμό, συνεβούλευσαν τον εκεί Έλληνα πρόξενο να στείλει την οικογένεια Βαρούνη, αφού είχε ελληνική υπτηρότητα για να δικαστεί και από τα δικαστήρια της Κέρκυρας. Το εδώ δικαστήριο διώρισε επιτροπή από τους γιατρούς **Χρ. Λαυράνο, Ηλία Πολίτη, Γ. Παδοβά, Σπ. Ζαβιτσιάνο και Ν. Ζαβιτσιάνο**, οι οποίοι με αιτιολογημένη έκθεση γνωμάτευσαν υπέρ της γνώμης των 23 γιατρών και το δικαστήριο τότε απέρριψε την κατηγορία και με απόφαση του με ημερομηνία 20 Νοεμβρίου 1881 και αριθμ. 254 ελευθέρωσε την οικογένεια Βαρούνη. Σ' αυτή την περίπτωση ο γιατρός **Βρουναρόδης**, ένας από τους ενδοξότερους ιατροδικαστές της Γαλλίας, απέδειξε με σπουδαία επιστημονική έκθεση το ανόπτο της κατηγορίας.

Από το παρότρημα με τα έγγραφα στο τέλος του βιβλίου παίρνουμε δύο απ' αυτά. Το πρώτο είναι σε αρχαίες γλώσσα και σε κάποια σημεία η απόδοση είναι ελεύθερη:

Επιστολή του ενδι. Αρχιμανδρίτη κ. Δ. Λάτα σε απάντηση επιστολής που του στάλθηκε από τον καθ. Λευνή Αρχιεραφβίνο Κέρκυρας, με την οποία εκδήλωνε την ευγνωμοσύνη του για το άρθρο που δημοσιεύτηκε στη «Σιών» αριθ. 120.

Αιδεσιμώτατε Αρχιεραφβίνε κ. Λευνή,

Αφού πήραμε με μεγάλη ευχαρίστηση το γράμμα σας από την Κέρκυρα από 4 ενεστώτος Ιουλίου, το διαβάσαμε και

αναπέμψαμε ευχαριστίες προς τον Κύριο για την πρόοδο την οποία το αληθινό πνεύμα της θρησκείας μπορεί να επιδεικνύει κατά τις ημέρες μας απέναντι στα φύτα του πολιτισμού.

Ευχαριστούμε από την καρδιά για τα αισθήματα ευγενείας και αγάπης που διατρανώσατε προς εμάς, επειδή γράψαμε άρθρο κατά της γνωστής στο χριστιανικό κόσμο ψευδούς και τελείως ανυπόστατης συκοφαντίας ενάντια στον ισαγγελικό λαό. Να ξέρετε όμως αιδεσιμότατε, ότι κάνοντας αυτό δεν κάναμε τίποτε άλλο παρά να υπηρετήσουμε το χριστιανικό μας θρησκευμα σαν ταπεινοί του λειτουργού.

Η ιστορία του ανθρώπου μαρτυρεί περίτερα ότι οι διάφορες μέσα στους αιώνες δεισιδαιμονίες, οι απατηλές δοξασίες, οι διεστραμμένες και λαθαμένες παραδόσεις, τόσο υπεροίχησαν του πνεύματος της ανθρωπότητας, ώστε επί αιώνες την έκαμαν δουλή και τυφλή υπηρέταια σφαλερών και φθοροποιών αρχών. Άλλα ο Σωτήρας μας Ιησούς Χριστός, σαν κύριο και θεμελιώδη σκοπό του ερχομού του στον κόσμο, ανεκήνυξε αυτή την ίδια την ελευθερία της ανθρωπότητας από τη δουλεία, ελευθερία που στήριξε στη γνώση της αλήθειας. «Και γνώσεσθε, είπε την αλήθειαν, και η αλήθεια ελευθερώσει υμάς» (Ευαγγέλ. Ιωάν. κεφ. η' εδάφ. 32).

Κάθε λοιπόν δεισιδαιμονία, κάθε ψευδής παράδοση, κάθε λανθασμένη δοξασία, είναι απόλυτος εχθρός της χριστιανικής αλήθειας και επομένως ανατρεπτική του μεγάλου σκοπού του οποίο ο Χριστιανισμός επιδιώκει να πραγματοποιήσει στον κόσμο.

Επομένων, αιδεσιμώτατε, επειδή κι εμείς ταχθήκαμε τουλάχιστον λειτουργού του θρησκεύματός μας, οφείλουμε με όλες μας τις δυνάμεις και με κάθε θυσία να αγωνιζόμαστε ενάντια στο ψέμα και να προστατεύουμε την αλήθεια.

Ότι είναι μάλιστα ψέμα και μάλιστα ψέμα αναιδές και κοινωνικά καταστρεπτικό και το από πολλά χρόνια διαδιδόμενο στις χριστιανικές κοινωνίες, ότι δηθεν οι Ιουδαίοι σφάζουν παιδιά Χριστιανών και παίρνουν το αἷμα τους, το διατρανόσαμε πάντα και με τὰ λόγια και με τις πένες μας και θα το διακρηγόττουμε όσο αναπτένουμε πάνω στη γη.

Τέλος, σας ανακοινώνουμε αιδεσιμώτατε την από παλιά εγκάρδια θλίψη μας, ότι στα δύο έξοχα έθνη, δηλαδή Ιουδαίους και Έλληνες, τα οποία εξίσου εργάστηκαν για την ανθρωπότητα, οι μεν προσευχόμενοι στην Ιερουσαλήμ για να κατεβάσουν το Θεό στον άνθρωπο, οι δε φιλοσοφούντες στην Αθήνα, για να ανεβάσουν τον άνθρωπο στον Θεό, στα δύο, λέμε αυτά έθνη, δίδεται συχνά αιτία από σκευωρία θρησκευτικών δήθεν διαφορών για να διαπληρτίζονται.

Εμείς τουλάχιστον πιστεύουμε χωρίς ενδοιασμό, ότι η θεμελιώδης θρησκευτική διαφορά που είναι, ως γνωστόν, ότι σ' εσάς τους Ιουδαίους προαναγγέλλεται ακόμα ο Μεσσίας, ενώ σ' εμάς τους χριστιανούς πιστεύεται ότι ήλθε, η διαφορά αυτή δεν μπορεί να γίνει εμπόδιο ώστε άνθρωποι των δύο έθνων, όπου αν βρίσκονται να ζουν με αγάπη και κοινωνική αρμονία. Πολύ δε περισσότερο μπορεί να γίνει αυτό, αφού ο ίδιος Θεός που είπε κάποτε σ' εσάς τους Ιουδαίους: «Υμείς έσεσθε μοι λαός περιουσίος από πάντων των εθνών, έσεσθε μοι βασίλειον ιεράτευμα, έθνος άγιον» [Γέζοδ. ιθ'. 5 - 6], ο ίδιος λέγω Θεός, ενσαρκωμένος φάνηκε στον κόσμο και αποφάνθηκε για εμάς τους Χριστιανούς

Ακτίς φωτός Ο καταδιωγμός των Εβραιών εν τη ιστορίᾳ

«υμείς δε γένος εκλεκτόν, βασίλειον ιεράτευμα, έθνος άγιον, λαός εις περιποίησιν κ.λπ.» [Α' Πέτρο. β' 9].

Ευχόμαστε, τέλος, από την καρδιά μας, αιδεσιμότατε, με την πεποίθηση βέβαια ότι κι εσείς το εύχεστε, όπως Ιουδαίοι και Χριστιανοί, αφού κατανοήσουν το πνεύμα του ίδιου θρησκεύματος, από το οποίο κάθε μέρος εμπνέεται, ν' αποβάλουν τα μιστή και να παραμερίσουν κάθε δίθεν θρησκευτική έριδα και κάθη διαπληκτισμό ώστε να ζουν με αγάπη και κοινωνική αρμονία, όπως αρμόζει και αναπόφευκτα απαιτείται, σήμερα μάλιστα, σε λαούς που αξιούν να απαρτίζουν μέρος πολιτισμένων κοινωνιών.

Μέσα δε σ' αυτή την αγάπη ασπαζόμενός σας αιδεσιμότατε, ελπίζουμε ότι οι πόθοι και των δύο μας θα εκπληρωθούν και διατελούμε με την πρέπουσα για σας υπόληψη.

Αθήνα, 11 Ιουλίου 1883

Ο Αρχιμανδρίτης
Διονύσιος Λάτας

(Από την εκδιδόμενη στην Αθήνα εφημερίδα «Σιών», αριθμ. 122)

Έγγραφα υπέρ των εν Κερκύρα Εβραίων

[Α]

Εμείς Αντώνιος Λορεντάν προνοητής της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Ενετίας.

Μεταξύ των άλλων τεκμηρίων πιστότητας που δόθηκαν στον Ηγεμόνα από την κοινότητα των Εβραιών αυτής της πόλης της Κέρκυρας, διακρίνεται η αυθόρυμη καταβολή εξακούσων χρυσών φλοιών για τα δημόσια οχυρώματα, χωρίς να παραλείψουν μετά απ' αυτά κατά τις κρίσιμες περιστάσεις της πολιορκίας αυτής της πόλης να προσφέρουν ακόμα έγκαια την κατά δύναμη προσωπική τους υπηρεσία στα οχυρώματα και να ασχοληθούν στα κανόνια, τα βομβούδα, τις βόμβες, τις σφαίρες και άλλου είδους εργαλεία, μέρα και νύχτα. Και αυτά, αν και την εποχή εκείνη η Κοινότητα ήταν σε άθλια κατάσταση λόγω των λεηλασιών και των εμπρησμάτων από τις βόμβες που έπεσαν στα εργαστηριά τους, τα μαγαζιά και τα σπίτια προς μεγάλη βλάβη τους. Όμως εξαπολούμοναν μέσω των συνδίκων τους να τρέχουν προτάσσοντας τις σπουδαιότερες περιπτώσεις και ανδεικνύμενον συνέχεια, κάποιοι απ' αυτούς, με τα όπλα στις εξωτερικές θέσεις για την υπεράσπιση της πόλης, χωρίς να σκέπτονται ούτε την ίδια τους τη ζωή και την περιουσία.

Γι' αυτό κι εμείς παρακινημένοι από τέτοιες ισχυρές αποδείξεις αξιέπαινης υπηκοότητας, τους απονέμοντε το παρόν πιστοποιητικό για να τους χρησιμεύσει για γρήγορη επίτευξη της δημόσιας εύνοιας.

Κέρκυρα στις 17 Νοεμβρίου 1715

Αντώνιος Λορεντάν Δ. Γεν. Προν. [1]

Λιν. Δετζώρτζης Γραμματεύς

[Β]

Εμείς Ιωάννης Ματθαίος, Κόμης Σχυλεμβούργου, Στρατάρχης και επιμελητής Άρχων της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Ενετίας [2].

Η πιστοτάτη κοινότητα των Εβραιών της πόλης της Κέρκυρας με θαυμαστή αφοσίωση και ευστάθεια αποδείχθηκε προθυμότατη κατά τις δεινές περιστάσεις της πολιορκίας αυτής της πόλης, αφού παρείχε κάθε δυνατή υπηρεσία προ-

σωπική και υλική στα οχυρωματικά έργα και συνδρομή στη μεταφορά τηλεβόλων, βομβούδων, βομβών, σφαιρών και άλλων απαραίτητων αντικειμένων, ασχόλούμενη μέρα και νύχτα με θέρμη και κάτω από την καθοδήγηση των δικών της προϊσταμένων για να φέρει σε πέρας μεγαλύτερες απρόοπτες ανάγκες με κάθε επιμέλεια και ακρίβεια, χωρίς μάλιστα ποτέ να ολιγωρήσει της πιστότητάς της προς τον Ηγεμόνα. Εξάλλου, κάποιοι από την παφατάνω φυλή θεάθηκαν στις εξωτερικές θέσεις να οπλοφορούν και να αποδύνονται κάτω από τα μάτια μας σε επικίνδυνο αγώνα χάρη στην κοινή άμυνα, χωρίς να λογαριάζουν τη ζωή, την περιουσία και τα παιδιά τους για τη δόξα του Γαληνοτάτου Πρίγκηπα. Και για να γίνει γνωστή η προθυμία και η αξία τους, τους απονέμουμε την ανά χείρας αδιάφευστη δήλωση που θα τους χρησιμεύσει για πιστοποίηση στη δημόσια μεγαλοδωρία.

Εκδόθηκε στις 15 Σεπτέμβρη 1716 στην Κέρκυρα και πρωτοκόλληθηκε στην Επαρχιακή Γραμματεία στις 31 Δεκεμβρίου 1716.

Κόμης Σχυλεμβούργου [υπογ.] Λεωνάρδος Δετζώρτζης

Εμείς Βίκτωρ Μπον Προνοητής και Καπετάνιος Κέρκυρας [3]

Προς οιονδήποτε πιστοποιούμε την ταυτότητα της υπογραφής του άνωθεν Λεωνάρδου Δετζώρτζη, του οποίου την υπογραφή όπου και να βρεθεί μπορεί οποιοσδήποτε να δώσει πλήρη και αναμφισβήτητη πίστη.

Κέρκυρα στις 23 Αυγούστου 1723 ε.ν.

[υπογ.] Αγγελος Μπατιτόρης Γραμματεύς

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Ο **Αντώνιος Λορεντάν** διετέλεσε Γενικός Προνοητής της Θάλασσας κατά τα έτη 1715 - 1717. Το αξιώμα του Γενικού Προνοητή της Θάλασσας ήταν από τα ανώτερα στη Βενετική Δημοκρατία. Ο Γεν. Προνοητής ήταν από τους ανώτατους πολιτικούς και στρατιωτικούς διοικητής και αρχηγός του στόλου σε ειρηνική περίοδο για τα ίσνια νησιά, διοριζόταν δε από την Γερουσία με τρίχρονη θητεία.

2. Ο σάχωνας στρατηγός **Ιωάννης Ματθαίας φον Σουύλεμπουργκ** έφθασε στην Κέρκυρα το Φλεβάρη του 1716 για να οργανώσει την άμυνα της στον επερχόμενο τουρκικό κινδυνό (η Τουρκία είχε κηρύξει τον πόλεμο στη Βενετία στις 7 Δεκέμβρη του 1715). Χάρη στις ικανότητες του Σουύλεμπουργκ και την ανδρεία των πολιορκημένων, οι Τούρκοι δεν μπόρεσαν να πάρουν την πόλη της Κέρκυρας και έλουσαν την πολιορκία στις 11 Αυγούστου του 1716. Εκτός από την παραπέμπενη δηλώση για τη συμμετοχή των Ισραηλίτων στην άμυνα της Κέρκυρας, υπάρχει άλλη μια από τον Λαπινεπίσκοπο Αύγουστο Ζάκκο με ημερομηνία 8 Σεπτέμβρη 1717 (Σχετικά αναφέρει ο **Λαυρένιος Βροκίνης** στο έργο του «Περί των επτά τελούμενων εν Κέρκυρα λιτανείων του Θ. Λειψάνου του Αγ. Συριδώνος και την εν έτει 1716 πολιορκία της Κέρκυρας ιστορική επιτομή εκδεδομένων και ανεκδότων εγγράφων κ.λπ.» που εκδόθηκε στην Κέρκυρα το 1909).

3. Ο **Βίκτωρ Μπον** ανέλαβε Προνοητής και Καπετάνος της Κέρκυρας στις 20 Μάη του 1721 και αντικαταστάθηκε στις 29 Ιουνίου του 1723 από το Μάρκο Φλαγγίνη. Το αξιώμα του Προνοητή και Καπετάνου εμφανίζεται στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα από το 1420. Το κατέχει βενετούλας ευγενής που διοριζόταν για δύο χρόνια. Ο Προνοητής και Καπετάνος εκδίκαζε τις δίκες τις σχετικές με το δημόσιο ταμείο και τις διαφορές των τιμαριωτικών δικαιωμάτων. Ήταν επίσης ανακριτής και δικαστής των μεταξύ πολιτών και στρατιωτών υποθέσεων και είχε την επιστοσία των Πλαξών.

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας

Του κ. Ε.Α. ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Στο κείμενο αυτό καταγράφονται
δημοσιευμένες και μη ειδήσεις
σχετικά με τη δραστηριότητα των

Εβραίων τραπεζίτων της
Θεσσαλονίκης μέχρι το 1912.

Σκοπός του κειμένου είναι η
ανασκόπηση των ειδήσεων και
όχι η θέση και η συζήτηση
προβλημάτων σχετικά με το
θέμα. Αναγκαία όμως είναι μια
διευκρίνιση σχετικά με τον τίτλο
του παρόντος κειμένου: γιατί
μόνον οι Εβραίοι τραπεζίτες;

Αναμφίβολα υπάρχει ένα

φαινόμενο «Εβραίων
τραπεζίτων» στη μεταβυζαντινή
ιστορία της Θεσσαλονίκης. Η
ιστορία των πιστωτικών σχέσεων
βρίσκεται στα σπάργανα,
ωστόσο στις σπάνιες σχετικές
ειδήσεις τα εβραϊκά ονόματα
μονοπωλούν το ενδιαφέρον. Τα
μουσουλμανικά ονόματα
φθινουν όσο προχωρούμε προς
το 1912, ενώ τα χριστιανικά είναι
μεμονωμένα - τραπεζίτες
ισχυροί αλλά χωρίς συνέχεια,
μικρές κηλιδες σ' ένα εβραϊκό
πιστωτικό πάνελ.

Ως τα τέλη του XIX αιώνα

Τέσσερις είναι οι βασικοί τομείς στους οποίους εκδηλώνεται τραπεζική δραστηριότητα στη Θεσσαλονίκη της Τουρκοκρατίας: α) στο χρηματεμπόριο, β) στις δημοσιονομικές λειτουργίες, γ) στη συντεχνιακή παραγωγή και δ) στη λειτουργία της ορθόδοξης χριστιανικής εκκλησίας. Σ' αυτό τον τελευταίο τομέα και όσον αφορά τη Θεσσαλονίκη, δεν έχουμε καμιά ειδηση για εβραϊκή τραπεζική δραστηριότητα, γι' αυτό και θα τον παραλείψουμε¹. Η έλλειψη ειδήσεων πάντως δεν συνεπάγεται και απουσία δραστηριότητας².

α) Χρηματεμπόριο - Αργυραμοιβία

Οι παλιότερες, ισως, γνωστές ειδήσεις αφορούν το χρηματεμπόριο, δηλαδή την αργυραμοιβία. Στα 1604 αναφέρεται ότι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης «θέτουν υπό κυκλοφορίαν όλων των ειδών τα νομίσματα, τα οποία κατασκευάζουν οι ιδιοί»³. Στα 1734 μνημονεύεται ληστεία που έγινε στο Χοριάτη, έξω από τη Θεσσαλονίκη, σε βάρος Εβραίων αργυραμοιβών της πόλης⁴. Οι σημαντικότερες επώνυμες αναφορές αφορούν τους τραπεζίτες Μωσιών και Ισαάκ Burla. Τον Ιούνιο του 1795⁵ έφτασε στη Θεσσαλονίκη ένας απεσταλμένος από την Κωνσταντινούπολη, με φίρμανι κατά των τραπεζίτων αυτών. Σφράγισε το κατάστημά τους και τους οδήγησε στο τουρκικό δικαστήριο. Οι πρόξενοι της πόλης διαμαρτυρήθηκαν για την προσαγωγή, επειδή ο Burla είχε την προσασιά⁶ της Γαλλίας κι ο άλλος της Αυστρίας και

ζήτησαν την αποφυλάκισή τους: «οι δύο αυτοί Burla είναι άτομα τα οποία, εκτός ότι έχουν εις χείρας των τας περιουσίας όλων των κατοίκων της πόλεως, έχουν επίσης και το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαίων των Φράγκων εμπόρων». Οι τελευταίοι κινητοποιήθηκαν για να γλιτώσουν τις περιουσίες τους πιέζοντας τους προξένους. Οι κατηγορίες κατά των Burla είναι ενδεικτικές των δραστηριοτήτων τους. Τους κατηγορούσαν ότι:

α) αγοράζουν το βενετικό τζεκίνι σε υψηλή τιμή,

β) κρατούσαν μεγάλη προμήθεια στα ποσά που έστελναν στην Κωνσταντινούπολη για λογαριασμό του δημοσίου,

γ) προσκόμιζαν στο νομισματοκοπείο ασήμι χύμα χαμηλής περιεκτικότητας. Αν το απόσπασμα που παραθέσαμε και που προέρχεται από την αναφορά του Βενετού προξένου δεν υπονοεί κάπι διαφορετικό, οι Burla συγκέντρωναν τα διαθέσιμα ρευστά της πόλης και δανειοδοτούσαν το δημόσιο ασκώντας παράλληλα εμπόριο νομισμάτων⁷.

β) Δημοσιονομικές λειτουργίες

Στα 1740 ένας πασάς, ονόματι Αλή, αποπλέει από τη Θεσσαλονίκη με δύο πολεμικά πλοια με προορισμό την Αίγυπτο. «Πριν αναχωρήσει, εζήτησε και έλαβε δάνειον εκ 200.000 πιάστρων από τους εδώ τραπεζίτες, οι οποίοι ίνα εξαφαλίσουν την απόδοσή των, εναύλωσαν το καράβι του Γάλλου Faugasse και απέπλευσαν διά Αίγυπτον ακολουθούντες τα δύο πολεμικά...»⁸.

Μ' ένα φιρμάνι του 1795⁹ διευκρινίζεται ότι «αι δοσοληψίαι της

Θεσσαλονίκης διενεργούνται διά των αργυραμοιβών» και ότι «κατά την εποχήν της καταβόλης των δόσεων εις το τελωνείον καπνού, είτε κατά τας αποστολάς των χρημάτων διά τας ανάγκας του στρατού, επειδή δεν προλαμβάνεται η κοπή νομισμάτων εγκαίρως, προσφεύγουν εις την εξεύρεσιν χρημάτων με τόκους».

Δυστυχώς, δεν γίνεται μνεία του θρησκεύματος των τραπεζιτών σ' αυτές τις δύο περιπτώσεις. Επειδή όμως δεν συναντήσαμε στη Θεσσαλονίκη περιπτωση χριστιανού κεφαλαιούχου που να δανείζει το οθωμανικό δημόσιο κατά τον 18ο αιώνα, αντίθετα προς την περιπτωση Burla, είναι πιθανόν οι προαναφερόμενοι να ήταν Εβραίοι¹⁰.

Από τον 18ο αιώνα, καθώς ο χρηματικός φόρος γενικεύθηκε στην οθωμανική αυτοκρατορία, ολοένα και περισσότερα χωριά άρχισαν να δανείζονται από πλούσιους Εβραίους ή Τούρκους με πολύ υψηλό επιτόκιο, με αποτέλεσμα να μετατρέπονται σταδιακά σε τσιφλίκια, στο βαθμό που οι κάτοικοι των χωριών αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στους βαρείς φόρους και τους αυξανόμενους τόκους¹¹. Πολλά χωριά γύρω από τη Θεσσαλονίκη είχαν αυτή την τύχη¹². Δυστυχώς και από τη διαδικασία αυτή δεν προκύπτει κάτι συγκεκριμένο για τους Εβραίους τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης, παρά μόνον υπόνοιες για τη συμμετοχή τους.

Στις δοσοληψίες της ελληνικής κοινότητας της πόλης με τις οθωμανικές αρχές, στην περίοδο 1792 - 1794 ξανασυναντούμε το γνωστό μας Μουσιδόν Μπουρλά. Στο κοινοτικό λογιστικό κατάστιχο¹³, υπό τον τίτλο «τα όσα εδόθησαν εις τζερεμέδες», καταχωρίζεται στην ημερομηνία 30.11.1792 ποσόν 1.000 γροσίων με την αιτιολογία «[εις] τον δεύτερον μουλά εφέντην διά χειρός μουσιόν πουρλά διά το βούλωμα του τεφτερίου». Πρόκειται δηλαδή για δώρο προς τον δεύτερο ιεροδική της Θεσσαλονίκης για να επικυρώσει το κατάστιχο, το οποίο πληρώθηκε από τον Εβραίο τραπεζίτη.

Επίσης, στις 3.3.1793 καταχωρίζεται πάλι ποσόν 1.000 γροσίων «[εις] τον μουλά αφέντην διά το ιλάμι με το οποίον... από καβαλέν του μουσιόν πουρλά»¹⁴. Δωροδοκήθηκε δηλαδή ο ιεροδικα-

Vieux Juif vendant le Toffes

Εβραίος έμπορος νφασμάτων καθιαμένος μπροστά στο μαγαζί του

(Οι δύο φωτογραφίες - σελ. 23,25 - προέρχονται από το λεύκωμα «Η Θεσσαλονίκη μέσα από το φακό του Μεγάλου Πολέρου», εκδ. Πολιτιστικού Κέντρου Εθνικής Τράπεζας (συλλογή Β. Μαυρομάτη).)

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί¹ Τουρκοκρατίας

«διά τους ταταρέους οπού επήγαν και
ήλθαν από την Πόλιν»,¹⁶ ένδειξη ότι ο
Μπουρλά διέθετε ένα είδος υπηρεσίας για
να διακινεί χρήματα (που, όπως ήδη είδα-
με, διακινούσε για λογαριασμό του δημο-
σίου) και έγγραφα.

Οι τραπεζίτες («σαράφηδες») που εξυ-
πηρετούσαν την ελληνική κοινότητα την
εποχή είναι τέσσερις κι από αυτούς
συχνότερα αναφέρονται ο Μπουρλά και
ο Ναβάρο, ενώ οι άλλοι δύο είναι μου-
σουλμάνοι¹⁷.

Στα 1821, κατά την έκρηξη της ελληνι-
κής επανάστασης πολλοί χριστιανοί της
Θεσσαλονίκης συνελήφθησαν. Για την
απελευθέρωσή τους, οι Τούρκοι αξιωμα-
τούχοι εισέπραξαν ως λύτρα 440.000 γρό-
σια. Για να συγκεντρώσουν αυτό το
ποσόν οι χριστιανοί δανεισθηκαν από
Εβραίους τραπεζίτες προς 30 - 50% επιτό-
κιο, με ενέχυρο τιμαλφή και σκεύη των
ναών, λαμβάνοντας μετρητά το ένα δεύτε-
ρο ή ένα τρίτο της αξίας¹⁸. Δυστυχώς, δεν
έρουμε από ποιους τραπεζίτες.

Στα 1840 αναφέρεται η ύπαρξη ενός
Εβραίου τραπεζίτη της Θεσσαλονίκης,
του Φαρασί, ο οποίος βρισκόταν υπό¹⁹
γαλλική προστασία¹⁹. Καθώς η αναφορά
γίνεται λόγω ενός επεισοδίου που είχε ο
Φαρασί με τον Γάλλο πρόξενο δεν μαθαι-
νούμε οι τιδηποτε για τις δραστηριότητές
του, πέρα από το ότι κατείχε το οίκημα
δίπλα στο κτίριο που στέγαζε το γαλλικό
προξενείο ως την πυρκαγιά του 1839.

Την ίδια χρονιά²⁰ τη συγκέντρωση των
φόρων αναλαμβάνουν οι Φερναντέζ, που
τελούσαν υπό γαλλική προστασία, οι
οποίοι θα τους μεταβιβάζαν στους Alleon
της Κωνσταντινούπολης. Ήταν μια
περίεργη διαφοροποίηση στη φορει-
σπρακτική διαδικασία που επισημαίνει ο
Άγγλος πρόξενος, χωρίς να παραλείψει
και μερικά υπονοούμενα κατά της ακε-
ραιότητας των Φερναντέζ.

Οι Φερναντέζ, μαζί με τους Μισραχή
προστατευόμενοι της Τοσκάνης μνημο-
νεύονται και στις γαλλικές εκθέσεις του
1851 (μαζί με τους Αλλατίνι και Μοδιάνο)
όχι όμως ως αργυραμοιβοί αλλά ως
έμποροι. Το ίδιο έτος μνημονεύονται
στην πόλη τρία εβραϊκά τραπεζικά κατα-
στήματα: του Αβραάμ Σαμπετάι, του Λ.
Τιάνο, προστατευόμενου της Αυστρίας,
καθώς και ένα υποκατάστημα του Alleon
της Κωνσταντινούπολης. Ακόμη υπήρ-

χαν αρκετοί χρηματιστές που ασχολού-
νταν «με κερδοσκοπικές επιχειρήσεις και
επιδιόνταν σε τοκογλυφική δραστηριό-
τητα»²¹.

γ) Συντεχνιακή παραγωγή

Ως τώρα συναντήσαμε ενδείξεις για
την παρουσία Εβραίων τραπεζιών στο
εμπόριο και τις δημοσιονομικές λειτουρ-
γίες. Ωστόσο, η παραγωγική βάση της
εποχής που αναφερόμαστε είναι το συντε-
χνιακό σύστημα. Το μεγαλύτερο μέρος
των Χριστιανών κεφαλαιούχων στα τέλη
του 18ου αιώνα προέρχεται από τις συντε-
χνίες της Θεσσαλονίκης²². Συντεχνίες
και ορτάδες των γενιτοάρων, που αποτε-
λούν οιωνεί συντεχνιακά σώματα, διαθέ-
τουν μετρητά για να δανείσουν στην
ελληνική κοινότητα, όπως λ.χ. οι μου-
σουλμανικές συντεχνίες των «μπερμπέ-
ρηδων», των «καϊβεζήτων» και των «κα-
βάφηδων» (= υποδηματοποιών) και οι
36ος, 44ος και 72ος γενιτοαρικός ορτάς²³.
Πουθενά σχεδόν όμως δεν συναντούμε
εβραϊκή συντεχνία²⁴ και βέβαια δεν γνω-
ριζούμε τίποτα για τις πιστωτικές δραστη-
ριότητές τους.

Δύο ερωτηματικά πρέπει να σημειω-
θούν εδώ. Πρώτον, ορισμένες από τις
δραστηριότητες που διεξήγει η εβραϊκή
κοινότητα, όπως το μονοψώνιο του μαλ-
λιού για την κατασκευή της τσόχας²⁵,
προϋπέθεταν τεράστια για την εποχή τους
κεφάλαια και συντονισμό στη διαχείρισή
τους. Μέσα στα άλιτα, ως τώρα, ζητήματα
που συνδέονται με την άσκηση αυτών των
δραστηριοτήτων, το πιστωτικό πρόβλημα
κατέχει την πρώτη θέση.

Το δεύτερο σημείο αφορά τις δραστη-
ριότητες των εξισλαμισμένων Εβραίων
(Dönlme), τις οποίες δεν μπορούμε να
εντοπίσουμε αν και λανθάνουν μέσα σε
γνωστά στοιχεία. Ανάμεσα στα ονόματα
των μουσουλμάνων τοκιστών, ισως
υπάρχουν πολλοί εξισλαμισμένοι Εβραι-
οι. Έτσι λ.χ. έχουμε εκφράσει την υπό-
νοια²⁶, με βάση στοιχεία της προφορικής
παράδοσης, ότι οι ρίζες της οικογένειας
των Dönlme τραπεζιών Καπαντζή βρί-
σκονται στη μουσουλμανική συντεχνία
των καβάφηδων, προϊστάμενος της οποί-
ας πρέπει να ήταν ο Ισούφ αφάς, προπάπ-
πος του Μεχμέτ Καπαντζή, δημάρχου της
Θεσσαλονίκης στα 1907.

Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοχροατίας

Σε τρεις τομείς θα μπορούσε να κατατάξει κανείς τις πληροφορίες του για την εβραϊκή ποτωτική παρουσία στη Θεσσαλονίκη. Πρώτον, έχουμε την Banque de Salonique, το μεγαλύτερο και μακροβιότερο εγχείρημα συνεργασίας τοπικών τραπεζών με δυτικές τράπεζες. Δεύτερον, τους πολυπληθείς μικρούς και μεσαίους τοκιστές που δίνουν το χρώμα, συχνά και το αίμα της τραπεζικής αγοράς της πόλης. Τρίτον, τις ποτωτικές δραστηριότητες της οικογένειας Μοδιάνο.

a) *Banque de Salonique*

Ιδρύθηκε ως ανώνυμη εταιρεία τον Ιούνιο 1888 με την συνεργασία του Comptoir d' Escompte de Paris, της Banque Imperiale et Royale Privilegiée des Pays Autrichiens, της Banque de Pays Hongrois και των αδελφών Αλλατίνι. Το αρχικό κεφάλαιο ήταν 2 εκατομ. φράγκα και ανέβηκε σε 4 εκατ. το 1893²⁷, ενώ στα 1906 καθορίστηκε σε 20 εκατ.

φράγκα²⁸, τον Ιούνιο του 1909 αυξήθηκε κατά 10 ακόμη εκατ. φράγκα με συμμετοχή των τραπεζών: Société de Paris, Banque de Paris et de Pays Bas, Lander Banque, Anglo-Autrische de Vienna²⁹.

Η έδρα της τράπεζας ήταν στη Θεσσαλονίκη, στα 1909 όμως μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη³⁰.

Το διοικητικό συμβούλιο είχε στα 1902 την εξής σύνθεση³¹: Πρόεδρος Βαρώνος De Bougoing, αντιπρόεδρος Εδουάρδος Αλλατίνι, Μέλη I. Dumba, Γουσταύος Φερναντέζ, M. Koritschoner, Γιοσέφ Μισραχή, E. Σαλέμ³², H. Schuschny, Αλφρέδος Μισραχή, ο οποίος ήταν και διευθυντής της τράπεζας. Διευθυντής στην Κωνσταντινούπολη ήταν ο Μόλχο, που δολοφονήθηκε στα 1908³³.

Η Τράπεζα είχε υποκαταστήματα στην Ανδριανούπολη³⁴, στο Μοναστήρι και στα Σκόπια (κεφάλαιο 75.000 λίρες)³⁵.

Η οικονομική δραστηριότητα της οικογένειας Αλλατίνι πρέπει να ήταν πολύ σημαντική και πολυσχιδής³⁶, δεν έχει όμως μελετηθεί, αν και είναι μεγάλης σημασίας για την οικονομική και κοινωνική ιστορία της Θεσσαλονίκης. Παράλληλα,

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί³⁷ Τουρκοχροατίας

Γραφείο κατάστημα εβραίου αργυραμοιβού της πόλης (χ.χ.)

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί¹ Τουρκοκρατίας

ληλα με τη συμμετοχή τους στην Banque de Salonique, που βέβαια με τις αλλεπάλληλες αυξήσεις κεφαλαίου δεν γνωρίζουμε το ύψος της, οι Αλλατίνι διατήρησαν ξεχωριστή τραπεζική επιχείρηση με γραφεία στη Θεσσαλονίκη και στη Μασσαλία³⁷. Ήταν Ιταλοί υπήκοοι με σημαντικές διασυνδέσεις στη Ρώμη³⁸. Στα 1911 έφυγαν από τη Θεσσαλονίκη λόγω του ιταλοτουρκικού πολέμου του κραχ που έγινε στην πόλη και σταδιακά αποξενώθηκαν από τις τοπικές επιχειρήσεις τους³⁹.

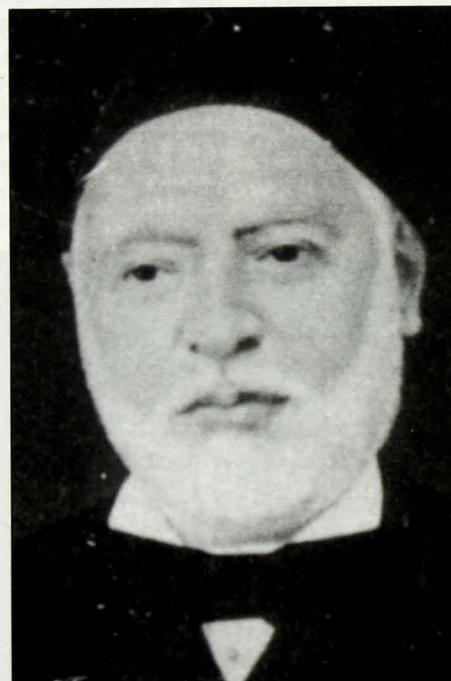
β) Οι τραπεζίτες

Πρόκειται για τοπικά πιστωτικά γραφεία, χωρὶς περαιτέρω γεωγραφική διακλάδωση. Στην περίοδο 1906 - 1910 λειτουργούν τα εξής εβραϊκής ιδιοκτησίας γραφεία⁴⁰.

• Gattegno, Simha, Peraha, Moisé S. Amar, Benveniste, Salem Joseph & Haïm, Benessiglo, Avraam Amar, Bénessusson, Barzilai, Josef Ergas, Sayas & Matalon, Avraram Nahman, Bendavid Navaro, Assael, Fernandez, Vidal, Hassid Salomon, Konfino.

Επίσης, των πιθανών Dönme (μόνον για τους δύο πρώτους είμαστε βέβαιοι): Mehmet Capandji, Namic Kapandji, A. Savri, Mehmet Ibrahim.

Η πιστωτική βάση αυτών των γραφείων ποικίλει. Ο A. Savri είχε παθητικό 8.100 λιρών⁴¹, ο Mehmet Ibrahim 2.500 λιρές⁴², οι Gattegno, Simha, Peraha 12.000 λιρές⁴³, οι Moise Amar γύρω στις

Σαούλ Μοδιάνο, ιδρυτής της Τραπέζης Σαούλ (αρχείο Ισραπλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης).

30.000 λιρές⁴⁴. Οι τραπεζίτες αυτοί ανέστειλαν τη δραστηριότητά τους πριν το 1910. Αντίθετα, άλλοι αποδειχθηκαν ανθεκτικότεροι: οι Avraam Amar, Benveniste, Salem, p.χ. εξακολουθούσαν να υφίστανται και στα 1933⁴⁵.

Η παρουσία ενός τόσο μεγάλου αριθμού γραφείων πρέπει ίσως να συνδεθεί με το βασικό μέσον εμπορικής συναλλαγής στη Θεσσαλονίκη, που ήταν το τρίμηνο γραμμάτιο σε λίρες ή συχνά σε άλλο νόμισμα. Η αποδοχή του γραμματίου ως συναλλακτικού μέσου προϋπέθετε καλή γνώση του πληρωτή, ενώ η προεξόφληση και ανακύκλωσή του σήμαινε διπλό, πιστωτικό και συναλλαγματικό⁴⁶ κίνδυνο.

Τα περισσότερα από τα γραμμάτια αυτά των εμπόρων «εξαγνισμένα» από τις υπογραφές των μικροτραπεζιών, κατέληγαν στις μεγάλες τράπεζες της πόλης (Οθωμανική, Θεσσαλονίκης, Αθηνών, Ανατολής). Ένας άλλος τομέας δραστηριότητας ήταν η κερδοσκοπία επί των μετοχών του χρηματιστηρίου της Κωνσταντινούπολης⁴⁷.

γ) Μοδιάνο

Οι Μοδιάνο, γιοι του Σαούλ, είχαν ιταλική υπηκοότητα και προέλευση⁴⁸ και ήταν τρεις: ο Γιακώβ, ο Σαμουήλ και ο Λεβύ. Ο Γιακώβ είχε έξι γιους⁴⁹ και ήταν ο κύριος ιδιοκτήτης της Τράπεζας Σαούλ Μοδιάνο, στην οποία συμμετείχε και ο Σαμουήλ. Ο Λεβύ κατείχε δικό του ξεχωριστό τραπεζικό οίκο στη Θεσσαλονίκη κι έναν άλλο ταυτώνυμο στο Παρίσιο⁵⁰. Ήταν επίσης μέλος του Δ.Σ. της λιμενικής εταιρείας Θεσσαλονίκης⁵¹.

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας

Οι αδελφοί Μοδιάνο κατείχαν πολύ σημαντική κτηματική περιουσία με τα μέτρα της Θεσσαλονίκης της εποχής, το ύψος της οποίας με τραπεζικούς υπολογισμούς έφτανε τις 700.000 λίρες και περιελάμβανε πολλά αστικά ακίνητα και περιαστικά γήπεδα⁵². Πιο κοντά στην πραγματικότητα από τους αριθμούς ήταν η λαϊκή έκφραση ότι «η μισή Θεσσαλονίκη ήταν δική τους», έκφραση που διασώθηκε ως τις μέρες μας και που τόσο εύστοχα συνέλαβε ο περιηγητής Paul Lindau που ήλθε στη Θεσσαλονίκη στα 1890⁵³.

Οι Γιακώβ και Λεβύ είχαν συστήσει και απομολοϊκή εταιρεία στα 1904, πρώτο απόκτημα της οποίας ήταν το «μέγα απόμπλοιο Ίδα»⁵⁴ από το όνομα της συζύγου του Λεβύ, θρυλικής καλλονής της Θεσσαλονίκης⁵⁵.

Η Τράπεζα Σαούλ Μοδιάνο είχε 1.000 περίπου καταθέτες με συνολικές καταθέσεις 154.000 λίρες, συγκέντρωνε δηλαδή «μέγα μέρος των οικονομικών του λαού» της εβραϊκής κοινότητας⁵⁶. Το σύνολο των οφειλών της στις Τράπεζες Αθηνών, Ανατολής και Οθωμανικής ήταν 136.000 λίρες. Επιπλέον γραμμάτια των Μοδιάνο ύψους 100.000 λιρών βρισκόταν στα χέρια της Société Generale και άλλων τραπεζών του Παρισιού⁵⁷.

Συνολικά, δηλαδή, το παθητικό της Τράπεζας Σαούλ έφτανε τις 389.000 λίρες, περίπου 9 εκατομμύρια χρυσά φράγκα. Το αμέσως επόμενο παθητικό που έχουμε υπόψη μας (έχοντας μελετήσει όλες τις πιωχεύσεις της περιόδου 1906 - 1911 για τις οποίες βρήκαμε στοιχεία) είναι του οίκου Isaac Florentin με 40.000 λίρες⁵⁸, αν εξαρέσει βέβαια κανείς τους Άλλατίνι που είχαν ίσως εμβέλεια μεγαλύτερη από τους Μοδιάνο⁵⁹. Το μεγαλύτερο παθητικό τραπεζικού οίκου είναι του M.J. Amar, για τον οποίο ήδη μιλήσαμε (30.000 λίρες).

Με δυο λόγια, η Τράπεζα Σαούλ Μοδιάνο ήταν ο μεγαλύτερος τοπικός πιστωτικός οίκος της Θεσσαλονίκης, με διαφορά τάξεως μεγέθους από τους υπόλοιπους.

Ο τραπεζικός οίκος Λεβύ Μοδιάνο στη Θεσσαλονίκη ήταν μικρότερος. Η περιουσία του φορέα του εκτιμήθηκε με τραπεζικούς υπολογισμούς σε 105.000 λίρες⁶⁰, το αληθινό ύψος της όμως θα πρέπει να ήταν ως 50% μεγαλύτερο.

Η δραστηριότητα των Μοδιάνο ήταν αρκετά πολύπλοκη⁶¹ για να περιγραφεί τηλεγραφικώς, όπως θα προσπαθήσουμε να κάνουμε με κίνδυνο να υπεραπλουστεύσουμε τα πράγματα. Πάντως:

α) Λειτουργούσαν ως εσωτερικό γραφείο συμψηφισμού των Εβραίων μικροτραπεζιών και εμπόρων συγκεντρώντας τα γραμμάτια τους. Κατέχοντας γραμμάτια από μεγάλο αριθμό διαφορετικών προσώπων, ήταν σε θέση να εξισορροπούν τις αντιφάσεις που προέρχονται από την καθυστέρηση του εμπορευματικού κύκλου Χ-Ε-Χ' και τις επιπτώσεις του στην κανονική πληρωμή των γραμμάτων.

β) Τα γραμμάτια αυτά προεξοφλούσαν στις μεγάλες Τράπεζες Οθωμανική, Αθηνών, Ανατολής και αποκτούσαν το απαραίτητο ρευστό.

γ) Οι τράπεζες εύρισκαν πολύ συμφέρουσα τη συναλλαγή με τους Μοδιάνο, λόγω του υψηλού με τα μέτρα της αγοράς της Θεσσαλονίκης επιτοκίου που εξασφάλιζαν. Ως ένα βαθμό ήταν αναγκασμένες να δρουν με τον τρόπο αυτό διότι χρησιμοποιούσαν κεφάλαια από άλλες περιοχές κι όχι επιτόπια, δηλαδή κεφάλαια με υψηλό κόστος, που έπρεπε να εξασφαλίσουν ανάλογη απόδοση. Εξάλλου, η μεγάλη περιουσία των Μοδιάνο τους καθιστούσε άκρως φερέγγυους πιστολήπτες.

δ) Το ρευστό που εξασφάλιζαν οι Μοδιάνο τόσο από την παραπάνω διαδικασία όσο και από τις καταθέσεις που δέχονταν, το χρησιμοποιούσαν για την αγορά γραμμάτων από μικροτραπεζίτες και εμπόρους [σημείο (α) που προαναφέαμε]. Όμως η αγορά αυτή γινόταν με όρους δυσμενέστατους για τους πελάτες των Μοδιάνο προκειμένου να υπάρχει περιθώριο ασφάλειας και κέρδους για τους τραπεζίτες.

ε) Όταν κάποιος από τους πελάτες των βρισκόταν στη πρόθυρα της αναστολής πληρωμών, οι Μοδιάνο – αντίθετα από την τυπική τραπεζική πρακτική – έσπευδαν να του δανείσουν περισσότερα, αλλά με σκληρότερους όρους παίρνοντας υποθήκες στα ακίνητά του (για την ακριβεία εξασφαλίζονταν με πωλήσεις επί εξωνήσει). Αποκτούσαν έτσι ακίνητη περιουσία σε εξευτελιστικές πιμές.

Το σχήμα αυτό λειτουργησε ικανοποι-

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί¹ Τουρκοκρατίας

ηπιά και χωρίς κανείς να φαντάζεται τη συνέχεια, ως το φθινόπωρο του 1911, οπότε ξέσπασε ο ιταλοτουρκικός πόλεμος. Τα καταστήματα των Μοδιάνο και Αλλατίνι υποχρεώθηκαν να διακόψουν τη λειτουργία τους. Όταν οι πιστωτές τους ζήτησαν μερική εξόφληση των οφειλών τους, διαπίστωσαν ότι οι Μοδιάνο είχαν μεν κτηματική περιουσία, μηδενική όμως ρευστότητα. Στο σημείο αυτό σταμάτησε η ζωή των τραπεζικών καταστημάτων Μοδιάνο και Αλλατίνι. Ο εβραϊκός αστισμός της Θεσσαλονίκης είχε δεχθεί το μεγαλύτερο πλήγμα του.

Οι Εβραίοι τοκιστές είχαν τα γραφεία τους γύρω από την οδό Φράγκων. Κανέ-

να επιστημονικό κείμενο δεν μπορεί να μεταδώσει την μεταπολεμική ορφάνια αυτού του θλιβερού δρόμου. Οι στοές, που στο εσωτερικό τους γράφτηκε η πιστωτική ιστορία, στοά Allatini, στοά Lombardo, στοά Tiano, σκοτεινά κελύφη πανάρχαιων σαλιγκαριών, δεν υπάρχουν πια. Τις νύχτες, στις έρημες παρόδους της οδού Φράγκων, ο υποψιασμένος περιπατητής ακολουθώντας, όπως στο παραμύθι, ψίχουλα μνήμης συνθλιμμένα από τα τροχοφόρα, μπορεί ν' ακούσει αμφιβολες φωνές στα ισπανικά, εγκαταλειμμένους ψιθυρους του προηγούμενου αιώνα.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Στους κληρικούς κυρίως δάνειζε ο Ιωάννης Καυταντζόγλου, βλ. Γ. Στογόγλου, Η εν Θεσσαλονίκη πατριαρχική μονή των Βλατάδων, Θεσσαλονίκη 1971, 272 - 274, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Επίσης, Χ. Γάσπαρη «Αθωνικά Σύμμεικτα Αρχείο Αθήνα 1991, κωδ. 3, 4 κ.λπ.
2. Αν κρίνουμε από την πρακτική του πατριαρχείου πρβλ. Π. Κονόρτα «Η οθωμανική κρίση του τέλους του ιστ' αιώνα και το οικουμενικό πατριαρχείο», τα Ιστορικά 3 (1985), 65.
3. Κ.Δ. Μέρτζιου «Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας», Θεσσαλονίκη 1974, 167.
4. Ι.Κ. Βασδραβέλλη «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας», τόμος Α' Αρχείου Θεσσαλονίκης, σ. 207. Πρβλ. «Η τουρκική λίρα (...) είναι άριστον νόμισμα αλλά έχει το μειονέκτημα ότι οι Εβραίοι της αφαιρούν διαρκώς μέρος του βάρους της και σπανιότατα έχει την αναγραφούμενην απ' αυτής αξίαν». Επιστολή Κορομπά προς Διοικήθη, 3.11.1913 Αρχείο Διοικήθη (στην κατοχή Ν. Πλαντέλακη) φακ. Δ-87.
5. Μέρτζιου, 461.
6. Περί «προστασίας» βλ. κυρίως Π.Μ. Κοντογιάννη «Οι προστατευόμενοι», «Αθήνα», τόμοι 29 και 30. Σχετική βιβλιογραφία βλ. Κων. Βακαλόπουλος «Οδηγίες της γαλλικής κυβέρνησης προς το νεοδιορισμένο πρόξενο Felix Beaujouar στα 1794», Παρνασσός Κ' αρ. 3 (1978) 379, υποσ. 5.
7. Υπενθυμίζεται ότι η οθωμανική αυτοκρατορία ήταν ανοιχτή συναλλαγματική αγορά με παράλληλη κυκλοφορία κάθε νομίσματος.
8. Μέρτζιος, σ. 296 - 297.
9. Βασδραβέλλης, ο.π. σ.σ. 345 - 347.
10. Οι μουσουλμάνοι κεφαλαιούχοι της Θεσσαλονίκης, στους οποίους πρέπει να συμπεριληφθούν και τα βακούφια, δάνεισαν την χριστιανική κοινότητα για να ανταποκριθεί στα έκτακτα φορολογικά βάρη της και μάλιστα με μεγάλα ποσά. Ε. Χεκίμογλου «Θεσσαλονίκη 1991: Σε οικονομικό αδέεδο η ελληνική κοινότητα» Μακεδονική Ζωή τ.χ. Σεπτεμβρίου 1991.
11. Βασδραβέλλη, τόμος Α' 87 - 88, τόμος Β' 139, 237 - 239 και 381 - 382. Β. Δημητριάδης «Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία», Μακεδονικά 20 (1980) 434.
12. Δημητριάδης ο.π. 437 - 459.
13. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, άπτλος κώδικας, σελ. 128.
14. Ο.π.
15. Ο.π.
16. Ο.π.
17. Ο.π. σ.σ. 141 - 142. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι επωνυμίες αυτές επιβιώνουν μεταξύ των τοκιστών της Θεσσαλονίκης του μεσοπολέμου. Πρβλ. Ε. Χεκίμογλου «Τράπεζες και Θεσσαλονίκη 1900 - 1936», Θεσσαλονίκη 1987, 106 και παρακάτω ΙΙ (β).
18. Σούλης: «Η Θεσσαλονίκη κατά τας αρχάς της ελληνικής επαναστάσεως», Μακεδονικά 2 (1952), 589.
19. Κωνστ. Βακαλόπουλος «Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης 1796 - 1840 (σύμφωνα με ανέκδοτες εκθέσεις Ευρωπαίων προξένων)» Μακεδονικά 16 (1976), 163.
20. Ο.π., 165.
21. Κωνστ. Βακαλόπουλος «Οικονομική λειτουργία του μακεδονικού και θρακικού χώρου στα μέσα του 19ου αιώνα στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου», Θεσσαλονίκη 1980, 51 - 54.
22. Ε. Χεκίμογλου «Χριστιανικές συντεχνίες της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 18ου αιώνα», Πρακτικά του Ε' επιστημονικού συμποσίου για τη χριστιανική Θεσσαλονίκη (υπό έκδοση).
23. Ιστ. Αρχείο Μακεδονίας, άπτλος κώδικας ο.π. 4, 5, 6, 9, 11 και 15. Πρβλ. και Κονόρτα, ο.π. «τον ίαντι αιώνα συναντάμε συχνά τους γενιτσάρους σαν δανειστές του ορθόδοξου ανώτατου κλήρου». Ο.π., 53.
24. Πλην των συντεχνιών ραπτών, βιαφέων και παντοπωλών που μην προνεύονται απλώς σε κείμενο του 1804. Βλ. Βασδραβέλλη, ο.π. τόμος Α, 389. Στο ίδιο επίσης, σ.σ. 14 - 16, 332 και 381, σποραδικές απόπειρες Εβραίων να παράγουν ή να εμπορευθούν εκτός συντεχνιακού συστήματος, από το 1695 ως το 1802.
25. Ο.π. 44, Σ. Μάξιμου «Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού», γ' έκδοση, σ.σ. 84 - 88.
26. Ε. Χεκίμογλου «Το σπίτι με τον πυργίσκο της οικογένειας Καπαντζή», εφημ. Μακεδονία 1.9.1991.
27. Pech E. "Manuel des Sociétés Anonymes Fonctionnant en Turquie", Paris 1902, 112.
28. Εφημ. Αλήθεια, Σάββατο 4 Νοεμβρίου 1906.
29. Ιστ. Αρχείο Μακεδονίας, Αρχείο Τραπέζης Ανατολής (εφεξής ΑΤΑ), φακ. 1733, σελ. 152.
30. Χριστοδούλου Γ. «Η Θεσσαλονίκη κατά την τελευταίαν εκατονταετίαν», Θεσσαλονίκη 1936, 142.
31. PECH, ο.π. 113.
32. Για τη θρυλική αυτή προσωπικότητα βλ. Α. Χαμουδόπουλο «Οι Ισραηλίται της Θεσσαλονίκης», Αθήναι 1935, 35 - 38 και Ε. Χεκίμογλου «Κοινίας προς Διοικήθη», Θεσσαλονίκη 1989, 34.
33. Εφημ. «Αλήθεια», Τρίτη 27 Μαΐου 1908, όπου μαθαίνουμε ότι «το Διοικητικό Συμβούλιο καθώρισεν ισόβιον επιδόμα διά την χήραν κ. Μόλχο, ικανόν ίνα εξασφαλίσῃ εις το μέλλον άνετον

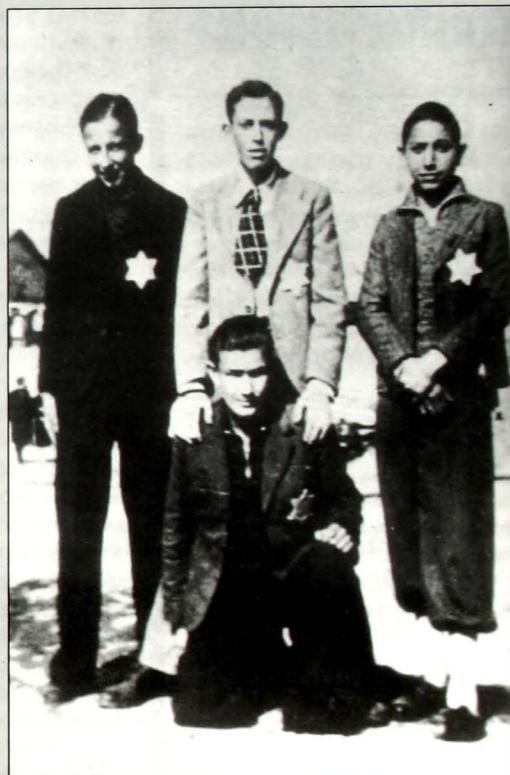
- ζωὴν αυτή και τα τέκνα της». Η δολοφονία έγινε με περίστροφο από κάποιον Αρμεδίν μέσα στην Τράπεζα στο Γαλατά, μετά το ωράριο εργασίας. Βλ. Αλήθεια, Τρίτη 20 Μαΐου 1908.
34. Εφημ. Αλήθεια 2 Μαρτίου 1910.
35. Ε. Χεκίμογλου «Η δραστηριότητα των Τραπεζών στο Μοναστήρι και τα Σκόπια», εφημ. Μακεδονία 15.3.1992.
36. Ε. Χεκίμογλου «Υπόθεση Μοδιάνο: τραπεζικό κράχ στη Θεσσαλονίκη το 1911». Βλ. και υποσημειώση 59 του παρόντος.
37. ATA, Φακ. 1733:145.
38. Ο.Π. 147.
39. Ε. Χεκίμογλου «Υπόθεση Μοδιάνο», 52. Ο Κάρολος Αλλατίνι, μια από τις σημαντικότερες μορφές της Θεσσαλονίκης του 19ου αιώνα, πέθανε το Μάιο του 1910 στη Ρώμη. Εφημ. «Νέα Αλήθεια», Τρίτη 4 Μαΐου 1910.
40. ATA, Φακ. 2693, 2694, 1731, 1732. Οι περιουσίες μερικών από τους τραπεζίτες ήταν οι εξής:
- Αβραάμ Αμάρ 20.000, Μωυσής Αμάρ 8.700, Μπενεζίλιο 13.000, Φερναντές Βιτάλ 30.000, Hassid Solomon 20.000, Καπάντζι Μεχμέτ 60.000, Konfino 85.000, Levy 300.000, Saul 401.000, Salem Joseph-Haim 25.000, Kapantzzi Ahmet 60.000, έναντι των οποίων ομηρώνουμε δύο χριστιανικούς οίκους: Δημοσθέους Αγγελάκη 30.000, Ιωάννου Χ'Λαζάρου Υιός 35.000 (ATA 2693, 55 - 56).
41. ATA, Φ. 2693: 225 - 226. με τη λέξη λίρες εννοώ χρυσές λίρες Τουρκίας. Η ιστομία της εποχής ήταν: 1 χρυσή λίρα = 22,75 δρχ. περίπου. Ένας ειδικευμένος εργάτης κέρδιζε μια λίρα την εβδομάδα, ενώ ο ανειδίκευτος μισή. Ένας υπηρέτης αμοιβόταν με μια λίρα το μήνα, πλέον τροφής και στέγης.
42. Ο.Π. 313.
43. ATA, Φ. 1731, εγγρ. 21.4.1906.
44. Ο.Π. εγγρ. 28.8.1907.
45. Ε. Χεκίμογλου «Τράπεζες και Θεσσαλονίκη», 133 και 136 - 137. Οι περισσότεροι από τους τραπεζίτες ήταν συγκεντρωμένοι γύρω από την οδό Φράγκων.
46. Ας ληφθεὶ υπόψη ότι ούτε η σχέση γροσίου - λίρας ήταν σταθερή.
47. Τα θέματα αυτά διαπραγματεύομαστε σε ανέκδοτη μελέτη μας που στηρίζεται σε επεξεργασία του ATA.
48. Μοδιάνο = από το Modigliani ή από τη Modena A.P. Μωυσής «Η ονοματολογία των Εβραίων της Ελλάδος», Αθήνα 1973, σελ. 11.
49. Μεταξύ αυτών και τον γνωστό αρχιτέκτονα Ελή Μοδιάνο.
50. ATA Φακ. 1733, σ. 141. Βλ. και Ε. Χεκίμογλου «Υπόθεση Μοδιάνο», σελ. 34.
51. Εφημ. Αλήθεια 1907. Η λιμενική εταιρεία, γνωστή και ως εταιρεία Μπαρπισόλ, από το όνομα Γάλλου πολιτικού και επιχειρηματία, ήταν ιδιωτική.
52. Ε. Χεκίμογλου ο.π.
53. Π.Κ. Ενεπεκίδη «Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875 - 1912», 261.
54. Εφημ. Αλήθεια, Τρίτη 27 Ιανουαρίου 1904.
55. Βουρδουνιώτης Γ. «Οι πύργοι της Θεσσαλονίκης», στο Ημερολόγιο 1914 του Φ. Σκώκου. σελ. 73.
56. Χεκίμογλου, ο.π. 48.
57. Χεκίμογλου, ο.π. 49.
58. Εφημερίδα Αλήθεια, Σάββατο 11 Νοεμβρίου 1906. Πριν από τον Florentin υπάρχει ο οίκος Edwardo Confino με περιουσία, όπως ειδαμε (υποσ. 40) 85.000 λίρες. Ωστόσο δεν ξέρουμε τι περιλάμβανε η περουσία αυτή. Ο οίκος εμφανίζεται σπανιότατα στους καταλόγους των πιστοδοτών.
59. Χεκίμογλου, ο.π. 31. Η διαφορά ήταν ότι η περιουσία των Αλλατίνι βρισκόταν τοποθετημένη σε μεγάλο αριθμό βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων (μύλοι, κεφαρμοποιείο, καπνεμπόριο, δημητριακά, σαπανοποιείο, μεταξουργείο, ορυχεία κ.λπ.), ενώ των Μοδιάνο σε ακίντη και υποθήκες. Μόνο το 6% της περιουσίας των τελευταίων είχε μορφή ρευστοποιήσιμων τίτλων. Με δυο λέξεις, οι Αλλατίνι είχαν ίσως μεγαλύτερη περιουσία από τους Μοδιάνο (50 εκατ. φρ. κατά πηγή της εποχής [ο.π.]) έναντι 25 εκατ. φρ.), αλλά οι Μοδιάνο ως τραπεζίτες ήταν πιο

σημαντικοί από τους Αλλατίνι. Πάντως, άλλη πηγή της ίδιας περιόδου (ATA Φακ. 2693, σελ. 55 - 56) εκπιμά τους Αλλατίνι σε 500.000 λίρες, δηλαδή όχι πάνω από 12 εκατομ. φρ. και άρα με μικρότερη περιουσία από τους Μοδιάνο.

60. Χεκίμογλου, ο.π. 59 - 60.
61. Ο.Π. σσ. 15 - 27, όπου και ανάλυση του λειτουργικού συστήματος.

[Ο **Ευάγγελος Χεκίμογλου** είναι διδάκτορας του Οικονομικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έχει εκδώσει τέσσερα βιβλία και δημοσίευσε τριάντα περίοδον άρθρα σχετικά με την οικονομική ιστορία και την τοπογραφία της Θεσσαλονίκης. Έχει επιμεληθεί πέντε εκθέσεις ιστορικών τεκμηρίων γύρω από τα παραπάνω θέματα. Διευθύνει το Πολιτιστικό Κέντρο της Εθνικής Τράπεζας στη Θεσσαλονίκη].

ΠΑΛΙΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τέσσερις νεαροί Εβραίοι (οι Αλμπέρ Ναχμίας, Δαυίδ Σιών, Ισαάκ (Τύο) Αλγκάθα – όρθιος από αριστερά προς τα δεξιά – και ο Ζακ Μαράς) σε φωτογραφία των αρχών Μαρτίου 1943 στο «συνοικισμό 151» στη Θεσσαλονίκη. Οι Εβραίοι όχι μόνον ήταν υποχρεωμένοι να φέρουν το Άστρο του Δαυίδ, αλλά οι εκεί ιαρπλιτική Κοινότητα έπρεπε και να τα κατασκευάζει. Οι τέσσερις νέοι της φωτογραφίας μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδο εργασίας στη Θήβα. Ο μόνος επιζών, ο Δαυίδ Σιών, δραπέτευσε προς τα ανταρτικά σώματα και κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής υπηρέτησε στην 2η Μεραρχία του ΕΛΑΣ και στο 7ο Σύνταγμα Ευβοίας με το όνομα «Λάμπρος». Σήμερα ζη στη Θεσσαλονίκη. Οι άλλοι τρεις νέοι της φωτογραφίας μετά πεντάμηνο μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς και κανείς τους δεν επέζησε.

«Η λίστα του Σίντλερ» και η «εβραϊκή προπαγάνδα»

Σ
Ε ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ στην
«Καθημερινή» (30.3.1994),
με τίτλο «Προοδευτική
τρομοκρατία»,
ο καθηγητής Φιλοσοφίας
του Παντείου Πανεπιστημίου

κ. Χρ. Γιανναράς
θεώρησε την ταινία
«Η Λίστα του Σίντλερ»
ως «πλύση εγκεφάλου
που επιβάλλει η εβραϊκή
προπαγάνδα».

Οι τοποθετήσεις του
κ. Γιανναρά προκάλεσαν
σειρά αλισμάτων
αντιδράσεων σε διαφόρους
διανοούμενους.

Καταχωρούμε παρακάτω
τα κείμενα που
δημοσιεύτηκαν αναφορικά
με τις απόψεις
που εξέθεσε ο κ. Γιανναράς:

Γενοκτονία, προπαγάνδα και Ιστορία

Του καθηγητή κ. ΚΩΝ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ

Ο σάλος που ξεσηκώθηκε με την Προβολή της «Λίστας του Σίντλερ» δείχνει ότι, μαζί με τον καλλιτεχνικό και τον οικονομικό, ο Σπίλιμπεργκ πέτυχε έμμεσα και τον πολιτικό του στόχο που ήταν ισως να δειξει ότι ο αντισημιτισμός είναι ακόμα ζωντανός, ότι ο κίνδυνος των γενοκτονιών δεν έχει εκλείψει και ότι οι υποψήφιοι κάπηλοι της λήθης περιμένουν στη γωνία. Πενήντα μόλις χρόνια μετά το τέλος του πολέμου, σωρεία νέων ιστορικών και ιδεολόγων της αμερικανικής, ευρωπαϊκής αλλά και ελληνικής αλίμονο συντήρησης άγονται στο να αμφισθήσουν την έκταση, το νόμα και τους στόχους της ναζιστικής βαρβαρότητας, να ερμηνεύσουν το Ολοκαύτωμα ως καθαρό προϊόν της «αναίσχυντης» ιουδαϊκής προπαγάνδας και να «απαλλάξουν» τους σημερινούς Γερμανούς από τα σύνδρομα ενοχής που υποτίθεται ότι τους διακατέχουν ακόμα.

Εκ πρώτης όψεως θα έλεγε κανείς ότι η όλη υπόθεση είναι ανάξια λόγου. «Εμείς» θυμόμαστε και ξέρουμε. Όμως η μετουσίωση της άμεσης μνήμης σε καταγεγραμμένη ιστορία είναι κατ' ανάγκην διαδικασία βαθύτατα φορπισμένη, τόσο ιδεολογικά όσο και πολιτικά. Για τα παιδιά μας το 'Αουστριτς, η Τρέμπλινκα και του Μπούχενβαλντ θα φαντάζουν απλώς σαν εξωτερικά τοπωνύμια αν δεν «εξαναγκασθούν» να γνωρίζουν, να θυμούνται και να φοβούνται. Στον επερχόμενο 21ο αιώνα ο Χίτλερ δεν θα «υπάρχει» παρά μόνο στα βιβλία της Ιστορίας. Και η ιστορία αυτή γράφεται τώρα, όταν ακριβώς αρχιζουν να εκλείπουν οι ζωντανές προσωπικές μνήμες και μαρτυρίες και όταν, συνεπώς, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο ως μια ακόμη παρελθόντα - και κατ' αρχήν αξιακά αδιάφορη - συνιστώσα των αντιπαλων εθνικών ιστορικών αφηγήσεων. Έτσι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την πρόταση νέων συνθετικών «ερμηνειών» του ιστορικού παρελθόντος που θα προκύψουν

από την αναδιατύπωση και επαναξιολόγηση επιλεγμένων περιστατικών στο πλαίσιο των σημερινών στρατηγικών συγκυριών. Οι οποιοιδήποτε ρέκτες αναθεωρητές, οι οποίοι επιδιώκουν να αφηγηθούν την πρόσφατη ιστορία μέσα από τη σκοπιά που συμφέρει τη «Θέση» που υπηρετούν, αισθάνονται πια ότι τα χέρια τους και η γραφίδα τους είναι ελεύθερα.

Όμως, αντίθετα με τα παιδιά, γνωρίζουμε καλά ότι η γενοκτονία έγινε. Και, σε αντίθεση με τους οποίουσδήποτε αναθεωρητές ιδεολόγους, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η «απόδειξη» του ακριβούς αριθμού των θυμάτων δεν μπορεί να αλλάξει τίποτα ως προς την ιστορική στάση μας σε σχέση με όσα έγιναν. Είτε είτε είκοσι εκατομμύρια ήσαν οι νεκροί, παραμένει το φρικιαστικό γεγονός ότι σε μια ευρωπαϊκή χώρα εξαγγέλθηκε και πραγματοποιήθηκε η συστηματική διοικητική εξόντωση μεγάλων μεριδών του πληθυσμού, και μάλιστα με κριτήριο τη «ψυλή» στην οποία ανήκαν. Οι Ιουδαίοι και οι Αθίγγανοι δεν ήταν ούτε πολέμοι των Γερμανών ούτε πεμπτοφαλαγγίτες, δεν παρέβησαν οποιονδήποτε νόμο, δεν αντιτέκονταν, δεν προκαλούσαν. Απλώς είχαν γεννηθεί σε μια χώρα για την ηγεσία της οποίας ήσαν εξολοθρευτέοι λόγω της καταγωγής τους. Πεντακόσια χρόνια πριν η Ιερά Εξέταση είχε αρκεθεί στο να τους εξορίσει. Εκατόν πενήντα χρόνια μετά τον Γκαίτε και τον Σίλερ, οι ναζί αποφάσιαν ότι το «ζήτημα» έπρεπε να «λυθεί οριστικά». Ο παραλογισμός ήταν τόσο πρωτόγνωρος ώστε κανείς δεν μπορούσε να πιστέψει σε αυτό που γινόταν, ούτε καν τα ίδια τα θύματα όταν οδηγούνταν στη σφαγή. Ως μη απειλούντες δεν αισθάνονταν απειλούμενοι. Δεν μπορούσαν φυσικά να καταλάβουν ότι απειλούσαν επειδή και μόνο υπήρχαν.

Διότι τα θύματα της γενοκτονίας δεν ήταν θύματα του πολέμου, του αυθόρμητου ανταγωνιστικού φυλετικού μίσους, της έκρηξης των σαδιστικών ενστίκτων καλπαζουσών ορδών ή της αδιάλλακτης θρησκευτικής

μισαλλοδοξίας. Ήταν θύματα μιας μονομερούς, απρόκλητης, «παράλογης» αλλά εκλογικευμένης κεντρικής απόφασης ενός απρόσωπου, ολοκληρωτικού και ορθολογικά οργανωμένου κρατικού μηχανισμού σε μια χώρα «πολιτισμένη» και ανεπυγμένη. Το γεγονός αυτό και μόνο είναι πρωτοφανές στη νεότερη ιστορία. Και αυτό το πρωτοφανές, τερατώδες και απίστευτο δεν επιτρέπεται να ξεχασθεί.

Το να ανάγεται λοιπόν η οποιαδήποτε ερμηνεία του Ολοκαυτώματος στην ιουδαϊκή προπαγάνδα δεν αποτελεί παρά μία αφελή ή κακόπιστη προσπάθεια μετατόπισης του προβλήματος της ιστορικής μνήμης. Δεν έχει τόση σημασία εν προκειμένω αν ο αντισημιτισμός, τα γκέτο και η διασπορά οδηγήσαν, όπως ισχυρίζονται οι Ισραηλινοί ιστορικοί, «νομοτελειακά» στους θαλάμους αερίων, όπως και δεν έχει σημασία ο τρόπος με τον οποίο επιβλήθηκε και λειτούργησε ο ναζισμός. Η οποιαδήποτε, έστω στρεβλή και κακόπιστη, «χρήση» της γενοκτονίας που μπορεί να γίνεται ή να γίνει είναι εντελώς δευτερεύουσα μπροστά στην οικουμενική ανάγκη να θυμόμαστε την τερατωδία των ανθρώπων. Το γεγονός και μόνο όπι οι θάλαμοι αερίων υπήρξαν και όπι «φιλοξένησαν» άτομα που δεν είχαν άλλη «αξιόμεμπτη» ιδιότητα εκτός από τη φυλετική τους καταγωγή, αντανακλά σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Όχι στους Ιουδαίους που το επικαλούνται για τους δικούς τους λόγους. Το Ισραήλ, και οι μέχρι τώρα πολιτικές του όχι μόνο δεν δικαιώνονται, αλλά εντελώς αντίθετα αποκαλύπτουν πόσο εύκολα αλλάζουν οι ρόλοι. Οι σημερινοί Ιουδαίοι είναι οι ανέστιοι Παλαιστίνιοι.

Όμως, στο μέτρο που η οποιαδήποτε ιουδαϊκή «προπαγάνδα» όρθωνται εξ αντικειμένου ενάντια σε μια λήθη που ίσως να συμφέρει πολλούς, εγκαλώντας την ευρωπαϊκή Δύση για τα εγκληματικά και εκτρωματικά της προϊόντα, η «προπαγάνδα» αυτή είναι ευπρόσδεκτη. Δεν πρέπει εξάλλου να ξεχνάμε ότι πάντα σχεδόν τα θύματα είναι εκείνα που επιμένουν να μετουσιώσουν τη βία που υπέστησαν σε οικουμενική ιστορική μνήμη. Οι θύτες αλλά και οι «τρίτοι» επιδιώκουν ή απλώς βολεύονται με τη λίθη.

Χωρίς την «προπαγάνδα» των

Ελλήνων ιστορικών η πυρπόληση της Σμύρνης όπως και οι σφαγές στο Διστομό και στα Καλάβρυτα θα είχαν ξεχασθεί, όπως και χωρίς την «προπαγάνδα» των Τούρκων θα είχαν ξεχασθεί οι δικές μας δηλώσεις και οι δικοί μας βιασμοί εις βάρος των πληθυσμών της Μικράς Ασίας. Για τις σφαγές των Παλαιστινών μόνον οι ίδιοι επιμένουν να μιλούν. Και δίχως την επιμονή των εξόριστων Αρμενίων κανείς πια δεν θα θυμόταν τη γενοκτονία των προγόνων τους. Όσο για σήμερα, οι σφαγές και οι γενοκτονίες εξακολουθούν, κυρίως εκεί όπου μαζί με τα θύματα εξολοθρεύονται και οι επιδίοι ιστορικοί και προπαγανδιστές του χαρού τους.

Τίθεται βέβαια και το ευρύτερο ερώτημα για το κατά πόσον η ιστορική μνήμη είναι δυνατόν να οδηγήσει σε οπιδήποτε άλλο από τη σαφέστερα προσανατολισμένη αφήγηση ανταγωνιστικών θενικών ιστοριών. Ήδη ο Έγελος είχε ισχυρισθεί πως «το μόνο πράγμα που μπορεί κανείς να μάθει από τη μελέτη της Ιστορίας είναι ότι κανείς δεν έμαθε ποτέ τίποτε από τη μελέτη της Ιστορίας». Άλλα αν δεν μπορούμε να μάθουμε από τη δική μας, ίσως να μπορούμε να αντλήσουμε ορισμένα διδάγματα από την ιστορία των άλλων. Μιαν ιστορία που, και αν ακόμα εμπεριέχει στοιχεία «προπαγάνδας», μας επιτρέπει ίσως να αποστασιοποιήσουμε κριτικά από τους δικούς μας μύθους. Και να αγρυπνούμε μήπως το τέρας που υπάρχει μέσα μας ξυπνήσει και πάλι. Η Ύδρα δεν έχει ακόμη αποβάλει την ομίχλη της.

Θα χρειαστεί δυστυχώς να περιμέ-

νουμε πολύ ακόμα ώσπου να υπάρξουν οι προϋποθέσεις για μια παγκόσμια «αντικειμενική» εξιστόρηση της εξέλιξης των ανθρωπίνων και για τη δημιουργία της οικουμενικής μνήμης του ανθρωπίνου γένους. 'Οσο όμως υπάρχουν εθνικά κράτη θα υπάρχουν και εθνικές ιστορίες. Ευτυχώς, Η ιδεολογική διαπραγμάτευση που θα ήταν αναγκαία για να γραφεί μια οποιαδήποτε παγκόσμια ιστορία υπό την αιγιδα της οποιαδήποτε Γενικής Συνέλευσης του οποιουδήποτε ΟΗΕ θα εξωθούσε στον ακαριαίο θάνατο της Ιστορίας και της μνήμης. Τα επίσημα κείμενα στηρίζονται κατ' ανάγκην στην κοινά αποδεκτή λίθη που παγίωνεται μέσα από την ισορροπημένη ανταλλαγή των παραλειπέτων.

Τουλάχιστον λοιπόν στα εθνικά πλαίσια είναι ακόμα δυνατές οι έμπονες και ιδεοληπτικές «προπαγάνδες» και «αντιπροπαγάνδες» που μας επιτρέπουν να θυμόμαστε, να κρίνουμε, να συγκρίνουμε και να αντιπετέκμαστε όσο μπορούμε στον παραλογισμό και στη βαρβαρότητα. Οι κίνδυνοι της παρεμπηνείας είναι ευκολότερα αντιμετωπίσιμοι από τους κινδύνους της συναινετικής αποσιώπησης. Και αν λοιπόν ορισμένοι Ευρωπαίοι επιθυμούν να παρακάμψουν το Ολοκαύτωμα, θα πρέπει να επιχαίρουμε που οι Ιουδαίοι επιμένουν να μας θυμίζουν ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ήταν δυνατόν να γεννήσει το τέρας και να ονομάσει το ακατονόμαστο.

[Ο.Κ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς
είναι καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το άρθρο του δημοσιεύτηκε στο «Βήμα», 15.5. 1994].

Ορθοδοξία, Ελληνισμός και Δύση

Του κ. ΝΙΚΟΥ ΑΛΙ ΒΙΖΑΤΟΥ

Σε άρθρο του στο «Βήμα» (30.4.1994) ο καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Ν. Αλιβιζάτος, έγραψε, μεταξύ άλλων:

«Τον τελευταίο καιρό την παραστατικότερη εικόνα της «φιλοπολεμηγής» Ορθοδοξίας δεν την δίνουν τελικά οι «Δυτικοί» ούτε οι οπαδοί

της Ουνιας, αλλά εμείς οι ίδιοι. Είτε πρόκειται... για την εμπρηστική αρθρογραφία ορισμένων νεο-ορθοδόξων φιλοσοφούντων που, κατακεραυνώνοντας τη «Λίστα του Σιντλερ» ως προϊόν εβραϊκής και μόνον προπαγάνδας, ζητούσαν να αποκατασταθούν «οι σταθερές (φυλετικά «καθαρές», θα ρωτούσαμε) ταυτότητες του ανθρώπινου είδους είτε ...».

Ο κ. Γιανναράς και το Ολοκαύτωμα

Της κας Γιάννας Φραγκοπούλου

Ο κ. Χρ. Γιανναράς είναι ένας σημαντικός ακαδημαϊκός δάσκαλος και η ιδιότητά του αυτή δεν του επιφέρει να εκφράζεται, θα τολμούσα να πω, άκριτα για μερικά πράγματα.

Διάβαζα ένα σημείωμά του στην «Καθημερινή», όπου διατύπωνε τον ακόλουθο ισχυρισμό:

Αναρρόμενος στην «τρομοκρατία που ασκούν οι απαιτητές της ανοχής» που δεν δέχονται την αμφισβήτηση της απαιτησής τους για ανοχή αξιώνοντας υποταγή στο δικό τους δικαίωμα κατάλυσης των φραγμών, παραπρόσε:

Όλοι οι παραπάνω λαοί δεν έχουν «δικαίωμα», δεν συγκινούν τη διεθνή αγέλη της «προοδευτικής» αποχαύνωσης. Η οργή εκρήγνυται μόνο αν κακολογηθούν οι Έβραιοι, οι ομοφυλόφιλοι, οι μουσουλμάνοι της Βοσνίας, η πλασματική «εθνότητα» των Σκοπιανών.

Μην τολμήσεις να χαρακτηρίσεις διαστροφή την ομοφυλοφιλία, μη διανοθείς να έχεις αντίρρηση για την πλύνη εγκεφάλου που μας επιβάλλει η εβραϊκή προπαγάνδα με τα «Ολοκαύτωμα» και

«Καλώς τονα κι ας άργησε...»

Με τον παραπάνω τίτλο ο «Βηματοδότης» («Βήμα», 8.5.1994) σημειώσεις:

«Εβραϊκή προπαγάνδα» χαρακτηρίσει τη «Λίστα του Σιντλερ» (νεο)ορθόδοξος και (ημι)φιλόσοφος Έλλην. Τη δική του προπαγάνδα χρειάζεται να την χαρακτηρίσουμε ή φαίνεται από μόνη της;».

τις σαρωπικά βραβευόμενες «Λίστες του Σιντλερ». Όποιος αναφερθεί σε αυτούς τους προνομιούχους της ανοχής δίχως να προτάξει επίθετα κατάφασης και αποδοχής, είναι ξεγραμμένος».

Εβραϊκή προπαγάνδα τα Ολοκαυτώματα; Μα τέτοια ύψη δεν την τόλμησαν ούτε οι χιτλερικοί. Προνομιούχος της ανοχής ένας λαός που κάτω από τα μάτια μας έγινε στάχτη; Δεν πρέπει λοιπόν να θυμόμαστε στους αιώνες - όχι στα πενήντα χρόνια που πέρασαν έκτοτε - το μέγα έγκλημα που συντελέσθηκε από ανθρωποειδή που αρχίζουν και τώρα να σηκώνουν κεφάλι;

«Πλύση εγκεφάλου» η σφαγή εκατομμυρίων ανθρώπων;

Ο κ. Γιανναράς ασφαλώς θα πρέπει να δώσει μια εξήγηση γιατί θεολόγος αυτός και καθηγητής της Φιλοσοφίας σε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα δεν μπορεί να διδάσκει παρόμοιες εξαιρετικά επικίνδυνες για τους φοιτητές του, θέσεις.

[Δημοσιεύτηκε στα «Πολιτικά Θέματα» 8.4.1994]

Επιστολή του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος απέστειλε την παρακάτω επιστολή στην εφημερίδα «Καθημερινή», η οποία δεν την δημοσιεύει:

Σε άρθρο του με τίτλο «Προοδευτική τρομοκρατία», που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα σας στις 30.3.1994, ο συνεργάτης σας κ. Χ. Γιανναράς ανέφερε την κατ' αυτόν «... πλύση εγκεφάλου που μας επιβάλλει η εβραϊκή προπαγάνδα με τα "Ολοκαύτωμα" και τις σαρωπικά βραβευόμενες "Λίστες του Σιντλερ"....».

Σε επιστολή μας με ημερομηνία 21.4.94, την οποία αποστέλλαμε και στην εφημερίδα σας, γνωρίσαμε στον κ. Γιανναρά τα παρακάτω:

«... Υπάρχουν μερικά τραγικά συμβάντα κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (όπως, για να μείνουμε μόνο στον ελλαδικό χώρο, τα Καλάβρυτα, το Διόστομο, η Βιάννος, το Κυριάκι) τα οποία δεν επιδέχονται αμφισβήτησεων ή έσω απλών ακαδημαϊκών συζητήσεων. Πρόκειται για συμβάντα - μνημεία που αμαυρώνουν την ιστορία του ευρωπαϊκού πολιτισμού (όπως ήταν παλαιότερα η Ιερά Εξέταση). Ένα τέτοιο μνημείο είναι το Ολοκαύτωμα, στο οποίο 6 εκατομμύρια αθώοι έχασαν τη ζωή τους από ανθρώπινα κτήνη για μόνον τον λόγο της θρησκείας τους.

Το Ολοκαύτωμα δεν χρειάζεται "να βιοθηθεί" από κανενός είδους αποχαυνωτική προπαγάνδα. Πρόκειται για ένα γεγονός στο οποίο η παγκόσμια κοινή γνώμη αναφέρεται με αποτροπιασμό και ντροπή για εκείνους που συνέλαβαν την ίδεα και - το χειρότερο - την εξετέλεσαν με πρωτόγνωρη βαρβαρότητα. Οι ταινίες όπως «Η Λίστα του Σιντλερ» απευθύνονται ακρι-

βώς στη συνείδηση των ανθρώπων όλου του κόσμου για να αποφευχθούν στο μέλλον παρόμοια ομαδικά εγκλήματα δεδομένου ότι σε παρόμοιες περιπτώσεις δεν μπορεί να είναι κανένας βέβαιος για το ποιος θα είναι σήμερα ή αύριο το θύμα των εξουσιαστών.

Οι μόνοι οι οποίοι εξακολουθούν να υπερηφανεύονται για τα «κατορθώματα» των Ναζί είναι οι νοσταλγοί του Χίτλερ, αλλά κι αυτοί δρουν στο σκοτάδι αφού αντιμετωπίζουν τη μαζική αποδοκιμασία των απλών ανθρώπων και την ολοκληρωτική καταδίκη της οργανωμένης κοινωνίας, εκτός μόνον από εκείνους που με τη σάστη τους καθιστούν τους Νεοναζί «προνομιούχους της ανοχής».

Πέραν όμως από εμάς και άλλοι, όπως οι καθηγητές κ.κ. Ν. Αλτβιζάτος και Κ. Τσουκαλάς στο «Βήμα», η κα. Γ. Φραγκοπούλου στα «Πολιτικά Θέματα», κατεδίκασαν, κατά τρόπο μάλιστα έντονο, τα γραφόμενα του αρθρογράφου σας. Ο τελευταίος, ενώ απέφυγε να απαντήσει στην επιστολή μας, σε υπερόγραφο νεότερου άρθρου του («Καθημερινή», 4.5.1994) προσπάθησε να δικαιολογηθεί γράφοντας, μεταξύ άλλων, ότι «Η ιδεολογική τρομοκρατία εύκολα γλιστράει σε κωμικές αφέλειες - μην ξεχνάμε πόσο γέλιο μας χάρισε ο αλήστου μνήμης Παττακός».

Δεν θα θέλαμε να θεωρήσουμε ότι με την τελευταία του αυτή παρατήρηση ο κ. Γιανναράς αυτοχαρακτηρίζει τα γραφόμενά του.

Με την

Ο Πρόεδρος
Νιστή Μαΐς

Ο Γεν. Γραμματεύς
Μωυσής Κωνσταντίνης

Απάντηση του κ. Χρ. Γιανναρά

Τέλος, στις 22.5.1994, ο κ. Χρ. Γιανναράς απέστειλε προς τον πρόεδρο του ΚΙΣ κ. N. Μαΐς την παρακάτω επιστολή:

«Αξιότιμε Κύριε Πρόεδρε,

Σας ευχαριστώ για την από 21.4.94 επιστολή σας, την οποία τα Ελληνικά Ταχυδρομεία μου επέδωσαν μόλις στις 18.5.94.

Θα μου επιτρέψετε να πιστεύω ότι η Ισραηλινή Κοινότητα στην Ελλάδα, με το κύρος, το όνομα και την παράδοση που εκπροσωπεί, δεν μπορεί να εμπιστεύεται την κατανόηση και ερμηνεία δημοσιευμάτων σε δημοσιογράφους αμφιβολης κατάρτισης και εθισμένους σε επιπόλαιες αναγνώσεις.

Η επίμαχη επιφύλλιδα μου δεν αμφισβητούσε τη φρίκη της γενοκτονίας των Εβραίων από τους Ναζί. Εξέφραζε αυτό που πιστεύω: «Οτι η **ιερότητα** μακραίωνων πνευματικών παραδόσεων, όπως η εβραϊκή, αδικείται καίρια, όταν αφήνεται να επηρεασθεί από εκκοσμικευμένα κριτήρια εξουσιαστικής κοινωνικής επιβολής ή προπαγανδιστικές μεθόδους, όπως αυτές που υιοθέτησε, με ρηχό λαϊκισμό (κατά τη γνώμη και κρίση μου) η «Λίστα του Σιντλέρ».

Αντέδρασα και αντίδρω επιπλέον, όταν ο πλούτος και η θυσιαστική ιστορία μιας τέτοιας πνευματικής παράδοσης, κατανοείται και προβάλλεται σαν κοινωνιολογική περίπτωση «μειονότητας» που πρέπει να υπερασπισθούμε τα «δικαιώματά» της, παράλληλα (και για λόγους προφανείς) με τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων ή των μουσουλμανικών μειονοτήτων στα πλασματικά κρατικά μορφώματα της Βαλκανικής.

Αν ποτέ ασχοληθείτε με βιβλία και μελέτες μου, δεν θα έχετε ανάγκη τέτοιων εξηγήσεων. Η εμμονή των «τέκνων της πίστεως», του λαού των τέκνων του Αβραάμ στην προτεραιότητα της πνευματικής παράδοσης, είναι, στα δικά μου μάτια, ίσως η πιο παρήγορη αντίσταση στον ισοπεδωτικό μηδενισμό του πολιτισμού μας. σήμερα. Από αλλού να φοβάσθε για αντισημιτισμό.

Φαίνεται όμως τα δημοσιογραφικά κριτήρια μπορούν να μας επηρεάσουν κάποια σπιγμή όλους.

Με εξαιρετική τιμή
Χριστός Γιανναράς

16 νέοι «Δίκαιοι των Εθνών»

Εκατέξι νέοι «Δίκαιοι των Εθνών» προσετέθησαν στον ημιπικό κατάλογο των Χριστιανών αδελφών μας, που κατά τη διάρκεια της Κατοχής, με κίνδυνο της δικής τους ζωής έσωσαν ομοθρήσκους μας.

Η απονομή του τίτλου αναγνωρίσεως της προσφοράς τους γίνεται από το Τέμπλο Yad Vashem του Ιερουάλ, ύστερα από έλεγχο των στοιχείων και μαρτυριών των διασωθέντων.

Κατά την τελετή μίλησαν και εξήραν τη συμβολή των πιμπλέντων ο πρέσβης του Ιερουάλ κ. D. Sasson και ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. N. Μαΐς. Ακολούθησε καλλιτεχνικό πρόγραμμα με μουσική και απαγγελίες ποιημάτων που αναφέρονται στο Ολοκαύτωμα.

Με το μετάλλιο του «Δίκαιου των Εθνών» πριμήθηκαν οι:

- **Ελένη και Ιωάννης Ανδριοπούλου**, οι οποίοι φιλοξένησαν την οικογένεια Σολομών με τα τρία παιδιά της Τζούλια, Ρενέ και Ισαάκ.

- **Ασπασία και Θέμος Ιωαννίδης**, οι οποίοι φιλοξένησαν τη Λούστη Τζούλια και Ισαάκ Σολομών. Το μετάλλιο παρέλαβε η κόρη τους 'Αννυ Μόλλερ.

- **Ιωάννα και Σωτήρης Παναγιωτοπούλου**, για την διάσωση της παραπάνω οικογένειας Σολομών.

- **Αντέλα Ποταμίανου**, η οποία φιλοξένησε για ένα χρόνο την κα Σάρα Λεβή και τη μητέρα της. Το μετάλλιο παρέλαβε η κόρη της Νανά Ποταμίανου - Κοντοπούλου.

- **Νικόλαος και Βασιλική Μπέτσου**, οι οποίοι διέσωσαν την οικογένεια Σάρβα Ελχάι - 5 άτομα, την οικογένεια Μωσήν Ελχάι - 3 άτομα, - την οικογένεια Ραφαέλ Μπέτσικα - 2 άτομα - και την οικογένεια Σουλτάνας Ναδόν - 3 άτομα. Το μετάλλιο παρέλαβε ο γιος τους Αντώνης Μπέτσος.

- **Ευθυμία Γιαννοπούλου - Σανθούλου**, η οποία διέσωσε την οικογένεια Μεντές Μορδοχάι - 7 άτομα. Το

μετάλλιο παρέλαβε ο σύζυγός της Λεωνίδας.

- **Ευλαμπία Τοκατλίδη**, η οποία διέσωσε την οικογένεια Μαρί Μορδεχάι.

[Η Ευθυμία Γιαννοπούλου-Ξανθοπούλου καθώς και η Ευλαμπία Τοκατλίδη, που δε ζουν σήμερα, αναφέρονται από την κα M. Μορδεχάι στην αφήγησή της που δημοσιεύεται σ' αυτό το τεύχος (σελίδα 5), με τον τίτλο «Τα χρόνια της Κατοχής». Στο άρθρο αυτό αναφέρονται επίσης οι αδελφές της Ευ. Γιαννοπούλου, Βηθλεέμ Γιαννοπούλου - Σούμπαση και Μελπομένη Ντίνα, οι οποίες ζουν σήμερα στην Αθήνα].

- **Νικόλαος Παφίλης**, ο οποίος διέσωσε πολλούς Εβραίους από τη Θεσσαλονική βοηθώντας στην έκδοση πλαστών ταυτοτήτων και μεταφέροντάς τους με αυτοκινήτα επισιτισμού. Μετάξυ των Εβραίων που βοήθησε ο Σαμ και Ραχήλ Ναχμία, Ισαάκ και Ματθίλδη Χάγουελ.

- **Ανδρέας Καργάδος**, ο οποίος διέσωσε τις οικογένειες Σαμ Ναχμία και Ισαάκ Χάγουελ.

- **Ιωάννης και Φρόσω Βαμβακάρη**, οι οποίοι διέσωσαν τους Ζακ, Μισέλ και Ήλια Κοέν.

- **Δημοσθένης Πουρής**, ο οποίος διέσωσε τους Ζακ και Μισέλ Κοέν.

- **Αντώνης και Μαρία Βουδούρουλος**, οι οποίοι έσωσαν τον Ιωσήφ Ασαέλ και την αδελφή της Ζανίν. Το βραβείο παρέλαβε η κόρη του Χαράλαμπου Ψαρόπουλου, Μαρία.

- **Κώστας Νικολάου**, ο οποίος διέσωσε τον Ζακ Κοέν.

- **Εμμανουήλ Κονιόρδος**, ο οποίος διέσωσε τον Ιωσήφ και την Ζανίν Ασαέλ.

50 χρόνια από την καταστροφή του Διστόμου

Φέτος, στις 10 Ιουνίου, συμπληρώνονται 50 χρόνια (1944 - 1994) από την ημέρα κατά την οποία οι Ναζί εξόντωσαν τους κατοίκους κι έκαψαν το χωριό Διστόμο (Βοιωτίας). Με την ευκαιρία αυτή το ΚΙΣ απέστειλε στο Δήμαρχο Διστόμου κ. Γ. Καΐλη, το παρακάτω μήνυμα:

«Οι Εβραίοι της Ελλάδος, οι οποίοι πριν από 50 χρόνια υποστή-

καρε μια μαρτύρια με τους κατοίκους της ιστορικής πόλεως σας, από τους ιδιους αδησώπητους κατακτητές, υποκλινόμεθα με σεβασμό στην ιερά μνήμη των θυμάτων του Διστόμου.

Η θυσία του Διστόμου θα παραμείνει αιώνια στη Βίβλο των Ηρώων της Ελλάδος κατά τους αγώνες για την ελευθερία κατά των δυνάμεων της βίας».

Βιβλία

Δημήτρης Τσινικός
Πουλούς: Ποίηση
στα λόγια του Ιησού
(Εκδόσεις «Παραπρητής», Θεσσαλονίκη
1993).

Πρόκειται για μια
πολύ ενδιαφέρουσα

και πρωτότυπη εργασία,
καρπός πολυετούς έρευνας
που ξετυλίγεται μέσα
σε 150 σελίδες.

Η μελέτη αυτή δείχνει
για πρώτη φορά στον
ελλαδικό χώρο με τεκμηριωμένο τρόπο, ότι πολλά
από τα «Λόγια» του
Ιησού, αναναγνωσθούν
στο πρωτότυπο κείμενο
με ιδιαίτερη προσέγγιση
και «άλλο μάτι» και
ακόμα καλύτερα, όταν
μεταφερθούν - μεταφραστούν στη μητρική γλώσσα
του Χριστού, την αραμαϊκή, αποκτούν ποιητι-

κή πνοή και δομή.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνει
ο συγγραφέας στο δεύτερο
κεφάλαιο της μελέτης του,
που φέρει τον τίτλο «Ο
παραλληλισμός των
μελών». Με αναλυτικά,
εκτεταμένα και κτυπητά
παραδείγματα, ο συγγραφέας
δείχνει ότι ο ποιητικός λόγος του από τη
Ναζαρέτ Ιησού υποτάσσεται
στους κανόνες ποιησής
της αρχαίας εβραϊκής
φιλολογίας και της φιλολογίας
της αρχαίας εγγύς Ανατολής. Ο αναγνώστης
πληροφορείται ότι η

αρχαία εβραϊκή πίστη
είναι απαλλαγμένη από
τη ρίμα, το μέτρο και τον
αρχαίο δακτυλικό εξάμετρο. Αυτό που χαρακτηρίζει την ποιησή της είναι
κυρίως ο «ρυθμός σκέψης», που εμφανίζεται
και υλοποιείται με τον
παραλληλισμό των
μελών, φαινόμενο στο
οποίο υποτάσσεται σχεδόν όλη η ποιητική δομή.
Ο παραλληλισμός αυτός
εμφανίζεται, είτε ως συνωνυμικός, αλλά με διαφορετικά λόγια, είτε ως αντιθετικός.

Γράμματα στα «Χρονικά»

• Εβραίοι μαθητές στη Θεσ/νίκη

Ο κ. Αλέξανδρος Αθ. Καρίπης, νευρολόγος - ψυχίατρος, Θεσσαλονίκη, με σεβασμό στη μνήμη των αδικοχαμένων φίλων του και δώλων των παιδιών της Ευρώπης που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα», καταγράφει τις αναμνήσεις του.

«Με την επέτειο του ολοκαυτώματος θα ήθελα να γράψω όσα ενθυμούμαι για τους Εβραίους συμμαθητές μου, σαν μνημόνου στη μνήμη τους, σαν δείγμα αγάπης και έκφραση των ευτυχισμένων νεανικών χρόνων τους οποίους έζησα μαζί τους.

Στο Ελληνογαλλικό Κολλέγιο «Δελασάλ» είχα συμμαθητή τον **Δάρειο Νεφούσι**, ένα χαριτωμένο, πανέξυπνο μαθητή, λεπτό και ευγενικό, τυπικό sefarad. Ήταν από τους καλύτερους μαθητές της τάξεώς μου και ο μόνος ανταγωνιστής μου κάθε εβδομάδα, όταν ο *Frere Directeur* μας έδνει τα βιβλιάρια κάθε Σάββατο κατά σειράν βαθμολογίας. Λεπτός, μελαχρινός, αεικίνητος, αγαπητός σε όλους, χωρίς να μαλώνει

ποτέ με κανέναν. Κατοικούσε κάπου στην περιοχή που ήταν το Κολλέγιο. Δεν τον είχα συναντήσει πες δύσκολες μέρες, γιατί – όπως γράφω – έμενε στην περιοχή πλατείας Βαρδαρίου.

Ένας άλλος φίλος μου και συμμαθητής μου ήταν ο **Ερρίκος Αμπαστάδο**. Παχουλός, ψηλότερος από μένα, πάντα γελαστός, χαρούμενος και ευχάριστος, καλός μαθητής, οργανωτικός, ίσως θα γινόταν ένας καλός Manager. Θυμούμαι όταν με παρακάλεσε να του δώσω δύο καραβάνες στρατιωτικές που είχα, για να συμπληρώσει τον εξοπλισμό του για την αναχώρησή του στην Κρακοβία. Είχε κατασκευάσει ένα είδος μεγάλου γυλιού στρατιωτικού, στον οποίο είχε ό,τι θα χρειαζόταν για το ταξίδι και την εγκατάστασή του εν συνεχείᾳ στην Κρακοβία. Κατοικούσε στην οδό Βελισσαρίου, γνωστή με Παρασκευούλου κι εγώ στην οδό Σπάρτης, με αποτέλεσμα να είμαστε σχεδόν πάντοτε μαζί. Θυμάμαι με πόση επιμέλεια είχε συγκεντρώσει οιδήποτε πιστεύει ότι θα χρειασθεί στο μεγάλο του ταξίδι και φεύγεντας ήλθε να μου δώσει τα σχολικά του βιβλία για να του τα φυλάξω έως ότου επιστρέψει για να τελειώσει το Α' Γυμνά-

σιο στο οποίο φοιτούσε.

Άλλος φίλος μου ήταν ο **Σαμ Λεβί**. Ήταν ένα πανέμορφο, λεπτό αγόρι, που κατοικούσε στην οδό Μπιζανίου πολύ κοντά στο πατρικό μου σπίτι και παιζαμε συχνά ποδόσφαιρο μαζί. Ήταν ο πιο αριστοκράτης από όλους τους φίλους μου. Η οικογένειά του ήταν μεγαλοαστική, ο πατέρας του έμπορος και κατοικούσαν σε ένα πολύ ωραίο τριπάτο σπίτι. Είχαμε και οι δύο τη συνήθεια να συγκεντρώνουμε τα διαφημιστικά φυλλάδια της ΔΕΘ. Μάθαινε γαλλικά και με τα σημερινά μου κριτήρια πιστεύω πως θα γινόταν ένας εξαιρετός καλλιτέχνης ή επιστήμων.

Θυμάμαι ακόμα τον **Τζάκο**,

τον **Νίκο (;**, τον **Μορίς** και όλα τα άλλα παιδιά που έμεναν στην περιοχή της Αγίας Τριάδος. Δεν είχαμε μαλώσει ποτέ, για τίποτε. Οι συνηθισμένοι παιδικοί καυγάδες δεν υπήρχαν ποτέ ανάμεσά μας. Άλλωστε όλη η περιοχή ήταν ήσυχη, καθαρή, περιποιημένη, με κήπους και όμορφα σπίτια. Η μνήμη τους μού είναι καθαρή παρά τα 66 μου χρόνια και τα πρόσωπά τους σαν να τα βλέπω όταν έμαι μόνος και αναπολώ τα νεανικά μου χρόνια.

Πιστεύω ότι η παρουσία τους θα διαμόρφωνε ένα περιβάλλον κοσμοπολίτικο, όπως σε κάθε πόλη στην οποία το εβραϊκό στοιχείο ήταν παρόν».

ΧΡΟΝΙΚΑ ΖΩΡΟΝΟΤ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουημέλη 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

ENGLISH SUMMARY

of the Contents of Issue No 131

MAY - JUNE 1994

✓ The leading article, entitled «*What, not the Jews again?*» is by cinema critic Dimitris Haritos. Taking as his starting - point a critical presentation of the film Schindler's List, Mr Haritos expresses the view that «some reviewers of the film were wrong in believing that the question of the Holocaust is outdated».

✓ Ilias Petropoulos summarises the main points of a doctoral thesis entitled «*History of the relations between Greeks and Jews*», by Bernard Pierron, submitted to the Paris Institute of Eastern Languages and Cultures.

✓ Miriam Mordocai, who was born in the Macedonian city of Verria and now lives in Israel, tells her personal story of the Holocaust years and gives details of the persecution of the Jews in Greece. Miriam Mordocai tells how her family was saved by Greek Christians, whom she praises and thanks.

✓ G. Zoumbos presents a number of extracts from the book by G. Zavitsianos «Ray of Light»: The Persecution of the Jews in History, printed in Corfu in 1891. The article refers to events concerning Jews in Corfu during the nineteenth century.

✓ In an article entitled «Progressive Terrorism», Professor Christos Yannaras stated that *Schindler's List* was

«Jewish propaganda» similar to that produced by other marginal groups (such as homosexuals or muslims) which no one was alleged to be entitled to oppose or disagree with. Mr. Yannaras was answered by Professor N. Alivisatos and K. Tsoukalas who argued that «if the world community is supposed to forget the Holocaust and be led in the direction of racial discrimination, as would seem to be the conclusion derived from Mr Yannaras' text, then better that the Jews should remind us of the crimes of the twentieth century». The Central Board of Jewish Communities in Greece also issued a reply to Mr Yannaras. Mr Yannaras sent an explanatory letter to the Central Board of Jewish Communities in Greece. This issue contains all the relevant texts.

✓ This issue also gives the names of 16 Greek Christians to whom Yad Vashem has awarded the title of Righteous among the Nations for saving Jews during the occupation. It also contains a message from the Central Board of Jewish Communities in Greece to the Mayor of Distomo (Viotia) on the occasion of the 50th anniversary of the day (10 June 1944) when the Nazis burned the village and massacred its inhabitants, a letter from Dr A. Karipis with reminiscences of his Jewish schoolmates in Thessaloniki, and a review of a book by D. Tsinikopoulos entitled *Poetry in the Words of Jesus*. ■

